

הקדשה

עבודה זו מוקדשת באהבה לסבי, אוטו קוטיק.

סבא אוטו נמלט ערב מלחמת העולם השנייה מצ'כוסלובקיה והתמזל מזלו לשרוד בדרך פתלתלה, דרך דנמרק ושבדיה, אל החופש והחרות באנגליה. לאחר שרות בצבא הבריטי - חזר סבא לאירופה ליטול חלק בעליה ב' ושם פגש את סבתי, רות ז"ל. בני משפחה רבים של שניהם אבדו בשואה - וכך נשארנו אנחנו משפחה קטנה ומצומצמת.

עבודה זו גם מוקדשת לכל אותם אנשים שלא נותר להם זכר, ורק זכרונות ותמונות אחדות הם עדות לכך שאי פעם היו כאן.

משפחת סבא :

ההורים :

רודולף קוהן נולד ב - 2.2.1885 בפרשיצה, נספה ככל הנראה ב - 1942, בטרבלינקה. לודמילה קוהן לבית שטייסיני נולדה ב - 31.5.1895 בצירני קוסטלץ, נספתה ב - 1942.

דוד :

ארנולד קוהן - נספה בשואה (מקום וזמן לא ידועים).

משפחת סבתא :

שמעון גולדשטיין - נספה ב - 1945 באושוויץ.

איזידור גולדשטיין - נספה ב - 1945 בצעדת המוות.

הנרייטה גולדשטיין לבית קרוגר - נספה ב - 1945 באושוויץ.

ניקולס גולדשטיין - נספה ב - 1945 בצעדת המוות.

תוכן העניינים

פרק	נושא	עמודים
	הקדמה	2-3
	מבוא	4-8
1	היציאה מצ'כוסלובקיה	9-19
1.1	ציוני דרך בקורות יהודי צ'כוסלובקיה	9-15
1.2	מסלול הנסיעה מצ'כוסלובקיה לדנמרק מפי הילדים	16-19
2	הארגונים שלקחו חלק בהצלת הילדים	20-44
2.1	"עליית הנוער" וארגוני הנשים הדניות	20-29
2.2	ההכשרה בחוות האיכרים	30-33
2.3	ארגון "החלוץ"	34-40
2.4	האינטגרציה בין ילדי "עליית הנוער" לבין חניכי "החלוץ"	40-44
3	דנמרק תחת המגף הנאצי	45-57
3.1	מדיניות הכובש הנאצי בדנמרק בין השנים 1940-1943	45-48
3.2	יהודי דנמרק בצל הכיבוש הנאצי	49-53
3.3	יחס הממסד הדני כלפי היהודים	54-57
	3.3.1 - יחס הממשלה	54-55
	3.3.2 - יחס המשטרה	56
	3.3.3 - יחס הכנסייה	57
4	מבצע הצלת יהודי דנמרק - אוקטובר 1943	58-71
4.1	תוכנית האקציה	58-62
4.2	העם הדני מתגייס להצלת יהודי דנמרק	63-68
4.3	חיי הילדים עד סיום המלחמה	69-71
5	העם הדני - חסיד אומות עולם	72-75
	סוף דבר	76-77
	רשימת מקורות	78-82
	רשימת המפות בעבודה	83
	רשימת הנספחים לעבודה	84
	נספחים	85-111

הקדמה

מאז שאני יכולה לזכור, תמיד התעניינתי בעבר, בהיסטוריה ובשורשים של המשפחה שלי. אני מאמינה, שהאדם צריך לברר את עברו לפני שיוכל להתקדם לעבר העתיד, שישודות עמוקים הם הבסיס היחיד שעליו ניתן לבנות בניין יציב. בשנה וחצי האחרונות עסקתי בעבודת מחקר, שעיקר חשיבותה עבורי היה בחיפוש אחר שורשיי, במעקב אחרי סיפורו הייחודי והמרתק של סבי, ובהנצחה של הסיפור הזה.

אני רוצה לנצל את ההזדמנות הזו בכדי להודות לסבי תודה מיוחדת, על שפתח את ביתו ואת ליבו בפני, על שהסכים להיות מושא העבודה ולהתראיין עבורה, לשוב אל הזיכרונות האפלים של הפרידה מההורים והחיים בצל הגרמנים. על שהסכים לענות על כל שאלותיי – קשות כקלות – ולהוסיף ולהרחיב את סיפוריו לבקשתי. אני רוצה להביע מעל נייר כתוב זה את הערכתי למאמץ זה, שבלעדיו כתיבת העבודה לא הייתה מתאפשרת.

המסע אל העבר לא היה קל, ולא היה פשוט, אך הוא היה מרתק לאין שיעור. למדתי דברים רבים מן העבודה. בעיקר, להעריך את הדברים שיש לי היום, ושלקחתי זמן רב כמובנים מאליהם – שלום, בטחון, אהבת הורים ובית חם – שנלקחו מסבי בהינף יד.

למדתי להעריך עוד יותר את האנשים שניצבו נוכח מצב קשה שכזה, ויצאו ממנו בריאים ושלמים, בכדי לבנות את הארץ, ולהקים בה משפחה, שתהיה בטוחה ומוגנת מהסבל שהם עצמם עברו.

קריאה מהנה !

תודה !

♥ תודה לסבא, אוטו קוטיק, שהסכים לחשוף את עברו עבור העבודה. בלעדיו לא הייתה מתאפשרת כתיבת העבודה.

♥ תודה למנחת העבודה, מלי פלג, על ההשקעה הרבה, השבתות והשעות המאוחרות, על העצות, על העידוד ועל התמיכה.

♥ תודה למנחת הסדנא לכתיבת עבודות, רותי שרון, על העזרה הרבה בהכנת העבודה וכתיבתה, על הייעוץ ועל ההכוונה.

♥ תודה לברוניה סגן, על הכנת השער המקסים לעבודה.

♥ תודה לספרנית ספריית בית הספר, מיכל מיכאלי, על הייעוץ והנכונות לסייע.

♥ תודה לאחי, תומר קוטק, על העזרה בהקלדת העבודה למחשב, עריכתה ושילוב התמונות בה, על התמיכה וההבנה.

♥ תודה להוריי, דני ורותי קוטק, על הסיוע בהכנת הצילומים הרבים, על ההסעות ברחבי הארץ, ובעיקר על ההבנה וההתחשבות בימים הקשים.

♥ תודה לסבתי, ורדה כוכבי, על התמיכה, על האוזן הקשבת ודלתך שהייתה פתוחה בפניי בכל עת.

♥ תודה לכל חבריי על עידודם ותמיכתם, החשובים לאין שיעור.

♥ תודה ל"ארכיון הציוני", ל"יד ושם", ל"משואה", ל"בית לוחמי הגטאות" ו"ליד טבנקין", על הגישה והשימוש בחומרים ועל הייעוץ המועיל.

♥ תודה לשגרירות דנמרק על הנכונות לעזור, ועל המידע הרב והמועיל ששלחו.

♥ תודה לספריית "פבזנר", לספריית אוניברסיטת חיפה ולספריית אוניברסיטת תל-אביב על הגישה לספרים והשימוש בהם.

♥ תודה אחרונה ומיוחדת ליהודית שקד, ליהודה צור, למנחם גולד, לחנה דרוקר, לאן-מארי שטיינר, לקרל שטיינר, לסוזאנה זדרובה ולדן יעלון על שהסכימו לפתוח את ליבם, ולספר לי את סיפורם.

"נפלא הדבר שאדם פשוט קורא למישהו ומישהו פשוט עונה לו.

ותוהא אני אם יש נפלא ממנו"

(יצחק אורפז)

מבוא

עבודה זו פורשת יריעה היסטורית אודות מסכת חייה של קבוצת ילדים, שעזבה את ביתה בצ'כוסלובקיה במסגרת מפעל ההצלה של "עליית הנוער", והגיעה ב- 1939 להכשרה בדנמרק.

סבי, אוטו קוטיק, היה אחד מילדים אלה. מסע הישרדותו והצלתו עובר כחוט השני לאורכה של עבודה זו. סבי נולד ב- 15.10.23 בחבל הסודטים שבצ'כוסלובקיה. בהיותו בן 16 הצטרף, כמו אחרים, לקבוצה בת 300 צעירים מצ'כוסלובקיה, אוסטריה וגרמניה, ששאפו להגיע לפלסטיין. התנאי לקבלת סרטיפיקאט לעלייה היה לעבור הכשרה חקלאית. המקום אליו נשלחה הקבוצה היה דנמרק, והגופים המארגנים והמסייעים היו "עליית הנוער" ו"החלוץ". אלה קיבלו סיוע מארגוני הנשים הדניות "המועצה הלאומית של הנשים הדניות"¹, ו"ליגת הנשים לשלום ולחופש"².

ב- 13 במארס 1939 נכנס הצבא הגרמני לצ'כוסלובקיה. ממועד זה ואילך חלה תמורה במצבם של היהודים שחיו בה. תנועתם הוגבלה, הם הוגבלו כלכלית וסולקו ממקומות עבודתם. הילדים סולקו מבתי הספר והוחש תהליך בידודם מהאוכלוסייה הצ'כית. עד אוקטובר 1941, הצליחו לצאת מעל 26 אלף יהודים את גבולות המדינה. לאחר מועד זה נאסרה ההגירה לחלוטין. בין המהגרים הייתה קבוצת צעירים שהגיעה לדנמרק.

הכניסה לדנמרק התאפשרה הודות ללחצן של ארגוני הנשים. הממשלה הדנית אישרה ב- 15 ביולי 1939 את כניסתם של 300 הילדים, ילדי "עליית הנוער", כדי לרכוש הכשרה חקלאית בחוות הפרושות ברחבי המדינה. הממשלה הדנית, שנשארה על כנה גם לאחר הכיבוש בגרמני ב- 9 באפריל 1940, סוככה, הגנה וגוננה על הילדים היהודים, כשם שהגנה על היהודים הדנים אזרחי המדינה.

דרכי המעבר לפלסטיין נסגרו. סבי וחבריו הילדים נאלצו להשאר בחוות ההכשרה לפרק זמן ארוך מן התכנון המקורי. זמן שהייתם ומועד עזיבתם מרגע הכיבוש הנאצי נותר כחידה, שפתרונה אינו ידוע להם.

הילדים שהגיעו לדנמרק היו בגילאי 14-16. תוכנית ההכשרה שהייתה תנאי שהציבו הבריטים לקבלת אשרת כניסה לפלסטיין השתבשה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. למרות המדיניות האוהדת של הממשלה הדנית, בפועל הציבה הממשלה

¹ Danish Women's National Council

² The Women's League for Peace and Freedom

תנאים לארגוני הנשים שהיוו בסיס לקליטת הילדים. הושם דגש על העובדה שיהיה עליהם לעזוב את דנמרק, ביום בו ימלאו להם 17 שנים.

ארגוני הנשים הדניות פעלו במרץ רב, הפעילו פוליטיקאים, אנשי רוח ותקשורת לסייע להן להוציא את תוכנית ההכשרה מן הכוח אל הפועל. נחישותן והתמדתן זכתה בסופו של דבר להד בלבם של המנהיגים ותוכניתם זכתה לאישור. תוכנית ההכשרה כללה דאגה לציד בסיסי, דאגה למגורים בחוות חקלאיות אצל משפחות דניות, דאגה ללימודים ולחינוך ציוני. קשיים רבים נערמו במימוש התוכניות, חלקם בתחום הלוגיסטי וחלקם בתחום הרעיוני. לצד קשיים אלה ניתן לציין בעיות נוספות הנוגעות ישירות לתוכנית ההכשרה: תוכנית הלימודים, מעמד המורה, עמדת המשפחות המאמצות כלפי ביצוע מטרות ההכשרה, אופי השילוב בין ילדי "עליית הנוער" לתנועת "החלוץ". עיקר הקושי היה בנטיעת זרעי הציונות בקרב נערים ונערות צעירים המנותקים ממשפחותיהם, ביתם וארצם, שנקלטו במדינה אוהדת, ועליהם בשלב כזה או אחר לצאת ולהעקר בשנית למדינתם החדשה, פלסטין.

הכיבוש הנאצי ב-1940 לא פגע בשלמותה של דנמרק. לא הייתה כל פגיעה טריטוריאלית ולא נפגעה עצמאותה הפוליטית של דנמרק. המדיניות הדנית כלפי המשטר הנאצי כונתה "מדיניות המשא ומתן", ונמשכה עד אוגוסט 1943. הגרמנים ראו בדנים חלק מהגזע הארי, וקיוו שבעתיד תהווה דנמרק חלק מהרייך הגרמני. לכן, בשלב הראשון לכיבוש הוצגה דנמרק כדגם לכיבוש מתון.

העם הדני, המנהיגות הפוליטית והמלך, כריסטיאן ה-10, בנחישותם הצליחו לדחות כל ניסיון לפגוע ביהודים. לא נחקקו חוקים אנטי-יהודים, לא הוחרם רכושם של היהודים, והיהודים המשיכו לעבוד במשרות ציבוריות. החוק שחייב את היהודים בשאר המדינות הכבושות לענוד טלאי צהוב, לא הצליח לעבור בדנמרק, ונדחה בהחלטיות. לגרמנים היה ברור, כי כל צעד חריף כנגד היהודים יגרור התקוממות של העם הדני.

באוגוסט 1943 פרץ משבר ביחסים שבין השלטון הנאצי הכובש לבין הממשלה הדנית. הממשלה פוטרה, ותוכננה אקציה נגד היהודים לאוקטובר של אותה שנה. התוכנית נודעה לדנים, והם התגייסו להצלת היהודים. מבצע הצלה הקיף את כל שכבות העם, ובמהלכו הוברחו לשבדיה 7000 מתוך 8000 יהודי דנמרק. ההברחה בוצעה בסירות דייגים. בין היהודים שהוצלו היו גם אותם ילדים שהגיעו להכשרה. סבי גם הוא היה בין אותם ילדים שניצלו. הוא הסתייע בכומר מקומי, שיצר קשר עם ארגון סטודנטים, שדאג להעבירו בספינת דייגים לשבדיה, וכך ניצל מידי הנאצים.

עבודה זו מנסה להתחקות אחר "מסע" הילדים מצ'כוסלובקיה לדנמרק, ומתמקדת בשאלה, מה הניע את העם הדני להתגייס ולסייע ליהודים שחיו בדנמרק, נוכח המחיר הכבד שהיו עלולים לשלם?

הצלת הילדים הפליטים מהווה דגם המייצג את מבצע ההצלה כולו. הצלת הילדים מחדדת, מייחדת ומעוררת התפעמות והערצה כלפי העם הדני, שדאג לא רק לאזרחי מדינתו היהודים, אלא גם לפליטים היהודים שחיו בקרבו.

מבנה העבודה:

הפרק הראשון דן ביציאה מצ'כוסלובקיה: בתולדות היהודים במדינה ובמסלול הנסיעה של הילדים לדנמרק.

הפרק השני סוקר את הגופים שנטלו חלק בארגון ההכשרה. בארגוני הנשים הדניות, שפעלו רבות להבאת הילדים לדנמרק, ודאגו לילדים בתקופת שהייתם בדנמרק. חלק מן הפרק מוקדש לארגונים "החלוץ" ו"עליית הנוער". בדיון ב"עליית הנוער" תתואר התרומה של הארגון למפעל ההכשרה ולמטרות החינוך של הגוף שתחתיו התחנכו הילדים לפני שהגיעו לדנמרק. בתיאור ארגון "החלוץ" יושם דגש על החינוך הציוני אותו דאגו הילדים להנחיל לילדים.

הפרק השלישי מתאר את החיים בדנמרק תחת הכיבוש הנאצי בין השנים 1943-1940, תוך התייחסות לכיבוש, לשינוי במדיניות הנאצית כלפי דנמרק, למדיניות הדנית בפועל, לחיי הילדים בדנמרק וליחס הממסד כלפי היהודים.

הפרק הרביעי עוסק במבצע ההצלה באוקטובר 1943. תוכנית האקציה של הנאצים, שנודעה לעם הדני, ההתארגנות של העם הדני למבצע ההצלה, וההצלה. הפרטים והעדויות בפרק זה, כמו ברוב העבודה, מתייחסים לילדים הפליטים שהובאו לדנמרק במסגרת ההכשרה.

בפרק החמישי ניסיתי לענות על השאלה המרכזית של העבודה: מה היו הסיבות והתנאים למבצע ההצלה. מה הניע את העם הדני להציל את כל יהודי דנמרק. מה ייחד את העם הדני לעומת שאר עמי העולם, שלא עשו דבר לשנות את גורל היהודים שחיו בקרבם.

הנספחים:

לעבודה זו צורפו 11 נספחים.

נספח מס' 1: תמצית הראיון שערכתי עם סבי.

נספח מס' 2: מופיע עמוד מהחוברת "Hachshara I Danmark 50 Ar Efter", בה מופיעים שמות הילדים ופרטים מזהים נוספים, שבאמצעותם איתרתי את המרואיינים בעבודה.

נספחים מס' 3-10: הנספחים הבאים הם העדויות הכתובות של כל האנשים שנענו, והשיבו על שאלותיי:

עדות מס' 1 - עדותה של יהודית שקד מישראל

עדות מס' 2 - עדותו של יהודה צור מישראל

עדות מס' 3 - עדותו של מנחם גולד מישראל

עדות מס' 4 - עדותה של חנה דרוקר מארה"ב

עדות מס' 5 - עדותה של אן-מארי שטיינר מקנדה

עדות מס' 6 - עדותו של קרל שטיינר מקנדה

עדות מס' 7 - עדותה של סוזאנה זדרובה מצי'כיה

עדות מס' 8 - עדותו של דן יעלון מישראל

נספח מס' 11: אישור שקיבל סבי מהמשטרה הדנית על שהייתו בדנמרק, ופרטים מזהים נוספים.

ניתוח מקורות:

בעבודתי השתמשתי במקורות משניים וראשוניים. כמקורות משניים עיקרים השתמשתי בספרות מחקר:

♦ לני יחיל – "השואה" ו"הצלת יהודי דנמרק – דמוקרטיה שעמדה במבחן"

♦ Jorgen Hastrup – Passage to Palestine

מצאתי ספרים רבים בשפה האנגלית: את כל התרגומים בעבודתי עשיתי לבד: של הספרים, וכן של העדויות שניתנו באנגלית.

פניתי לשגרירויות צ'כוסלובקיה, דנמרק ושבדיה, בבקשה לקבלת סיוע וחומר. נעניתי מכל אחת מהשגרירויות הנ"ל, ואף קיבלתי משגרירות דנמרק מספר חוברות שנושאן הצלת יהודי דנמרק ובהן נעזרתי בעבודתי. ביקרתי בספריות אוניברסיטאות: ספריית אוניברסיטת חיפה וספריית אוניברסיטת ת"א.

ביקרתי בארכיונים: "בית לוחמי הגטאות", "ארכיון יד – טבנקין", "משואה", "ארכיון יד ושם" ו"הארכיון הציוני".

נעזרתי בחוברת של סבי שבה ריכוז שמותיהם של החלוצים בני "עליית הנוער", וכן בני תנועת "החלוץ" ששהו בדנמרק בין השנים 1939 – 1943. מתוך החוברת הזאת הוצאתי את שמותיהם וכתובותיהם של כ-20 אנשים, בני "עליית הנוער", ששהו בדנמרק בין השנים 1939-1943 וברחו לשבדיה במסגרת מבצע ההצלה באוקטובר 1943, ושארץ לידתם היא צ'כוסלובקיה.

עשרה אנשים נענו למכתבי, והסכימו להשיב על שאלון לצורך שימוש בעבודה (השאלון והעדויות – ראה בנספחים). העבודה כולה נבנתה על סמך העדויות של האנשים הללו, ולא ניתן היה לכתוב את העבודה בלעדיהם. כל האנשים שענו הביעו שמחה על שבחרתי להנציח את מסעם, והביעו נכונות לתמוך ולספר עוד, במידת הצורך. הם הסכימו שאצטט את דבריהם בעבודה, והציעו לשלוח לי מסמכים ותמונות שהיו להם.

עמוד התווך בעבודתי הוא סבי, אוטו קוטיק, שפרש בפני את סיפור חייו, הפך להיות הציר המרכזי במחקרי ובמהלך כל תהליך כתיבת העבודה. עיגן פרטים ביריעה היסטורית. בזכותו העבודה רקמה חיים חיה. סבי העמיד לרשותי תמונות ומסמכים שנשמרו בידיו.

פרק 1 - היציאה מצ'כוסלובקיה

1.1 - ציוני דרך בקורות יהודי צ'כיה

הסטוריה

הישוב היהודי נתגבש לראשונה בגבולותיהן הדרומיים של מורביה ובוהמיה במאות ה-2 וה-3 לספירה. במרכז בוהמיה נתהוו לראשונה ישובים יהודיים במאות ה-10 וה-11 לספירה, ואילו במורביה התיישבו לראשונה היהודים בסוף המאה ה-11. על הישוב היהודי בפראג יש עדויות מלפני המאה ה-13. בשנת 1254 העניק המלך אוטוקר ה-1 פריווילגיה ליהודים להתיישב בשטחי מורביה ובוהמיה כ"בני החסות" של המלך, כאנשי כספים במדינה. בעקבות הפריווילגיה החלה הגירת יהודים לתחום שלטונו של המלך. רובם היו ממוצא גרמני, והשפה המדוברת בקרב היהודים הפכה מצ'כית לגרמנית.¹

שנאת ישראל

במהלך בשנים, סבלו היהודים מגירושים, רדיפות ופרעות, הפרדת הישוב היהודי מהנוצרי, חקיקה אנטי-יהודית (בעיקר בתקופה הנקראת "האנטישמיות של הרשות", החל משנת 1650) - שהתבטאה בהעלאת מיסים ובחוקים כדוגמת "הכרזת בני המשפחה" משנת 1726, שאיפשר רק לבן הבכור מכל משפחה לשאת אשה. בנוסף חל איסור על היהודים לרכוש בתי מגורים ואדמות, ולהתיישב במקומות בהם לא ישבו עד אז.

מרבית הקהילות היהודיות במורביה ובוהמיה התהוו כתוצאה מעידודם של האצילים המקומיים, שהתנגדו לחוק האוסר על היהודים לשבת במקומות חדשים, והיו מעוניינים לאכלס את אחוזותיהם ביהודים. היהודים עסקו בחקלאות, במלאכה ובמסחר שכלל גם עודפי התוצרת החקלאית. שיטות שבהן סחרו היהודים היו חדישות, והם השתלבו בשווקים הבינלאומיים.²

¹ מערכת, "מורביה", האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ב, ירושלים, 1970, עמ' 838

² מערכת, שם, עמ' 839

דמוגרפיה

בשנת 1754, היו בבוהמיה 29,091 יהודים - מהם כשליש בפראג, ובמורביה חיו כ- 25,000 יהודים לפחות. במאה ה- 18 ובמחצית הראשונה של המאה ה- 19 גדל מספר היהודים בכפרים, הודות להגירה גדולה. בשנת 1820 חיו בבוהמיה 59,607 יהודים ב- 200 קהילות לפחות. לעומת זאת, במורביה ניתן למנות רק 52 קהילות.³

מבנה החברה היהודית

יהודי מורביה היו גוף אוטונומי עצמאי, ובינם לבין יהודי בוהמיה היה קשר הדוק. הרבנים נבחרו ע"י הפרנסים, והם היו תלויים בהם באופן פורמלי. החברה היהודית במורביה ובוהמיה הייתה חברה מעמדית. בעלות על בית העניקה ליהודי את הזכות לעסוק במסחר. רק ליהודים בעלי בתים, שנקראו "יהודי חסות" וחויבו בתשלום מיסים, ניתנה הזכות הרשמית להקים משפחה.

בשנת 1872 פרסם הקיסר יוסף ה- 2 את "הכרזת הסובלנות" שלו, שמטרתה הייתה להיטיב את מצבם המדיני של היהודים ולעשותם יעילים יותר למדינה. ההגבלות על יהודי מורביה ובוהמיה בוטלו בהדרגה במחצית הראשונה של המאה ה- 19. בשנת 1848 ניתן ליהודים שוויון זכויות מלא. ההגבלות האחרונות בוטלו בשנת 1867. בעקבות ביטול ההגבלות על הנישואין, חלה עליית תלולה במספר היהודים. תהליך העיור בחברה היהודית הואץ. מרבית האוכלוסייה היהודית עברה מהעירות הקטנות והכפרים לערים הגדולות, והקימו שם מרכזים חדשים, בקרבת מרכזי התעשייה החשובים. מצבם של היהודים שעברו לערים נותר קשה, בעיקר בערים שהיו נתונות למאבק בין הגרמנים לצ'כים.⁴

תהליך האמנציפציה, שהושלם בשנת 1867, גרם לשינוי במבנה הסוציאלי של החברה היהודית. היהודים, שנמנו בעבר עם השכבות העניות יותר, השתייכו מעתה גם למעמד הבינוני והגבוה. רבים מבני הנוער למדו במוסדות להשכלה גבוהה. בעוד שמקורות הפרנסה של יהודי בוהמיה נשארו כפי שהיו לפני מתן האמנציפציה, הרי שבעיסוקיהם של יהודי מורביה חל שינוי, והם עברו מרוכלות לחנוונות.

³ מערכת, שם, עמ' 839

⁴ מערכת, שם, עמ' 840

תקופת פריחה וגידול זה נמשכה עד שנות ה-70 של המאה ה-19. בתקופה זו החלו להראות הסימנים הראשונים לחורבנה של הקהילה היהודית. ההתפוררות כללה: הגירה משטחי מורביה ובוהמיה, ירידה במספר הנישואין והלידות, ריבוי הגירושין, ועליה במספר נישואי התערובת ובהמרות-דת. בראשית המאה ה-20 חיו בבוהמיה למעלה מ-80,000 יהודים, ובמורביה - למעלה מ-40,000.⁵

רפובליקת צ'כוסלובקיה

רפובליקת צ'כוסלובקיה נוסדה בעקבות הסכמי השלום של ורסאי, שנחתמו בשנת 1918 לאחר מלחמת העולם הראשונה, בעזרתם של תומס מאסריק, נשיאה הראשון של הרפובליקה, ואדוארד בנש, נשיאה השני של הרפובליקה. בשנת 1938, הייתה צ'כוסלובקיה המדינה החשובה מבין "המדינות החדשות" שנוסדו בעקבות הסכמי ורסאי, וזאת בשל המיקום, התנאים הגיאוגרפיים ואוצרות הטבע שנמצאו באיזור. אוכלוסייתה, שמנתה 15 מיליון נפש, הייתה גדולה מספיק כדי להקים צבא יעיל, ומפעליה יצרו כמות נשק ותחמושת גדולה.⁶ מורשת חייה התרבותיים והמדיניים של הרפובליקה הצ'כוסלובקית ינקו משורשיה הקשורים בשושלת האבסבורגית (ששלטה במשך מאות שנים בארצות מרכז אירופה כדוגמת אוסטריה), אשר רכשה את ממלכת בוהמיה העתיקה במאה ה-16. במהלך שנות קיומה, מאז הקמתה בשנת 1918, התפתחה הרפובליקה הצ'כוסלובקית, והפכה למדינה דמוקרטית, נאורה ומשגשגת.⁷

בעת הקמתה, סופחו לצ'כוסלובקיה שטחים ובהם אזרחים מלאומים שונים. צ'כיה הפכה למדינה רב לאומית.⁸ כדי לאפשר למדינה רבת-הלאומים החדשה בטחון כלכלי וצבאי, סופחו לשטחי המדינה גם שטחים חקלאיים. צ'כוסלובקיה הורכבה מבוהמיה התעשייתית, ומסלובקיה ומרותניה החקלאיות. חבל הסודטים, שאוכלוסייתו דוברת גרמנית, סופח אף הוא לצ'כוסלובקיה. הרי בוהמיה, שנכללו בגבולות המדינה, היוו גבול טבעי, שנועד להגן על המדינה הצעירה.

⁵ מערכת, שם, עמ' 841

⁶ דייויד, תומפסון, אירופה מאז נפוליאון, כרך ב', הוצאת זמורה-ביתן, תל אביב, 1984, עמ' 706

⁷ William, Shirer, The Rise and Fall of the Third Reich, New York, Ballantine Publishing, 1990, p. 486

⁸ דייויד, תומפסון, שם, עמ' 596

במפקד אוכלוסין שנערך בשנת 1921, נמנו בצ'כוסלובקיה 354,342 יהודים, מהם כ- 125,000 בבוהמיה, מורביה ושלזיה, וכ- 230,000 בסלובקיה וברותניה הקרפתית. במפקד אוכלוסין משנת 1930, נמנו בצ'כוסלובקיה 356,830 יהודים, מהם כ- 76,301 בבוהמיה, 41,250 במורביה ושלזיה, 136,737 בסלובקיה ו- 102,542 ברותניה הקרפתית.

בתקופת זו התאפיינה ההתיישבות היהודית כהתיישבות עירונית. היהודים עסקו בעיקר במקצועות חופשיים. מספר התושבים היהודים בערים הקטנות ירד, ולעומת זאת חלה עלייה במספר התושבים היהודים בערים הגדולות (כגון פראג, ברנו ...) ובמרכזי תעשייה בחבל הסודטים.⁹

בשנת 1920 פורסמה חוקת הרפובליקה, ולראשונה באירופה הכירה צ'כוסלובקיה בלאום היהודי והבטיחה ליהודים זכויות של מיעוט לאומי.¹⁰ בעקבות פרסום החוקה, הצהירו למעלה ממחצית היהודים בצ'כוסלובקיה על השתייכותם ללאום היהודי.

במהלך שנות ה- 20 וה- 30 ניסו היהודים להשתלב בחברה הצ'כית, ע"י הקמת מפלגות וקבלת ייצוג הולם אצל השלטונות.¹¹

היהודים נטלו חלק חשוב בכלכלה הצ'כית: בפיתוח מכרות הפחם, מפעלי הברזל והפלדה ותעשיית הטקסטיל, המזון, העץ והנייר, וכן בעסקי כספים.¹² המשבר הכלכלי של שנות ה- 30 פגע בעיקר ביהודים שגרו במזרח הרפובליקה יהודי מערב המדינה, שהשתייכו למעמד הבינוני, נפגעו פחות. במשך כל שנות קיום הרפובליקה, היתה הגירה פנימית מתמדת מהמזרח למערב.

⁹ חיים, יחיל, "צ'כוסלובקיה", האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ה, ירושלים, 1970, ע"מ 713-717.
¹⁰ זכויותיהם של המיעוטים הרבים בצ'כוסלובקיה (לא רק יהודים, אלא גם הונגרים, פולנים, רוסים, גרמנים ורומנים) היו כמעט דמוקרטיות לחלוטין, וכללו גם את הזכות לבחור ולהבחר, ואת הזכות להקים מוסדות חינוך ותרבות עצמאיים. (William, Shirer, Ibid, p. 487)
¹¹ חיים, יחיל, שם, עמ' 714.
¹² חיים, יחיל, שם, עמ' 715.

עליית היטלר לשלטון

עליית היטלר לשלטון בגרמניה בשנת 1933 גרמה להתעוררות תנועות אנטישמיות רבות בקרב המיעוטים בצ'כוסלובקיה, ובעיקר בקרב הגרמנים תושבי חבל הסודטים ובסלובקיה. לאחר סיפוח אוסטריה לרייך בשנת 1938 התגברה האנטישמיות והתפשטה מעבר לגבולות סלובקיה וחבל הסודטים, לצ'כיה עצמה.

היטלר סייע במימון ובאחזקת המפלגה הנאצית בחבל הסודטים. מפלגה נציונל-סוציאליסטית זו, שפעלה תחת הוראותיו של היטלר, גרמה לשיבושים במערכת הפרלמנטרית הצ'כוסלובקית.¹³

סיפוח חבל הסודטים, הקמת הפרוטקטורט, ופרוץ מלחמת העולם השנייה
בסוף שנת 1938, החל היטלר לדרוש כי חבל הסודטים יועבר לידי חסות גרמניה. בעלות הברית, אשר נהגו בפייסנות כלפי תוקפנותו של היטלר, החליטו באוקטובר 1938 ב"הסכם מינכן" להעביר לידי הגרמנים כל איזור משטחי צ'כוסלובקיה שיותר ממחצית מתושביו הינם דוברי גרמנית.¹⁴

בעקבות סיפוח חבל הסודטים ברחו היהודים מהאיזור ונמלטו לפנים הארץ. כינון "ממשלת הבובות" בסלובקיה גררה אחריה גזרות כנגד היהודים: סטודנטים יהודיים גורשו מאוניברסיטת ברטיסלובה והיהודים פוטרו ממשרותיהם.

¹⁵ צ'כוסלובקיה בשנת 1939

¹³ דייויד, תומפסון, שם, עמ' 707

¹⁴ דייויד, תומפסון, שם, עמ' 709

¹⁵ המפה מתוך אתר האינטרנט: <http://www.humboldt.edu/~rescuers/book/Chlup/czechcon.html>

בעקבות סיפוח חבל הסודטים, השתנה מאזן הכוחות האירופי. גרמניה זכתה בכל מערך ההגנה הציבי שבהרי בוהמיה, וברוב האיזורים התעשייתיים, ובעורק התחבורה הראשי של מורביה ובוהמיה; כמו כן, קבלו הגרמנים גם מחצית ממכרות הפחם של צ'כוסלובקיה, את תעשיית הזכוכית והטכסטיל שלה, וחצי ממספר עריה הגדולות. מעצמות המערב איבדו בעלת ברית במרכז האסטרטגי של היבשת, אשר ברשותה 2,000 מטוסים, וצבא שמנה 1.5 מיליון לוחמים מאומנים ומצוידים היטב.¹⁶

ב- 13 במארס 1939 החל הצבא הגרמני להתקדם לעבר גבולות צ'כוסלובקיה. למחרת, אולץ נשיא הרפובליקה האכה למסור את ארצו לגרמנים. ב- 15 במארס פלשו הכוחות הגרמנים לצ'כוסלובקיה, והשתלטו על מורביה ובוהמיה. הונגריה תפסה את רותניה, והרפובליקה חוסלה. בעקבות הכיבוש, זכה היטלר במפעלי החימוש הציביים "סקודה", במלאי הגדול של ציוד המלחמה והמטוסים, בעתודות של זהב ובאוצרות גדולים של עץ, של חקלאות, ושל כוח אדם שהיו ברשות צ'כוסלובקיה.¹⁷

ב- 22.7.39 הקים אייכמן בפראג את "הראשות המרכזית להגירת יהודי בוהמיה ומורביה", מה שגרם לעלייה גדולה בטרור נגד היהודים. היהודים הגיבו בהגברת פעילותם בתחומי החינוך, הסעד והתרבות, וכן בארגון יציאת היהודים מהפרוטקטורט - בדרכים חוקיות ולא חוקיות - ועזרו בהברחתם של 26,629 יהודים מחוץ לשטחי הפרוטקטורט עד אוקטובר 1941, מועד בו נאסרה ההגירה לחלוטין.¹⁸

משטר הפרוטקטורט, שהוקם במורביה ובוהמיה ע"י הגרמנים, החל מיד בביצוע חוקי נירנברג נגד 118,310 היהודים שישבו בתחומיו. הוצאו צווים להגבלת חופש התנועה של היהודים, הם פוטרו מעבודותיהם ונמנעו מהם הקצבות מזון מסויימות. ילדים יהודים סולקו מבתי הספר, נאסר השימוש בטלפון ובתחבורה

¹⁶ דייויד, תומפסון, שם, עמ' 710

¹⁷ דייויד, תומפסון, שם, עמ' 713

¹⁸ חיים, יחיל, שם, עמ' 716

ציבורית, והעיתונים היהודים שהורשו לצאת לאור עברו צנזורה מחמירה של הגסטאפו.¹⁹

ב- 21 ביוני 1939, הוצא צו מטעם הפרוטקטור של הרייך²⁰. הצו הכפיף את היהודים לגרמנים, וקבע את מעמדם בהתאם לתחיקה הגרמנית. צו זה החיש את תהליך בידודם וניכורם של היהודים משאר האוכלוסייה הצ'כית, ואת עקירת היהודים מנכסיהם.²¹

בנובמבר 1941 נצטוו היהודים להכין מפרט סטטיסטי של כל יהודי צ'כוסלובקיה. 88,105 היהודים שנמנו במפקד זה, נצטוו לענוד טלאי צהוב.²²

בסוף שנות 1941 הוקם בעיר טרזין גטו "לדוגמא", גטו טרזינשטאט. הגטו שימש מחנה מעבר בדרך למחנות ההשמדה. מגטו טרזין נשלחו למותם, עד סיום המלחמה, 250,000 מיהודי צ'כוסלובקיה.²³

¹⁹ ליוויה, רוטקירכן, "בוהמיה ומורביה, פרוטקטורט", אנציקלופדיה של השואה, כרך א', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 153

²⁰ קוסנטנטין פון נוראט, דיפלומט מקצועי ובעבר שר-חוץ של גרמניה, אשר החל למלא את תפקידו בפרוטקטורט הצ'כי ב- 16 באפריל 1939

²¹ לוסי, דווידביץ, המלחמה נגד היהודים 1933-1945, הוצאת זמורה, ביתן, מודן, תל אביב, 1982, עמ' 394.

²² ליוויה, רוטקירכן, שם, ע"מ 153

²³ חיים, יחיל, שם, עמ' 717

1.2 - מסלול הנסיעה מצ'כוסלובקיה לדנמרק מפי הילדים

רוב הילדים עשו את דרכם מצ'כוסלובקיה לדנמרק במהלך החודשים ספטמבר ואוקטובר 1939, לאחר שפרצה כבר מלחמת העולם השנייה. הוריהם של מרבית הילדים הם שהחליטו עבורם כי יש לעזוב את צ'כוסלובקיה, מתוך חשש לשלומם של הילדים.

"[ההורים שלי] החלו לראות את הסכנה סביבם... [נשות] "ליגת הנשים לשלום וחופש" [אמרו] שהן מוכנות לקחת כמות מסוימת של ילדים בין הגילאים שתיים-עשרה עד חמש-עשרה לדנמרק, כדי ללמד אותם חקלאות... "הליגה" [לחמה] נגד כל רדיפה [של היהודים]... [המשרד] הדני התקשר עם הארגונים הציוניים המחתרתיים, והתנועה הציונית הגישה רשימת שמות, והם התקשרו אלינו... אבל היה מחיר לשלם... היית צריך לקנות את דרכך לדנמרק, או לקנות את דרכך אל מחוץ לצ'כוסלובקיה. זה היה תלוי בהורים אם הם יכלו לשלם עבור ההגירה היקרה הזו... [ההורים שלי] יכלו לגייס את הכספים הנחוצים..."²⁴

חלק מהילדים, המבוגרים מביניהם, החליטו את ההחלטה לבדם. "הייתי במחנה קיץ של "עליית הנוער", כשהודיעו שבחרו קבוצה של 30 ילדים... מתוך 200 הילדים בערך שהיו המחנה... לנסוע להכשרה בדנמרק, ואני לא הייתי ביניהם. אנחנו אז לא חשבנו על ההכשרה כעל גלגל הצלה מהנאצים, אף אחד לא חשב שירצחו את היהודים, או לפחות ההורים שלי לא חשבו ככה, חשבנו על זה כעל הרפתקה... ואני החלטתי שאני רוצה לנסוע גם כן. התקשרתי להורים שלי, וביקשתי שהם ישלחו לי מברק שעוד כמה ימים הם נוסעים לאנגליה, ואני נשאר לבד... הם הסכימו שאני אסע לדנמרק, ואבא שלח לי את המברק, ואני הלכתי עם המברק הזה למזכירות, ועל סמך המברק הזה אני נכנסתי לרשימה..."²⁵

²⁴ Josey G. Fisher, *The Persecution of Youth - Oral Testimonies of the Holocaust*, p. 64
²⁵ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

הפרידה מהורים הייתה קשה עבור הילדים.

"הדבר האחרון שזכור לי מהבית, זה שעמדתי בפרוזדור של הדירה בפראג, ואבא שם לי את היד שלו על הראש, ובירך אותי... אני כמובן לא חשבתי שזו הפעם האחרונה שאני אראה אותו ואת אמא... אז אנחנו חשבנו שזו הרפתקה לזמן קצר. לפני שנפרדנו הוא אמר לי שהוא יבוא לקחת אותי באביב..."²⁶

"...כשאני מסתכלת אחורה, כשהייתי בגיל הזה, זו הייתה עבורי הרפתקה נהדרת... פעמים רבות בחיי הסתכלתי לאחור, וחשבתי "כמה אנוכית הייתי". ... לקח לי שנים עד שיכולתי לחשוב אפילו על איך שההורים שלי בטח הרגישו. לקח לי שנים לפני שרציתי להסתכל על התמונות של ההורים שלי על הרציף של הרכבת..."²⁷

כשעזבו, לקחו איתם הילדים רק את המעט החיוני בכדי להתקיים. "לקחתי איתי מזוודה קטנה, עם דברים סטנדרטיים: חולצות, מכנסיים, גרביים, תחתונים, וכלי רחצה. לא לקחתי הרבה דברים. אחר כך ההורים שלחו לי מהבית קופסה של מטר וחצי על מטר וחצי מלאה בבגדים, בכלי מיטה, כלי רחצה, ועוד דברים מהסוג הזה... הבגדים שקיבלתי הספיקו לי לשנה בדיוק. באתי לשם בגיל 15, ובגיל 16 הכל כבר היה קטן מדי ולא יכולתי ללבוש את הבגדים האלה יותר. אבל זו לא הייתה בעיה. בגדים יכולתי לקבל בלי בעיה מהאיכר. חוץ מזה, גם קיבלנו מארגוני הנשים קצת כסף, שהיינו אמורים לתרום לקופה המשותפת, אבל לי זה לא נראה, שצריך לבקש רשות בשביל לקנות זוג מכנסיים או ללכת לספר, ואני לא נתתי את הכסף שלי, ותמיד היה לי קצת..."²⁸

²⁶ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

²⁷ Josey G. Fisher, Ibid., p. 64

²⁸ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

את הדרך עצמה עשו הילדים בשני חלקים: מפראג, דרך ברלין, ועד לחופיה הצפוניים של גרמניה, ברכבת, ומהחוף – במעבורת לקופנהאגן. מעבר הילדים קיבל את אישורו של הגסטפו.

”את הנסיעה עצמה עשינו ברכבת מפראג לעיירה בצפון גרמניה – נסענו באישור הגסטפו ועברנו דרך ברלין – עד ל- Warnemunde על החוף הגרמני, ומשם נסענו במעבורת לקופנהאגן...”²⁹

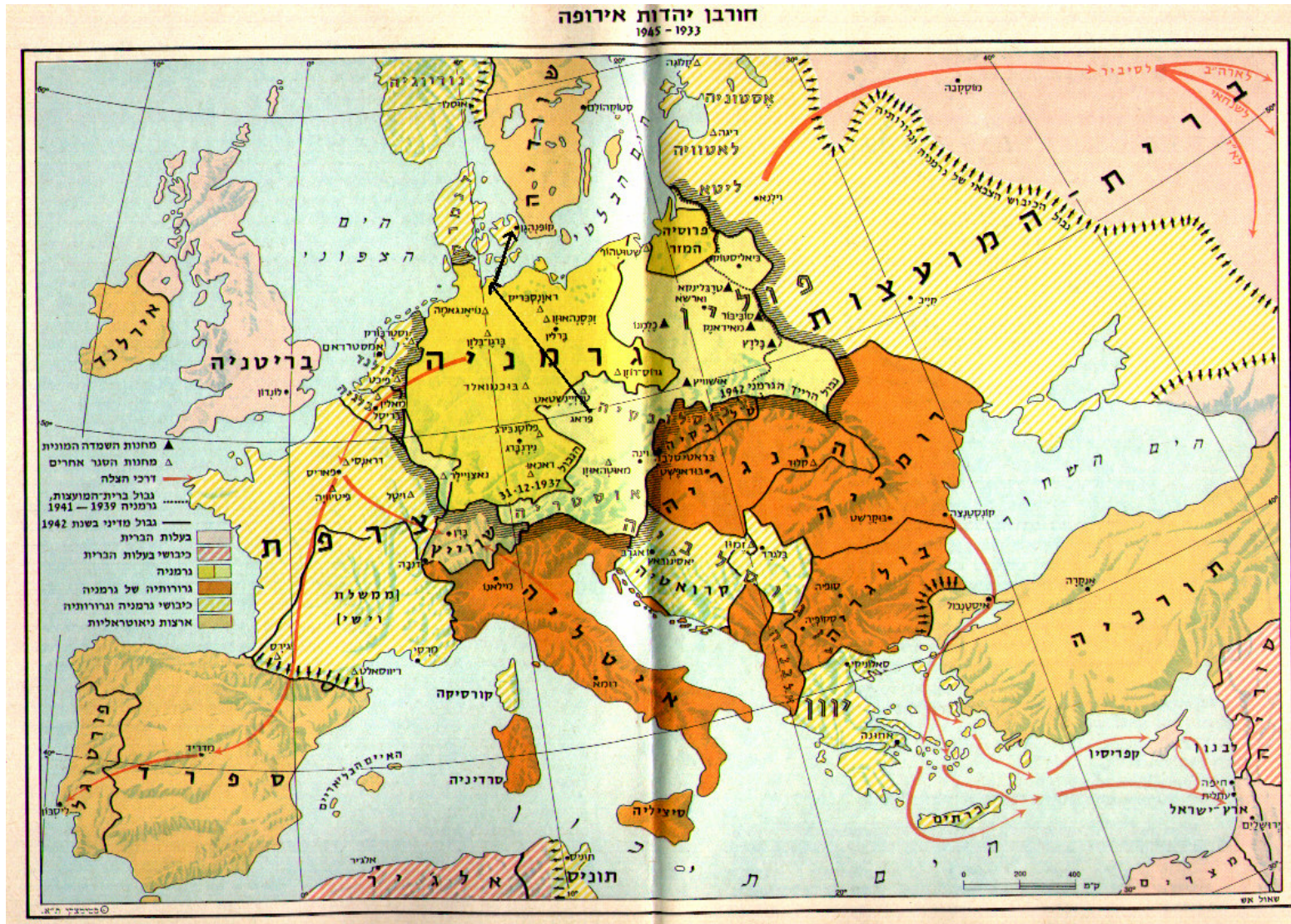
”ישבנו ברכבת ושרנו שירים עבריים... כשעברנו בברלין, היינו סגורים בתוך איזה תא אטום...”³⁰

עם הגעתם, קיבלו נשות ”הליגה” את פני הילדים, והם פוזרו לבתי החוות, שנמצאו להם מבעוד מועד.³¹

²⁹ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

³⁰ Josey G. Fisher, Ibid., p. 64

³¹ המפה שבעמוד הבא מתארת את מסלול הנסיעה של הילדים מצ'כוסלובקיה ועד דנמרק. מתוך: מיכאל, זיו, אטלס היסטורי לתולדות העמים וישראל, תל אביב: הוצאת סטימצקי, 1977, ע"מ 148-149

פרק 2 - הארגונים שלקחו חלק במפעל הצלת הילדים

2.1 - "עליית הנוער" וארגוני הנשים הדניות

"עליית הנוער" כגוף מסייע להעברת הילדים והצלתם :

"עליית הנוער" הינו מפעל הצלה וחינוך של ילדים ובני נוער מגרמניה, ומאוחר יותר גם ממדינות נוספות. את הרעיון הגתה לראשונה רחה פריאר ב- 1932, יהודיה תושבת ברלין, שבעלה היה רב, על רקע מצוקת הנוער היהודי בגרמניה, אשר נקלע למצוקות העיתים. כוונתה הייתה לרכז את הנוער, להעלותו לא"י ולתת לו חינוך והכשרה מקצועית וחקלאית במסגרת ההתיישבות העובדת, בעיקר בקיבוצים. מפעל "עליית הנוער" הינו אחד מהמפעלים החשובים להצלת ילדים ונוער בתקופת השואה. מיום עלייתו של היטלר לשלטון ועד לקום המדינה הועלו 30,353 ילדים ובני נוער.

"עליית הנוער", שנתמכה על-ידי תרומות ומתנדבים, פעלה תחת חסותה של הסוכנות היהודית. פעולתה החלה זמן קצר לפני עליית הנאצים לשלטון בשנת 1933.

בקונגרס הציוני בפראג, שהתקיים בשנת 1933, הוחלט להקים משרד בפלסטין, שיהיה אחראי לקבל ולטפל ביהודים רדופים שיגיעו לשם. ניהול המשרד הופקד בידי הנרייטה סולד.

עם החמרת מצבם של יהודי גרמניה, ובמיוחד אחרי ליל הבדולח ב- 1938, גדל מספר הפונים להתקבל ל"עליית הנוער". הוקמו מסגרות ארגוניות-חינוכיות שונות לנוער, בנוסף למסגרות שהיו קיימות מטעם 'החלוץ' ובח"ד ('ברית חלוצים דתיים'). חלק מבני הנוער הופנו לצורות ארגוניות שונות, לקיבוצי הכשרה, למקומות הכשרה בארצות השכנות - כגון לבריטניה, להולנד, לשבדיה ולדנמרק.

הזוועות שחוללו הנאצים עם עלייתם לשלטון היו מוכרות וידועות לילדי "עליית הנוער". הם כולם ידעו סבל, ולעיתים קרובות גם נחשפו לזוועות. ילדי "עליית הנוער" נקרעו, במקרים רבים, ממשפחתם על ידי הוריהם מתוך מטרה להצילם, כאשר ההורים האמינו שרק עזיבה מיידית תוכל לתת לילדים עתיד אחר. המושג

"פּלסטיין" הייה מעורפל עבור ילדי "עליית הנוער". הם היו צעירים, וחסרי מודעות פוליטית. אולם מצב זה ישתנה עבור מרבית הילדים במשך שהותם בדנמרק.¹

¹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 83

רעיון הגירת ילדים לפלסטין בוצע ע"י ארגון ה"עלייה", שהיה ענף של התנועה הציונית. מטרתו הייתה להציל ילדים וצעירים מהסבל והרדיפות שהיו מנת חלקם במדינות מוצאם, ולמצוא עבורם מקלט בפלסטין, שנבנתה באותם ימים להיות בית לאומי ליהודים.²

עד פרוץ המלחמה ב-1939 הובאו לפלסטין 5,000 יהודים, בעוד שכ-15,000 נוספים נשלחו לצורות התיישבות שונות של הארגון במדינות מערב אירופה, בחכותם לסרטיפיקאטים המיוחלים מבריטניה, שיאפשרו את עלייתם. הבריטים דרשו שכל יהודי שרוצה לעלות יעבור הכשרה חקלאית בת שנתיים, שמחירה הוערך ב-£672 פאונד, או 1,600 קרונות. סכומים אלה נתרמו על-ידי מדינות אחרות מלבד גרמניה, שלקחו על עצמן את אירוחם הזמני של הילדים עד שיוכלו לרכוש סרטיפיקאטים ולהגיע לפלסטין.³

אחרי פרוץ המלחמה, המשיכה "עליית הנוער" בניסיונותיה להעלות לארץ ישראל בני נוער שרשיונות העלייה שלהם הוקפאו. דרך הלשכה המרכזית בז'נבה או דרך המשרדים הארץ-ישראלים אפשר היה להעלות קבוצות נוער מרומניה, איטליה, שבדיה, דנמרק, יגוסלביה, בולגריה, הונגריה, תורכיה וקפריסין. בשנת 1939 היגרו לדנמרק ילדי "עליית הנוער" יהודים בגילאי 14-16. דנמרק הייתה אמורה להיות תחנה בדרכם של הילדים לפלסטין. תוכנית זו השתבשה בעקבות מלחמת העולם השנייה וכיבוש דנמרק על ידי הגרמנים.

מתכנני "עליית הנוער" בחרו את קבוצת הגיל הזו מאחר והאמינו כי לצעירים בגילאי 17 ומעלה היה סיכוי להגיע לפלסטין דרך ארגון "החלוץ", שגם לו היו מרכזים בדנמרק כמו גם בארצות נוספות. ילדים צעירים יותר לא יוכלו לעזוב את בתיהם, למרות סכנה הקיום, מאחר ולא יוכלו לעמוד בדרישות הגופניות והפסיכולוגיות של מעבר פתאומי למדינה זרה והקשיים הצפויים כתוצאה מכך.⁴

² Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 83

³ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 84

⁴ חיים, שצקר, "עליית הנוער", אנציקלופדיה של השואה, כרך ד', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 920

ארגוני הנשים הדניות

בדנמרק הופקד ניהול מבצע הכשרת ילדי "עליית הנוער" בידי מלאני אופנהיים בשנת 1938.

עם ההחמרה במצב היהודים בגרמניה באותה שנה, החלה אופנהיים לפעול בקשר עם ארגון "עליית הנוער", במטרה למצוא בית לילדים. הצעד הראשון היה לחפש בתים יהודיים בקופנהגן, שיסכימו לקבל את הילדים, אולם נמצאו רק מעטים כאלה, ואלה לא יכלו לספק את ההכשרה החקלאית אותה דרשו הבריטים בכדי לאפשר את עלייתם לארץ, וכך הוחלט לחפש חקלאים דנים שיסכימו לקבל לחוותיהם ילדים יהודים.⁵

בתחילת נובמבר 1938, ימים מעטים לפני "ליל הבדולח", כתבה אופנהיים למרתה גולדברג, חברת צוות "עליית הנוער".

בתשובה למכתבה⁶, הובהר שויצי"ו תתמוך בכל הפעולות של ארגון "עליית הנוער", אך לא תיקח בהן חלק פעיל ולא תיזום דבר. הוצע לאופנהיים להתקשר עם המשרד הלונדוני של הארגון.⁷ בהמשך המכתב היה מידע נוסף על דרישות כלכליות של הפעילות, ורמז עקיף על כך שרצוי לבצע את הפעילות ללא פרסום מיותר.

על בסיס ידיעות אלו פנתה אופנהיים למנהיגות שני ארגוני נשים גדולים: קירסטן גלורפטל-טארפ⁸ ואילסה זאותן⁹, מנהיגת הארגון "המועצה הלאומית של הנשים הדניות"¹⁰ וסגניתו, ותורה דאוגארד¹¹, ראש הארגון "ליגת הנשים לשלום ולחופש"¹². כל השלוש הפכו מיד לתומכות נלהבות של רעיון "עליית הנוער", ובמהלך חודש נובמבר הוקמה ועדה דנית יעילה, בראשותן של השלוש.¹³

מיד עם הקמת הועדה החלו חבריה להפעיל לחץ על הממשלה הדנית בכדי לאפשר את הבאת הילדים. ב- 26 בנובמבר 1938 שלחה תורה דאוגארד מכתב לשר המשפטים הדני, שטיינקה¹⁴, בו ביקשה את רשות השר למצוא מקומות עבודה

⁵ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 85

⁶ המכתב איננו בנמצא, אולם מתשובתה של גולדברג למכתב, מתאריך 4 בנובמבר 1938, ניתן להבין שבמכתבה שאלה אופנהיים על תפקידו של ארגון הנשים ויצי"ו (Women's International Zionist Organization - WIZO).

⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 86

⁸ Kirsten Gloerfelt-Tarp

⁹ Else Zeuthen

¹⁰ Danish Women's National Council

¹¹ Thora Dagaard

¹² The Women's League for Peace and Freedom

¹³ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 87

¹⁴ Steincke

לילדים, כדי שיוכלו להישאר בדנמרק. מכתב זה היה תחילתו של "מצור" על משרד המשפטים. הלחץ נמשך גם בשיחה בין שר המשפטים לבין הנשים הפעילות ב-29 בנובמבר 1938. לאחר הפגישה, נשלח מכתב נוסף בו פורטו הדרישות המדויקות של הארגון, שיש להקים, והתייחסות לעמדתן של מדינות אחרות בנושא הילדים היהודים.¹⁵

ב-11 בדצמבר 1938 נפגשה משלחת בראשותן של קירסטן גלורפל-טארפ ותורה דאוגארד עם השר שטיינקה, ושטחה בפניו את טענותיהן¹⁶. בתום הפגישה הוחלט ובה הוחלט לאפשר כניסת ילדים לתחומי דנמרק רק תחת תנאים קשים, ביניהם כניסת יחידים להם קשר משפחתי בדנמרק, והשהייה במדינה תהיה רק לתקופת זמן קצרה. הקבינט העדיף למצוא לילדים מקומות מעבר לים ולא בדנמרק, והסכים לתרום כספים לצורך מטרה זו. למרות התוצאות הקשות המשיכו ארגוני הנשים במאמצייהם למצוא בתים דנים לשכן בהם את הילדים, נמשכו מסעות ההתרמה למען מטרה זו, והלחץ על שר המשפטים נמשך.¹⁷

בסוף דצמבר 1938 נראו פירות המאמצים, כשבעקבות פנייה נוספת לשר, ניתנה רשות לשכן זמנית 25 ילדים יהודים בדנמרק, תחת התנאים הבאים: שיהיו בגילאי 13-16, בריאים (אחרי בדיקה רפואית), ושיעזבו את דנמרק לפני שימלאו להם 17 שנים.

ב-9 בינואר 1939 ניתן האישור הסופי של משרד המשפטים, ולאחריו החלו ארגוני הנשים לפעול בכדי לנצל את ההזדמנות, ולמצוא ילדים שיעמדו בתנאים שהציבה הממשלה.

בעקבות הפניות החוזרות ונשנות של ארגוני הנשים, פנה שטיינקה לשר החוץ הדני, פיטר מונץ¹⁸, כדי שזה יתכנן תוכנית יחד עם שרי החוץ של מדינות סקנדינביה האחרות, שיוכלו להציגה לבריטניה.¹⁹

¹⁵ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 90

¹⁶ מתוך מכתבה של גלורפל-טארפ למלאני אופנהיים ב-12 בדצמבר 1938

¹⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 91

¹⁸ Peter Munch

¹⁹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 92

למרות כל הכוונות הטובות להקצות כספים ולשתף פעולה עם הארגונים בכדי לעזור בחילוץ יהודים מהמצב החדש שנוצר עקב התעצמותה של גרמניה, וכן פניות לממשלות הולנד, בלגיה, לוקסמבורג, ושווייץ, לא נעשה דבר. למעשה, לא הושג דבר ממשי מיוזמה זו, אפילו לא רצון לפתור את הבעיה. ברור היה, שבעוד שמאמצי ארגוני הנשים התמקדו בפתרון בעיית היהודים, התמקדו שרי החוץ בבעיות שעלולות היו להתעורר במדינותיהם נוכח ההגירה המתוכננת.²⁰

בחודשים הראשונים של 1939 הוצאה פעילות ארגוני הנשים. ב- 20 בינואר 1939 הוחלט שיש להביא את הנושא לפרסום בכדי להציג את בעיית היהודים ולהביאה לתשומת לב הציבור הדני, ובכך לגרום ללחץ ציבורי על הממשלה, שנמנעה מלנקוט בצעדים למען היהודים. ב- 6 בפברואר 1939, נוצר קשר עם מנהיגי "עליית הנוער" בלונדון, כאשר מרתה גולדברג הגיעה לדנמרק כדי לפגוש את העיתונות. למחרת נערכה הרצאה, שנושאה "כיצד נוכל לעזור לילדים היהודים במרכז אירופה?". בסוף מארס נפגש מר מ. שטנר²¹ בקופנהגן עם מנהיגות ארגוני הנשים, אילסה זאותן ותורה דאוגארד. הוא מסר פרטים לגבי משאלותיהן ורצונותיהן וכן האפשרויות שעמדו בפני הארגון - פרטים אותם אישר במכתבו לתורה דאוגארד מתאריך 11 באפריל 1939. נקודה חשובה במכתבו הייתה שאם התרמה דנית לא תצליח לכסות את מס ההגירה שנקבע ל- 1,600 קרונות לכל ילד, "עליית הנוער" תוכל לספק את הסכום הנדרש.²²

למחרת התקבל מכתב נוסף, ובו פרטים על התארגנות הפעילות והתקדמותה בבריטניה, בהולנד, בשבדיה, בבלגיה ובשווייץ, כמו כן צוין שיש לסייע בהצלת 50,000 הילדים שהיו עדיין בגרמניה, ונזקקו נואשות להגירה למדינות אחרות. על רקע זה החל מבצע בן חודש, שבמרכזו פגישות, פרסום והודעות בתקשורת בעיתונות וברדיו, פעולות לגייס כספים שנתרמו ממכירת עבודות אומנות שנמסרו על-ידי אומנים דנים, ופניות אישיות לבעלי חוות דניות בבקשה שייקחו לביתם ילדים יהודים. המבצע אורגן בקנה מידה גדול. הוא החל עם ההרצאה של מרתה גולדברג, אליה הוזמן קהל גדול ונבחר של אנשים מובילים בדנמרק, פוליטיקאים, מדענים ואנשי אוניברסיטה, סופרים, אומנים, שחקנים, אנשי עסקים, אנשי רדיו ועיתונאים, מנהלי מוסדות וארגונים, מנהלי בתי ספר תיכוניים ומספר מנהיגים

²⁰ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 93

²¹ M. Schattner

²² Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 95

דתיים - בסה"כ 90 אנשים ידועים. בעקבות ההרצאה הופץ מכתב בתפוצה של אלפי עותקים, שהוזכר בעיתונות הלאומית, ובו תמיכה במטרה. בין החתומים היו חברי פרלמנט, מנהלים, שחקנים, חברי אקדמיה ועוד.

תוך זמן קצר, הצליחה קבוצה קטנה להניע כוחות גדולים מחלקים רחבים בחייה הציבוריים של דנמרק, ולגייס למען המטרה. כה החלטית הייתה הפעולה, עד כי עיתונים רבים נרתמו למען מטרה זו, כתבו ופרסמו כתבות עצמאיות והערות על הנושא והציעו את שירותיהם בעזרה למען איסוף תרומות כספיות מכל רחבי הארץ. למרות שלא נמצא הסכם, נראה ששני ארגוני הנשים חילקו ביניהם את העבודה. "הליגה" לקחה על עצמה למצוא בתים לילדים בכל רחבי דנמרק, בעוד "המועצה הלאומית" לקחה על עצמה את איסוף הכספים.²³

הלחץ על משרד המשפטים נמשך באמצעות שתי בקשות שנשלחו ב-14 באפריל 1939, ובהן פרטים על הבטחות שנתקבלו וממשיכות להתקבל, על כספים ובתים, וחזרה על ההבטחה ממשרד "עליית הנוער" בלונדון, כי בשעת הצורך יעבירו את הכסף הנדרש, וכי ניתן לסמוך על כך שלכל ילד יהיה סרטיפיקאט. לצד בקשות התארגנו משלחות שנפגשו לעיתים תכופות לפגישות במשרד החוץ ובמשרד המשפטים. כמו כן נשלחו מכתבים לרה"מ שטאונינג²⁴ ולשר ההגנה אלסינג אנדרסן²⁵, שבתקופת מחלתו החליף את שטיינקה בתפקידו. הצעד האחרון היה לפנות למשפחות דניות ולהאיץ בהן לכתוב באופן עצמאי ישירות למשרד המשפטים כדי להפעיל עליהם לחץ נוסף. רבים מקרב הדנים נענו לבקשה, וזרם של מכתבים נחת על שולחנות המשרד, ונאסף בארכיוני המשרד.

הלחץ הביא לתוצאות. מספרן של משפחות שהציעו לקחת לביתן ילדים יהודיים גדל. סכומי כסף זרמו להתרמות שערכו נשות "המועצה הלאומית". בסוף שנת 1939, הוצהר שנאסף סכום של 176,011 קרונות. זהו סכום כסף נכבד, בהתחשב בתנאים בהם נתרם, למרות שלא כיסו את הוצאותיהם של 320 הילדים שאכן הגיעו. משרד "עליית הנוער" סיפק על-פי הבטחתו את סכומי הכסף שחסרו.

²³ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 96

²⁴ Stauning

²⁵ Alsing Andersen

בנוסף לכספים שאסף הארגון בכוחות עצמו, הסכים הבנק הלאומי הדני לתרום סכומי כסף שבין 300,000-400,000 קרונות בכסף זר. כסף זה נמשך מהבנק בשלושה תאריכים ונשלח לברלין, ללונדון ולפלסטין.²⁶

ב- 15 ביולי 1939, קיבלה תורה דאוגארד טלפון ממושרד המשפטים, ובו נאמר לה שהמושרד מרשה כעת את כניסתם של 300 ילדים לדנמרק. לאחר הבטחה חוזרת של משרד "עליית הנוער" בלונדון לספק את הכסף הנדרש לטיפול בילדים, אותו הארגונים לא הצליחו להשיג, התקבל האישור הסופי ב- 25 ביולי 1939 להביא לדנמרק 300 ילדים יהודים ממזרח אירופה. עותק של ההסכם נשלח מיידית למשרד "עליית הנוער" בלונדון.

בין החודשים יולי וספטמבר 1939, קבלו ההחלטות וההסכמים בין קופנהגן ולונדון תבנית של תוכניות מפורטות. היה צורך להתעסק בפרטים הבאים: בחירת הילדים, תזמון ודרכים להגעת הילדים לדנמרק, כרטיסים, בדיקות רפואיות, שאלונים ופיזור של הילדים בבתים הדניים.²⁷

מתוך ידיעה כי עלולים להיתקל בקשיים נוספים בהבאת הילדים, הוקמה בקופנהגן ועדה חדשה, שחבריה היו מלאני אופנהיים, תורה דאוגארד, ושני נציגים מהקהילה הדתית היהודית. אולם כבר מההתחלה היה ברור כי לא נצפו כל הקשיים. הילדים לא באו בקבוצות של 50 כמתוכנן, ולא בבת-אחת. ההגירה נמשכה מספר חודשים, והילדים הגיעו בקבוצות בגדלים שונים, ובהזדמנויות שונות, שלא על-פי התכנון המקורי. לפני שעברו כל 320 הילדים את הגבול בין גרמניה ודנמרק, מלחמת העולם השנייה פרצה. עם פרוץ המלחמה השתנה המצב. עם הגעת הילדים, החלו בעיות קשות במימון שהיית הילדים במקום. הכסף שנאסף לא כיסה את ההוצאות. הילדים הגיעו לרוב חסרי כל, והציוד שהובטח להם כי יגיע אל יעדו, כגון מזוודות אישיות ואופניים פרטיים, לא הגיעו כמובטח.²⁸

²⁶ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 97

²⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 98

²⁸ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 100

ההוצאות גברו והצטברו. כספים נועדו למגוון רב של שימושים בתחומים רבים, כדוגמת דואר, מברקים, דיור זמני לילדים בבתי הארחה בקופנהגן, כרטיסי נסיעה, בגדים, אופניים, בדיקות רופא, והוצאות בלתי צפויות. הבעיות הכספיות נמשכו כל משך שהותם של הילדים בדנמרק. בינואר 1940 גבר הפחד שמא לא יישאר מספיק כסף כדי להביא לדנמרק את קבוצת הילדים האחרונה, קבוצה בת 30-40 ילדים.

תורה דאוגארד, שהייתה אחראית על מציאת בתים לילדים נפגשה עם נציג ארגון "החלוץ" ברטל גראס, שהגיע לקופנהגן כדי לקבל פרטים על מצב הילדים ודרכי קליטתם. הוא המליץ כי הילדים יחונכו לציונות. כדי לבצע דרישה זו, צריכים הילדים להימצא במרכזים גדולים, הקרובים זה לזה. דרישה זו עוררה קושי ארגוני. "הליגה" הבטיחה לספק בתים לכל הילדים, ותורה דאוגארד בחרה את הבתים שנראו לה מתאימים ביותר, בלי להתחשב במיקומם הגיאוגרפי. הבתים שבחרה היו פזורים על פני דנמרק כולה.²⁹ היו אף מקרים, בהם נאלצו נשות "הליגה" להודיע לבתים, להם נשלחה כבר הודעה כי בקרוב יגיע אליהם ילד יהודי, שהיות ואין עוד בתים באזור הקרוב, ייאלצו להעביר את הילד למקום אחר, אלא אם יצליחו האנשים לארגן עוד בתים באזור מגוריהם.³⁰

הסיבה לדרישה לשכן את הילדים במרכזים נבעה מחששם של אנשי ארגון "החלוץ" שמא הילדים ימוקמו בסביבה דנית, ולא יחונכו לציונות ולעלייה, שהיו רעיון ההגירה כולו. ילדי "עליית הנוער" היו החומר ממנו עתידים היו אנשי "החלוץ" לעצב אנשים בעלי תודעה פוליטית וציונית.

ב- 27 ביולי הזכירה תורה דאוגארד נושא זה במכתבה לשטנר:

"כעת מגיעה שאלת חינוך הילדים לפלסטין. זוהי שאלה שלא הנחנו בפנינו עד שהעבודה הייתה חצי-גמורה. לו היו אומרים לנו עליה, חוששני שהיה עלינו להטיל ספק באפשרות קיומה. יהיה קשה מאוד לשמור את הילדים במרכז, אבל אנו נראה עכשיו מה נוכל לעשות. לא יחסר רצון טוב".³¹

²⁹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 101

³⁰ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 155

³¹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 102

גישה זו לא עמדה בקנה אחד עם הגישה של יהדות דנמרק, ארגוני הנשים וכל הפעילים שפעלו להבאת הילדים לדנמרק.

ב- 19 ביוני 1939 הגיעה קבוצת הילדים הראשונה לדנמרק. קבוצה זו הייתה הראשונה שהורשתה להיכנס לדנמרק, בסוף דצמבר 1938. הקבוצה מנתה 25 ילדים, וקיבלה פרסום נרחב בעיתונים. עם בואם נערכה לכבודם קבלת פנים חגיגית.³² קבלת הפנים שקיבלו ילדי הקבוצה הראשונה הייתה יוצאת דופן. הבאים אחריהם לא זכו לתהודה תקשורתית שכזו. בין השנים 1939 - 1940, הגיעו 300 ילדים. הם הגיעו בקבוצות - חלקן גדולות וחלקן קטנות.³³

מספר חודשים מועט לאחר שהגיעו, חלק מבני הנוער נאלצו לעזוב את דנמרק, היות וגילם התקרב ל- 17, ותוקפו של רשיון השהייה שקיבלו מממשלת דנמרק עמד לפוג. ב- 15 בינואר 1940 נשלח מכתב ל- 50 בתים ובו הודעה לילדים שבקרוב ייסעו לפלסטין. הכל פעל כמתוכנן. הילדים הגיעו לקופנהגן, משם טסו לרוטרדם, ומשם ברכבת למארסיי ממנה הפליגו בספינה לחיפה.³⁴

Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 104³²

טבלת ההגירה של הילדים לפי תאריכים נראית כך: ³³

שנה	תאריך	מספר הילדים
1939	3/9	49
	22/9	18
	29/9	7
	5/10	19
	6/10	13
	11/10	25
	24/10	23
	25/10	17
	14/11	25
	23/11	36
	5/12	17
	16/12	1
	17/12	1
	19/12	14
1940	23/1	1
	6/2	9
	1/3	7
	2/3	8
	היגרו סה"כ	290
	הקבוצה הראשונה	25
	סה"כ ילדים	315

* 5 ילדים הגיעו קצת מאוחר יותר, ומספרם הסופי של הילדים היה 320, כנוכח. (טבלת ההגירה - Jorgen, Haestrup, Ibid., pp. 107-108)

Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 107³⁴

מאוחר יותר כתבו 34 מהילדים מכתב תודה לתורה דאוגארד, אותו שלחו מן הים. כמו כן, התקבל מכתב תודה מהנרייטה סולד, מנהיגת "עליית הנוער" בפלסטין, לאחר שקיבלה מברק מלונדון, בו נאמר כי 50 הילדים הצליחו לעזוב בשלום את מארסיי, בדרכם לפלסטין.³⁵

מיד עם יציאת הילדים התעוררה השאלה, האם ניתנה רשות להביא לדנמרק 300 ילדים, או שמא ניתנה הרשות - שיהיו בדנמרק 300 ילדים, ולאור שאלה זו, האם ניתן למלא את המכסה המותרת. כמובן שארגוני הנשים העדיפו את הפירוש השני, אולם התוכנית להשלמת המכסה לא בוצעה.³⁶

ב- 30 בנובמבר 1939, פרצה "מלחמת החורף" בין פינלנד וברית המועצות. בתים דניים רבים שהציעו לקחת לביתם ילד יהודי, התלבטו בשאלה האם עליהם לחזור בהם מהצעתם ולקחת לביתם ילד פניני שנזקק לעזרה בעקבות המלחמה והתנאים הקשים. התגובה הרשמית של הממשלה הדנית הייתה שילדים במצוקה הם ילדים במצוקה, ויש לאפשר לכל משפחה לעשות כפי העולה על רוחה, בלי להיות כבולה על ידי העדפותיהם של ארגוני הנשים.

ימים מעטים מאוחר יותר נכבשה דנמרק על-ידי גרמניה, ב- 9 באפריל 1940, והבאת הילדים לדנמרק הופסקה כליל.³⁷

³⁵ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 110

³⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 112

³⁷ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 113

2.2 - ההכשרה בחוות האיכרים

כאשר הילדים הגיעו לדנמרק, הם פוזרו בין החוות של איכרים דניים, שתפקידם היה להכשיר את הילדים לעבודת כפיים בחווה חקלאית. מרבית הילדים הגיעו מבתים בורגניים, ולא היו מורגלים בעבודת כפיים. עבור רבים, ההיכרות הראשונית עם העבודה שציפתה להם, גרמה להם להלם.

"אני הייתי אצל חקלאי בדנמרק. עבדתי די קשה שמה. זה פעם ראשונה בחיים שלי שראיתי פרה. נורא פחדתי כשהוא אמר שצריך לחלוב. פתאום אני צריך להכנס בין שתי חיות גדולות שמה שאין מרחב וזה מסריח, ואני צריך ללכת לשמה, ואני מושך ומושך ולא יוצא מזה שום דבר - ואז כולם צוחקים ממני... אבל אין דבר, בסופו של דבר למדתי את זה."³⁸

החווה שבה עבד אוטו קוטיק בעיירה Alderhvile שבדנמרק.³⁹

"עבדתי בכל העבודות שנדרשו בבית ובמשק: עבודות משק בית, חליבה, עבודה בגינת ירק ובשדה. שעות רבות ביום, כפי שגם "בעלי הבית" עבדו. בחורף - פחות, כי היו עבודות שלא ניתן לעשותן בחורף."⁴⁰

³⁸ מתוך עדותו של אוטו קוטיק
³⁹ התמונה מתוך האוסף של אוטו קוטיק

תנאי המגורים בחלק מהחוות היו גרועים.

"גרתי בחדר לא מחומם, די בחוץ... בחלק של המשרתים. החדר שלי היה כל- כך קר, עד שבבוקר הסדינים שלי היו קפואים מנשימה. השמיכות שלי היו קפואות... אני עשיתי את כל עבודות החווה ושאבתי מים בערב.... אני חושבת שהאיכר היה מאוכזב ממני כי אני באמת לא ידעתי לעשות שום דבר. לא ידעתי חקלאות בכלל, ובבוקר הייתי צריכה לבשל דייסת שיבולת שועל, ובהתחלה לא ידעתי איך להכין אותה..."⁴¹

משפחות רבות לא ראו בילדים מתלמדים בלבד, והחלו לראות בהם חלק ממשפחתם. הם דאגו להם ולמעשיהם, וחלק מהמשפחות שקלו לאמץ את הילד שבחסותן.

המשפחה שאצלה גר אוטו קוטיק, בעיירה Alderhville (האיכר Mogens Peterson יושב בצד הימני של התמונה, לצד אישתו, ומאחורי עומדים בניו וכלותיו).⁴²

⁴⁰ מתוך עדות מס' 1 - עדותה של יהודית שקד

⁴¹ Josey G. Fisher, Ibid., p.65

⁴² התמונה מתוך האוסף של אוטו קוטיק

"אצל האיכר Mogens Peterson בעיירה Alderhville התייחסו אליי כאל חלק מהמשפחה. גרתי שם מדצמבר 1939, עד שהוקמו אזורי בטחון, והגרמנים דרשו שנעבור לחוות אחרות"⁴³

חלק מהמשפחות לא הזדהו ולא הבינו את הצורך בחינוך ציוני. אחד מההורים המאמצים תאר את המצב במכתב לתורה דאוגארד בפברואר 1941:

"... באופן אישי, אני רואה בשיכון הילדים ב"מרכזים" עם מורים מבקרים טעות חמורה. אבל לליגה אין כנראה אחריות לכך, מאחר ולמיטב הבנתי, היה זה תנאי להבאת הילדים לדנמרק, שהם ילמדו חקלאות ועברית, וזה קשה, כמובן, בכל דרך אחרת. אני מאמין כי פיזור הילדים הוא עדיף משתי סיבות. במידת-מה, משום שאז היו הילדים פונים לבתים כאשר התעוררו קשיים, במקום לפנות למורים, לחברים או למנהלי המחוזות. חיכוכים רבים נוצרים מסיבה זו, וההתרועעות הקבועה עם חבריהם גורמת לילדים להעריך ולבקר את התנאים בבתיים ואת העבודה בצורה שיכולה לגרום בקלות להשפעה שלילית על שיתוף הפעולה בין הבתים לבין 'הילדים'. ההבדלים בין הבתים ובין מקומות העבודה הינם תמיד רבים וגלויים לעין, וההשוואה לבתים האמידים מהם הגיעו ילדים רבים, יכולה ליצור ביקורת לא פורה, שיכולה הייתה להמנע על-ידי שיכון הילדים רחוק זה מזה, מבלי שיבקרו בבית הספר."⁴⁴

היעדרות הילד מהבית פעם או פעמיים בשבוע יכולה הייתה לערער לחלוטין את היסודות שעליהם הייתה מושתתת השגרה בבית. סיבה נוספת היא שהבתים הדניים היו תומכים של הממשלה הדנית, והתנגדו לכל פעילות חתרנית כנגדה. עם הזמן, הפגישות ב"מרכזים" החלו לעסוק לא רק בלימוד העברית, אלא גם בדיונים פוליטיים.

⁴³ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

⁴⁴ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 171

ברוב הבתים לא היו בעיות רציניות. מרבית המשפחות ניסו להבין את הצורך של הילדים שהתאמצו לרכוש ידע וידידים. גם בבתים שבהם הוערכו הלימודים פחות, גילו ההורים הבנה כלפי הילדים בכל הנוגע לשיעורי הבית שקיבלו, למרות שאלה גרמו לחוסר נוחות.⁴⁵

התנגשויות בין דעת המורה לדעות המשפחה היו בלתי נמנעות, למרות כל הנסיונות להבנה הדדית. המפגשים, שנראו לחלק מהמשפחות כמטרד, היו לעתים נקודת האור היחידה בחיי הילדים. רובם המכריע של הילדים מתארים את המפגשים כחשובים ומרכזיים בחייהם, בעוד שפרטים אחרים על חייהם נשמטו או נשכחו.⁴⁶

⁴⁵ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 172

⁴⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 173

2.3 - ארגון החלוץ

מרגע שהוחלט על הבאת ילדי "עליית הנוער" לדנמרק, לקח על עצמו ארגון "החלוץ" לדאוג לחינוכם של הילדים, שרובם לא היו מודעים לרעיון הציוני. מתוך ההבנה, שעם הכיבוש הגרמני אזלו סיכויי החלוצים בהכשרה ברחבי דנמרק לעזוב את גבולותיה ולעלות לארץ-ישראל, מרכז "החלוץ" בדנמרק נטל על עצמו את המשימה לשמור על הרעיון הציוני בקרב אנשי "החלוץ" בדנמרק⁴⁷ וכן בקרב ילדי "עליית הנוער". על הרעיון העלייה לארץ-ישראל לא הסכימו לוותר גם כאשר הסיכויים לכך נראו אפסיים. רעיון מרכזי זה התבצע על-ידי שיטת "המורה המבקר"⁴⁸, על-ידי שליחת עלוני מידע לכל המחוזות, ועל-ידי פגישות או סמינרים לכמה שיותר חניכים.⁴⁹

אנשי מרכז "החלוץ" הסבירו לילדי "עליית הנוער" מהן הסיבות לשהותם הממושכת בדנמרק. היה על המרכז להעניק לילדים תקווה לעתיד, ולהסביר להם את חובותיהם בארץ זרה זו, אך בעיקר את חובתם, כיהודים, והצורך בשמירת זהותם היהודית. היה עליו להעניק לילדים חזון של עתיד יהודי בחברה יהודית בפלסטין, ובעתיד - אולי אף במדינה יהודית.

למרות שהמשפחות הדניות תמכו והבינו, הן לא יכלו לגשר על הפער שבין התרבות הדנית לבין התרבות היהודית. הילדים לא היו בעלי דעה ציונית כחבריהם הבוגרים יותר, בני תנועת "החלוץ", והם הושפעו מהמעבר המהיר לדנמרק, שלא קדמה לו הכנה ממשית. הם היו זקוקים להנחיה, הסבר ותמיכה נפשית, שיאפשרו להם לשקם את בטחונם העצמי ואת אמונתם בעתיד. מנהיגי תנועת "החלוץ" האמינו שהתשובה לבעיית הילדים נעוצה בחינוכם לערכי הציונות, שתציל אותם מעברם, מפרידתם ממשפחתם, ביתם, ארצם ושפתם, והעברתם הפתאומית לסביבה זרה.⁵⁰

⁴⁷ מלבד ילדי "עליית הנוער", שהו בהכשרה בדנמרק החל משנת 1933 צעירים בני תנועת "החלוץ".

⁴⁸ פירוט בהמשך

⁴⁹ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 130

⁵⁰ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 153

עלון תנועת "החלוץ", נובמבר '39

בנובמבר 1939 הופץ עלון בקרב ילדי "עליית הנוער" שהגיעו באותה העת לדנמרק, ובו הוסברו להם התנאים החדשים שאליהם הגיעו, והדרך שבה עליהם להתמודד עם הקשיים שנוצרו כתוצאה מהמעבר.

*" התנועה היהודית הציונית הלאומית לעולם לא התענגה באשליה שהתבוללות היהדות תהיה תשובה לבעיית היהודים בטווח הארוך. הציונות חזתה, הרבה לפני האסון, שהתערות של היהודים בארצות בהן הם חיים הינה בלתי אפשרית, וכבר בשלב מוקדם הצביעה לסימנים המוקדמים לכך "*⁵¹.

כעת, לדעת מרכז "החלוץ", נותר רק לפעול, ולבנות את העם היהודי מחדש במדינה משלו, פלסטין. כל מאמץ וכל קורבן יהוו אבן פינה בדרך להשגת המטרה הסופית - עצמאות לאומית.

העלון עודד את ילדי "עליית הנוער" להיות ערים למצבם. הוא סיפר על המצב הכללי שאפשר את הבאתם לדנמרק. הודה לקירסטן גלורפלס-טארפ, לתורה דאוגארד ולמלאני אופנהיים. בנוסף, עודדו את הילדים ללמוד מה שניתן ללמוד על דנמרק, להבין את התנאים ואת המנטליות הדנית. לקבל את התנאים במקום החדש, ובעיקר לא לשכוח את המטרה האמיתית שלשמה הם כאן - והיא - להתכונן לחיים כאזרחים יוצרים בפלסטין.⁵²

העלון ניסח את מטרותיו:

1. " ללמוד עבודה פיסית ולהשיג התייחסות פנימית לעבודתם
2. ללמוד את הגיאוגרפיה, ההסטוריה, האומנות והשפה של פלסטין.
3. לחיות ולעבוד ביחסי רעות עם חברינו. משום שבחיים בבתינו החדשים אנו מתקשרים עם רעיון של חיי צדק חברתי "⁵³

⁵¹ מתוך עלון תנועת החלוץ, נובמבר 1939, נכתב על-ידי ברטל גראס והיינץ רינאץ'

⁵² Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 153

⁵³ מתוך עלון תנועת החלוץ, נובמבר 1939, נכתב על-ידי ברטל גראס והיינץ רינאץ'

במקומות שונים בעלון הודגשו הקשיים שאתם יתמודדו הילדים בעתיד:
 "בפלסטין לא נהייה רק פועלים, אלא גם יהודים. נושאי התרבות
 היהודית. רק בכדי להשיג את התנאי החיוני ביותר - ללמוד את השפה -
 נדרשים מאמצים רבים.
 לרוע מזלנו, אין לנו יותר את האפשרויות שהיו קיימות בעיר. מספר
 השעות שאנו עובדים הן מועטות, הדרכים לבתים לעתים קרובות
 ארוכות ומשובשות... יהיו צרכים רבים שניתן יהיה להתחשב בהם אך
 ורק בעזרת כוח הרצון שלנו"

די בסקירה זו כדי להבין שמנהיגי "החלוץ" לא חשבו לנטוש את ילדי "עליית
 הנוער" בדנמרק, אלא היו בטוחים ומשוכנעים במשימתם: להפוך את הילדים
 לציונים. העלון היה רק הצעד הראשון להגשמת המטרה. "מורים מבקרים" לילדי
 "עליית הנוער" היה אמצעי חשוב להשגת השפעה ציונית, ולקידום הרעיון שהיה
 עבור תנועת "החלוץ", מטרה מקודשת.⁵⁴

"מרכזים אזוריים"

עם הגעת קבוצות ילדי "עליית הנוער" לדנמרק בשנת 1939, החלה להתארגן תנועת
 "החלוץ", שגם לה היו חניכים בהכשרה בדנמרק, להשגת היעדים והמטרות של
 הארגון.
 ראשי ארגון "החלוץ" בדנמרק ניסו לרכז את הילדים שהגיעו ב"מרכזים", כלומר,
 שהחוות בהן ישהו הילדים תהיינה קרובות זו לזו.

"גרתי ליד Naestved [במרכז שבון] כ- 30 חברים... היו מסביב ל- Naestved
 שלושה מרכזים. היינו 8 חברים במעגל של 10 ק"מ... היה לנו שם בית
 קטן שיכולנו להפגש בו בזמננו הפנוי. פעם בשבוע הלכנו לבית-הספר של
 "עליית הנוער". מורה דובר גרמנית היה בא ומלמד אותנו עברית.
 לפעמים היו לנו "פגישות", שבהן פגשנו חברים מכל רחבי סיאלאנד".⁵⁵

⁵⁴ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 154
⁵⁵ מתוך עדות מס' 7 - עדותה של סוזאנה זדרובה

הדרכים בין החוות באותה העת היו משובשות, ולכן, ככל שההורים הרגישו יותר אחראים כלפי הילד שאימצו, הם נטו לא להסכים לכך שהילד יעדר מן הבית לשעות ארוכות לפגישות שאורגנו על-ידי "החלוץ". המאמצים לא הבינו את נושא הפגישה, ולא הזדהו עמו.

הילדים היו צריכים להגיע בכוחות עצמם ממקום מגוריהם למקום ההוראה. הדרך הייתה לעתים ארוכה מאוד. ההוראה התקיימה בזמנים שלא היו נוחים עבור המשפחות המאמצות, ולא התאימו לסדר יומן.

המרכזים נשארו במקומם על-פי הצורך. למרבית המרכזים לא היה "מורה" קבוע. בפגישות נהגו לדון ולהתווכח סביב נושאים שאליהם נחשפו בחוברות שנשלחו ממרכז "החלוץ" אחת לפרק זמן.

ילדים רבים לא נשארו בחווה אחת בכל משך שהותם בדנמרק, אלא עברו ממקום למקום, ומאזור לאזור.⁵⁶ אי לכך לא ניתן לקבוע מספר מדויק של מרכזים, שכן מרכזים היו נסגרים ונפתחים בכל עת, בהתאם למספרם וריכוזם של הילדים בכל אזור. בין השנים 1939-1940 פעלו 14 מרכזים שונים, אך שנה מאוחר יותר כבר היה המצב שונה. המרכזים באזור ג'ילאנד נסגרו, והילדים התרכזו באיים (מלבד באי בורנהולם, שהוכרז גם הוא כאזור בטחון).

"מורים מבקרים"

ליגת הנשים הדניות השקיעה מאמץ רב בריכוז בתי הילדים סביב "מרכזים", כאשר בכל מרכז בין 10 ל-12 בתים, וזאת כדי להפגיש את הילדים עם "מורים מבקרים". בדרך זו רצו אנשי "החלוץ" להפיג במעט מבידודותם של הילדים באזורים הכפריים בהם גרו.⁵⁷

מרכז "החלוץ" עמד על הקמת המרכזים כדי לאפשר לילדים חינוך רגיל, בנוסף לחינוך לציונות, שכן החוקים האנטי-יהודים בגרמניה לא אפשרו לילדים חינוך רגיל בבתי הספר עוד לפני עזיבתם. שילוב הילדים בבתי הספר הדניים היה בלתי אפשרי מכמה סיבות. הראשונה שבהם הייתה השפה. בנוסף לכך, תוכנית הלימודים הדנית לא התאימה לילדים היהודים.

⁵⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 143

⁵⁷ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 154

הייתה זו משימתם של האנשים הקרויים "מורים מבקרים", שנבחרו על-ידי מרכז "החלוץ" להורות וללמד את הילדים. המורים שנבחרו היו מבין חברי התנועה המוכשרים ביותר. בדרך כלל היו מבוגרים ובעלי נסיון קודם בהדרכה והוראה. ההוראה התקיימה בחלק מן המקומות פעמיים בשבוע, במקום מאולתר, שהשתנה לעתים קרובות.⁵⁸

"[הקשר עם החברים נשמר] במפגשים שבועיים של יום חברה ולימודי המשך בנושאים הומאניסטיים וידיעת הארץ".⁵⁹

תוכנית הלימודים

תוכנית מוגדרת נקבעה רק בשלהי שנת 1939 ובתחילת 1940. עד אז כל מורה החליט מה תהייה תוכנית הלימודים אותה ילמד. תמיד היה מחסור בציווד, לא היו חדרי לימוד קבועים, ולפיכך נאלצו המורים מדי פעם לחפש חדרי חלופיים. מצבם הכלכלי של המורים היה בכי רע. מעמדם לא הוגדר באופן רשמי. עובדה זו הייתה אבן נגף בדרכו של המורה כאשר ביקש להתערב בענייניהם של ילדים שמצבם האישי דרש זאת.⁶⁰ מעמדם הלא ברור של המורים והמרחק הגדול בינם לבין הילדים צמצם את השפעתם של המורים על הילדים. לכך ניתן להוסיף את העובדה שהתלמידים לא הקפידו על ביקור סדיר ב"מרכז".

"עברנו את החורפים הקשים ביותר בתולדות האדם, ולמרות זאת היינו הולכים 16 קילומטרים פעמיים בשבוע, רק בכדי להיות עם חברים 'משלנו'. נפגשנו כדי ללכת לבית-ספר, שבו מורה מבקר היה מלמד אותנו נושאים שהיו חשובים לחיינו העתידיים בישראל. בין השאר, למדנו עברית".⁶¹

מורה אחד הסביר בנובמבר 1940 בפני קבוצת הורים את אשר הוא מלמד בשיעוריו, ומדוע לא יכולים הילדים ללמוד בבית ספר דני רגיל. לדבריו, הדבר החשוב ביותר שיש ללמד את הילדים אינו השפה הדנית, שאותה יוכלו ללמוד בסביבת מגוריהם. לדעתו, יש ללמד את השפה העברית, שאינה דומה ולו במעט לשפות הגרמניות.⁶²

⁵⁸ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 156

⁵⁹ מתוך עדות מס' 3 - עדותו של מנחם גולד

⁶⁰ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 157

⁶¹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 173

⁶² Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 158

לדעת ארגון "החלוץ", ידיעת השפה העברית תהווה בסיס ליצירת תרבות וחיים משותפים בפלסטין.

נושא נוסף שבו עסקו במפגשים אלה היה חינוך לציונות. חברי תנועת "החלוץ" סברו, שההתפתחויות האחרונות באירופה בתקופת השנים 1939-1940 הראו במפורש שאין ליהודים מקום בטוח. הפתרון היחיד עבור היהודים הוא לחזור לארץ אבותיהם ולהקים בה מדינה שבה יוכלו לחיות היהודים ככל העמים.

תפקיד המורה

המורה לימד את תלמידיו ואף היווה עבורם לעיתים כאב מאמץ, כאב רוחני ורעיוני.

המורה שימש עוגן, כמסייע לילדים להקל על בדידותם. גורלם של המורה ושל התלמיד היו קשורים זה בזה.⁶³

*"הייתה לנו פגישה חודשית עם החברים האחרים, ו"פגישה" פעמיים בשנה, שבה נכחו גם חברים ממרכזים אחרים. [הפגישות האלו] היו נקודות-השיא של קיומינו היומיומי - להיות ביחד"*⁶⁴

המונח "מורים מבקרים" היה נכון רק לתקופה בה המורים היו עוזבים את בתיהם ונוסעים ל"מרכזים". במהרה עברו המורים לגור ב"מרכזים", והפכו לא רק למורים, אלא גם ליועצים ולמתווכים בינם לבין משפחותיהם ובינם לבין מרכז הליגה. פתרון הבעיות היה תלוי באישיותו של המורה וביחסיו עם המשפחה. במקרים בהם לא נמצא פתרון הופנו הבעיות למרכז "הליגה".⁶⁵

מעטים מן הילדים הושפעו ממשפחותיהם. ילדים אלה החלו לראות את העלייה כבלתי אפשרית, וראו את האפשרות להשתקע סופית בדנמרק כטובה ביותר. "המורים המבקרים" ראו זאת כתפקידם לחנך לא רק את הילדים שהיו ציונים, אלא גם, ואולי בעיקר, את הילדים שאמונתם בציונות נחלשה.

⁶³ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 159

⁶⁴ מתוך עדות מס' 4 - עדותה של חנה דרוקר

⁶⁵ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 157

מרבית הילדים לא איבדו את אמונתם בציונות, ואת אמונתם כי יעלו ביום מן הימים, לארץ ישראל. גם בשנים 1941-1942, בשנים שבהן רובה של אירופה היה נתון תחת הכיבוש הנאצי, וכל הדרכים היו סגורות, שמרו הילדים על תקוותם.

בשנים אלה בריטניה השקיעה את כל-כולה במאמץ המלחמתי, ולא הקדישה כוחות לפתרון המצב הקיים בפלסטין - ולא חילקה סרטיפיקאטים חדשים. למעשה, גם במידה והיו מחלקים סרטיפיקאטים, הסיכוי להשתמש בהם בצורה חוקית לאור המצב הקיים היה בלתי אפשרי, מאחר הדרכים היו בלתי עבירות.

התקווה האחרונה להגירה חוקית נופצה ביוני 1941, עם פלישת הגרמנים לרוסיה. פלישה זו היוותה את הסוף לכל ניסיונות העלייה החוקיים, והיא הגורם לסגירת כל הדרכים המובילות לארץ ישראל.⁶⁶

⁶⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 178

2.4 - האינטגרציה בין ילדי "עליית הנוער" לבין חניכי "החלוץ"

הילדים עברו במהלך שהותם בדנמרק תהליך התבגרות. כשהגיעו, לא היו מודעים לציונות, אך רובם הפכו במהרה לציונים נלהבים. בחורף 1940-1941 כתב אחד הילדים על מצבו:

" גדלתי בוינה, והייתי הילד הצעיר ביותר, ולכן אני מאוד מפונק. היום עבר ללא דאגות, מאחר והוריי הרחיקו את כל הצרות היומיות ממני. בית בכפר, ספורט ויציאות, וקצת בבית לצעירים, זה היה הכל... כל זה השתנה כאן בדנמרק. הדבר העיקרי הוא שמעכשיו אין לי הורים איתי, שדואגים לי באהבה. הם במקום כלשהו זה או אחר, על ספינה או במדינה, אני לא יודע. כל שיש לי הוא הוריי המאמצים. חיי החופשיים אינם עוד, ונשארתי בודד מול גחמות זרים. יש לי עבודה לכל יום, וחלוקת עבודה לכל יום, שבהם אני בדרך כלל לא מצליח לעמוד, כן, תמיד יש יותר עבודה לכל יום מאשר אני מצפה. עכשיו אין אפשרות לברוח מהעבודה. עליך להמשיך עד שתסיים, גם כאשר אתה כואב להשתחרר ולברוח. אבל זה טוב מאוד, כי מה היה ממני אחרת? עדיין תלוי בהוריי? לא! קודם, ראיתי כמטרה לעצמי למצוא עבודה... עכשיו יש לי מטרה אמיתית, שאיש לא יוכל לקחת ממני. אני יודע [כי הדרך] לארץ-ישראל אינה קלה, ושזו היא רק ההכנה"⁶⁷

ככל שהשנים עברו, הפכו הילדים לבוגרים. אולם, היחס אליהם לא השתנה. הם עדיין נחשבו בעיני מרכז "הליגה" האחראי עליהם כילדים, ולא ניתנו להם אותם התנאים שניתנו לחברי תנועת "החלוץ" ששהו בדנמרק בהכשרה. הם היו מבוגרים מילדי "עליית הנוער" לעתים רק בשנה או שנתיים. המשפחות המאמצות היו עדיין בעלות סמכות ההחלטה - לרוב למורת רוחם של הילדים.⁶⁸

"הליגה" אסרה על מפגשים בין "הילדים" בלי נוכחות "המורים המבקרים". כמו כן, נאסר עליהם להישאר מחוץ לבתים אחרי שעות החשיכה או לעזוב את הבתים ללא רשות.

⁶⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., pp. 161-162

⁶⁸ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 166

"הליגה" שמרה לעצמה את הזכות לדרוש החלפתם של "מורים מבקרים" אותם ראתה כבעלי השפעה רעה. כמובן, שהילדים לא ראו בעין יפה את ההתערבות בחייהם - והתמרדו.

מכתבי מחאה רבים נשלחו למרכז "הליגה" (במיוחד לתורה דאוגארד), וכולם נענו בהתעקשות על הכללים שנקבעו. הילדים ראו עצמם קשורים יותר ויותר לתנועת "החלוץ", ולא למרכז "הליגה", וכפרו בסמכותה עליהם.⁶⁹

בדצמבר 1942 שלחו שמונה "ילדי-ליגה" מכתב ובו מחו על כך שהתנאים במקום מגוריהם הידרדרו, והביעו את רצונם להיות חופשיים:

"זה זמן מה, שנעשו בינינו ניסיונות, בתוך המגבלות של האפשרויות במדינה זו, עד כמה שאפשר - לנהל את חייו בעצמנו. נבחרו נציגים שתפקידם לדאוג לאפשרויות מוצקות להפוך את עצמנו לעצמאיים. מאמצינו מכוונים לעידוד התפתחות של החברים, שהיו ילדים, ושהתנהגו אליהם כאל ילדים, לאנשים עצמאיים".⁷⁰

הילדים המשיכו והודו למורים המבקרים על מאמציהם, ולמרכז הליגה על דאגתם בשנים שחלפו, והגיעו לעיקר בקשתם:

"אנו יודעים היטב שגרמנו בעבר לליגה לקשיים בעבודתם. לכן, אנו מאמינים שנעשה הכרחי למצוא פתרון שיענה על האינטרסים של שני הצדדים. הפתרון הטוב ביותר יהיה אם נהיה מחוברים כקבוצה עצמאית לתנועת "החלוץ", ונהיה בעלי אותם הזכויות שיש להם".⁷¹

"הליגה" לא ויתרה על סמכויותיה, והתעקשה להמשיך ולדאוג לילדים שהביאה לדנמרק. בסופו של דבר, למרות שלא הייתה אינטגרציה אמיתית ורשמית בין ילדי "עליית הנוער" לבין חברי תנועת "החלוץ", נעשה קשה יותר ויותר להפריד בין שתי הקבוצות, שחלקו גורל משותף, ושאפו להתאחד.⁷²

⁶⁹ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 167

⁷⁰ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 170

⁷¹ Jorgen, Haestrup, Ibid.

⁷² Jorgen, Haestrup, Ibid.

מזכירות "החלוץ" פעלה ללא הרף במהלך שנות ההכשרה במטרה להביא לשילובם של ילדי "עליית הנוער" בתוך תנועת "החלוץ", כחברים מן המניין. עמדתם של המנהיגים בקופנהגן מוצגת, במכתב למורה ארנסט לאסק, שהיה פעיל בתחום האינטגרציה בין הקבוצות:

*"השתתפות ילדי 'עליית הנוער': בכל מקרה, אני בעד שהם ייקחו חלק בדרך זו או אחרת. טענתך לגבי חוסר תובנה של הילדים נכונה, ויש צורך, לכן, למצוא צורה כלשהי לשתפם. לא ניתן להמשיך ולנהוג בהם כילדים לעולמי עד, וחובה להניח להם לקחת חלק בתנועה בדרך כלשהי... אני מציע, שבשל חוסר התובנה שלהם, ייוצגו הילדים על-ידי המורים המבקרים, ושבונוסף, כאשר יתאפשר הדבר, ישלחו המרכזים נציגים, שלא תהיה להם זכות הצבעה."*⁷³

גם המשפחות המאמצות וגם מרכז "הליגה" התנגדו לאינטגרציה. הועדה של ילדי "עליית הנוער" ביטלה בקיץ 1941 מפגשים בין בני נוער, כאשר נחשד כי יעסקו במפגשים הללו באידיאולוגיה של תנועת "החלוץ". העמדה הרשמית של הועדה הייתה, כי "יהודים בדנמרק - דנים וכן אלה שבמעבר - יועילו לעצמם בכך שישמרו על השקט, עד כמה שאפשר".

כזו הייתה גם דעת הממשלה בנושא, והוראותיה עמדו בקנה אחד עם דעה זו.⁷⁴

חוסר הבנה הדדית נבע, בחלקו, מחוסר הידיעה לגבי משך שהותם של הילדים בדנמרק, ומהסתירה שבין נסיונותיהן של נשות "הליגה" לדאוג לילדים לבין נסיונות הילדים להפוך לעצמאים.

למרות שהילדים התבגרו, סרבו הרשויות להכיר בילדים כחניכים חקלאיים, והתעקשו שהילדים באו תחת מעמד של ילדים, ועליהם להשאר תחת מעמד זה.⁷⁵

⁷³ Jorgen, Hastrup, Ibid., pp. 176-177

⁷⁴ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 178

⁷⁵ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 174

ככל שהתבגרו ראו הילדים באפוטרופסות מעמד בלתי נסבל. הילד לא יכול היה לדעת על מכלול הבעיות שעמדו בפני מנהיגי "הליגה". במרכז "הליגה", היו מתקבלות אינספור פניות מדי יום ביומו, מילדים, הורים מאמצים, ראשי מחוזות, רשויות, ארגונים, מוסדות, בתי-חולים, אזרחים פרטיים ועוד. התשובה למכתבים הייתה מתעכבת, לעתים, זמן ארוך, ולא תמיד תאמה את צפיות שולחיהם. תשובה שלילית הייתה מתקבלת באכזבה גלויה, והייתה נתפסת על-ידי מקבלה כחוסר אכפתיות או חוסר השקעה מצד מרכז הליגה.⁷⁶

⁷⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 175

פרק 3 - דנמרק תחת המגף הנאצי

3.1 - מדיניות הכובש הנאצי בדנמרק בין השנים 1940-1943

ב- 9 באפריל 1940 פלשה גרמניה לדנמרק הניטרלית. ההתקפה החלה בשעה 4 לפנות בוקר, עם פלישת חיילים גרמנים לשטחי דנמרק במספר מקומות שונים.¹ טענת הגרמנים היתה כי פלשו לדנמרק על מנת להגן עליה מפלישה של אנגליה וצרפת וכדי למנוע את התפשטות המלחמה גם לשטח דנמרק.² הגרמנים ראו בשטחי דנמרק (ובעיקר בשטחי הים והאוויר הקרובים לנורבגיה) "קרש קפיצה" חיוני לכיבוש נורבגיה, אותה ראו הגרמנים כנכס חשוב, הנחוץ לבטחון הרייך השלישי, מהמערב. ההתקפה באה על אף הבטחותיה החוזרות ונשנות של גרמניה כי תכבד את הניטרליות של דנמרק. כתוצאה מכך, רוקן מתוכן, הסכם אי ההתקפה שנחתם ב- 30 במאי 1939 בין גרמניה ודנמרק (ביוזמת גרמניה), ועיקרו שמירת יחסי השלום בין גרמניה ודנמרק.³

הגרמנים ראו בעם הדני ארים, המשתייכים לגזע העליון, אשר בעתיד יהוו חלק מהאימפריה הגרמנית. הם החליטו להציג את דנמרק כדגם לכיבוש מתון. מטרתם הייתה להציג את דנמרק כ- "פרוטקטורט לדוגמא". בית המלוכה, הפרלמנט, הממשלה והצבא נותרו על כנם, ורק ניהול מדיניות החוץ ניטל מידי הממשל הדני ונוהל בידי הרשויות הגרמניות.⁴

ניתן למנות גורמים נוספים למדיניות המתונה בדנמרק: דנמרק סיפקה לגרמניה כמויות גדולות של ציוד צבאי מבלי שגרמניה שילמה עבורו.⁵ התעשייה הדנית נוצלה במלואה לטובת מכונית המלחמה הגרמנית.⁶

¹ Jorgen, Haestrup, Panorama Denmark, published by the Press and Information Department of the Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen, 1963, p. 3

² Leni, Yahil, The Rescue of Danish Jewry - Test of a Democracy, Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1969, pp. 31

³ מתוך הסכם אי התקיפה: "הממלכה הדנית והרייך הגרמני לא יפנו בשום מקרה למלחמה או לכל שימוש אחר בכוח אחת כנגד השנייה. במקרה שכוח שלישי ינקוט בצעדים מטבע שנדון בפסקה הראשונה נגד כל צד בהסכם, הצד השני לא ייתן כל צורה שהיא של עזרה למעשה כזה." (Leni, Yahil, Ibid., p. 35)

⁴ ישראל, גוטמן, שואה וזכרון. ירושלים, הוצאת יד ושם, 1999, עמ' 185

⁵ Therkel Straede, Ibid., p 7

בעת הפלישה לדנמרק, תבע הציר הגרמני בקופנהגן, ססיל פון רנתה-פינק⁷ כניעה ללא תנאי, אך עם זאת הצהיר שאין בכוונת גרמניה לפגוע בשלמותה הטריטוריאלית או בעצמאותה של דנמרק.⁸

לאחר הכיבוש, הושג הסכם בין הכובשים הגרמנים לבין ממשלת דנמרק. ההסכם, שכונה "מדיניות המשא ומתן", היה למעשה מדיניות של שיתוף פעולה, והוא שאפשר הן את המשך כינונה של ממשלת דנמרק בשלטון והן את המשך קיומה של החוקה הדמוקרטית.⁹ הבסיס ל "מדיניות המשא ומתן" - שנמשכה כמעט שלוש וחצי שנים - עד 29 באוגוסט 1943 - היתה הוראה שנשלחה לממשלת דנמרק עם הכיבוש על פיה נדרשה לקבל את הכיבוש ללא התנגדות. המכתב הסתיים במילים:

"בהמשך ליחסים הטובים שתמיד היו קיימים בין גרמניה ודנמרק, ממשלת הרייך מבטיחה לממשלה הדנית שאין לגרמניה כוונות, כעת או בעתיד, לגזול את שלמותה הטריטוריאלית של הממלכה הדנית או לפגוע בעצמאותה הפוליטית".¹⁰

נציגי הגרמנים בדנמרק הבינו, כי השאלה היהודית הינה אחד הגורמים החיוניים ביותר עבור תחושת העצמאות של הדנים ועבור שיתוף פעולה מצדם. חלק מ"מדיניות המשא ומתן" קבע כי מעמד היהודים במדינה בשנים הראשונות לא יפגע. הגרמנים נמנעו מלחוקק חוקים נגד היהודים, מהפלייתם לרעה, וכן נמנעו מהשפלת היהודים ורדיפתם.¹¹ מצב היהודים לא עורער, והממשלה הדנית - שנשארה על כנה - הגנה עליהם.

על אף העובדה שהצבא הגרמני שהה על אדמת דנמרק, הצבא הדני לא פורק, והיחסים בין גרמניה לדנמרק התנהלו במישור הדיפלומטי. המדיניות הגרמנית היתה העמקת ההשפעה הנאצית והידוק הקשרים עם דנמרק במטרה להפכה לחלק מן הרייך. הנציגים על אדמת דנמרק לא פעלו בעקביות ובנחישות למימוש המדיניות הגרמנית, ואף תמכו בדיכוי נסיונות להפעיל השפעות נאציות אנטישמיות.¹²

⁶ Alexander, Kimel, "[Holocaust - Understanding and Prevention](#)" : Online Magazine for Post Holocaust Issues

⁷ Cecil Von Renth-Fink

⁸ לובה, קרוגמן-גורדוס, "מאמצי ההצלה של המדינות הסקנדינאביות", דפים לחקר תקופת השואה, 1993, חוברת י"א, עמ' 130

⁹ הנס, קירשהוף, "ס"ס גרופנפיהרר ורנר בסט והאקציה נגד יהודי דנמרק - אוקטובר 1943", יד ושם כ"ד, ירושלים, הוצאת יד ושם, 1995, עמ' 145.

¹⁰ Leni, Yahil, Ibid., p. 32

¹¹ Leni, Yahil, Ibid., p. 42

¹² לני, יחיל, השואה - גורל יהודי אירופה 1932-1945, תל אביב, הוצאת שוקן, 1987, עמ' 750

על היהודים סוככה סמכותו של המלך, ובמהלך 4 שנים, עד לשלהי שנת 1943, לא נחקקו חוקים אנטי-יהודים ולא הוחרם רכוש בבעלות יהודית. על אף מאמציו של הימלר לשכנע את הדנים כי היהודים הינם יסוד זר בארצם, לא סולקו יהודים ממשורות ממשלתיות - האוכלוסייה הדנית כולה תמכה במלך. ההזדהות הדנית עם מלכם גברה לאחר שהוטל על המלך מעצר בית בפקודת הגרמנים, ונפוצו שמועות וסיפורים אודות מעשי גבורה של המלך, שהביעו את נאמנותו המוחלטת לעמו ואת הזדהותו עמם. ברחבי דנמרק נודע הסיפור על המלך ו"כוכב היהודים": כאשר ניסו הגרמנים לחייב את היהודים לענוד את הטלאי הצהוב, אמר:

*"אם רוצים הגרמנים להנהיג את הטלאי הצהוב בדניה, נישא אותו אני וכל משפחתי כאות כבוד גבוה".*¹³

הדנים דחו כלנסיון לפגוע ביהודים, שכן ראו בהם חלק בלתי נפרד מהמדינה, וחשו כי השמירה על שיווין זכויותיהם ושלומם האישי הוא חלק בלתי נפרד מעקרונות היסוד של מדינתם.¹⁴

נציגי הגרמנים בדנמרק הבינו, כי השאלה היהודית הינה אחד הגורמים העקרוניים ביותר במדיניות של הדנים, היא מביעה את עצמאותם, ולכן היא תהווה נדבך חיוני לשיתוף הפעולה עם הדנים. הציר הגרמני רנתה-פינק שלח דו"ח למשרד החוץ הגרמני ב-15 באפריל 1940 - ששה ימים בלבד לאחר הכיבוש:

*"השלטונות הדנים חוששים שמא נפגין יותר מדי עניין במצב הפנימי וננקוט צעדים כנגד יהודים, פליטים ומפלגות שמאל קיצוניות, ונקים גוף משטרה מיוחד לצורך מטרה זו. אם נעשה בנושא זה יותר ממה שהכרחי בלבד נגרום להפרעות רציניות או לשיתוק החיים הכלכליים והפוליטיים".*¹⁵ כתוצאה מכך, אין לזלזל בחשיבות הבעיה"¹⁶

¹³ לובה, קרוגמן-גורדוס, שם, עמ' 130

¹⁴ ישראל, גוטמן, שם, עמ' 185

¹⁵ עבור רבים, נחשבו השאלה היהודית והמשטרה לשני צדדים של אותו מטבע.

¹⁶ Leni, Yahil, Ibid., p. 42

ב- 1 בספטמבר 1940 נחקק חוק בגרמניה, שחייב את כל היהודים לענוד טלאי צהוב. רנתה-פינק והגנרל לודקה (Ludke) החליטו ביניהם שלא לחייב את היהודים הדנים לענוד כל סימן מזהה שהוא. במזכר שנכתב למפקדה הגרמנית נכתב כי :
"ענידת הטלאי הצהוב עלולה לעורר התקוממות של עשרות אלפי דנים ארים".

הנושא מעולם לא עלה לדיון רשמי במהלך שנות הכיבוש.

עם הקמת אזורי הביטחון בנובמבר 1940, חולקו לכל האזרחים כרטיסי זיהוי. הוראות המפקדים הגרמנים הבכירים קבעו שאסור ליהודים לשהות באזורי הביטחון, אולם רנתה-פינק והגנרל הסכימו שלא לנקוט צעדים כנגד היהודים, לא לגרשם מאזורי הביטחון, ואפילו לא לסמן את כרטיסי הזיהוי שלהם בסימון מיוחד (שיצביע על יהדותם).¹⁷

בשלהי דצמבר 1941 מילא השר הגרמני, רנתה-פינק תפקיד מכריע במהלך האירועים: הוא הצליח להסיר את השאלה היהודית בדנמרק מעל סדר היום הגרמני, בכך שהצליח להביא להחלטה שדנמרק לא תיכלל בינתיים בין המדינות בהן תיושם תוכנית "הפתרון הסופי" שהוזכרה בוועידת ואנזה (1942).¹⁸
 ההחלטה קשורה במספר גורמים, שהעיקריים הם התנגדותו החריפה של העם הדני¹⁹ ומספרם הקטן יחסית של היהודים שחיו בדנמרק.²⁰

עד שנת 1943 נשמר השקט בדנמרק. בשנת 1943 החל המצב הצבאי בדנמרק להדרדר. הגרמנים ניצלו כמעט עד תום את הכלכלה הדנית ובכך גרמו למחסור במוצרי מזון. היחסים בין גרמניה לדנמרק הדרדרו: חיילים גרמנים הותקפו, רבו שביתות במפעלים ואף יש עדויות על מעשי חבלה במפעלים.²¹
 בשלהי חודש אוגוסט 1943 פרץ משבר, שהביא לסיומה של "מדיניות המשא ומתן" בדנמרק, ולהסלמה ביחסים שבין גרמניה לדנמרק.²²

¹⁷ Leni, Yahil, Ibid., p. 54

¹⁸ Leni, Yahil, Ibid., p. 51

¹⁹ ישראל, גוטמן, שם, עמ' 185

²⁰ לני, יחיל, "דנמרק", שם, עמ' 324

²¹ Alexander, Kimel, Ibid.

²² הנס, קירשהוף, שם, עמ' 145.

3.2 - יהודי דנמרק בצל הכיבוש הנאצי

הכיבוש גרם לערעור כל היסודות שהיוו בסיס להכשרת הילדים. המשפחות המאמצות, המדריכים והמארגנים היו בדעה אחת, כי יש צורך להרגיע את הרוחות הסוערות שהתעוררו עקב הכיבוש.²³ השלטונות הדנים ביקשו מהאנשים לשמור על קור רוח. גם המשפחות הדניות שאימצו ילדים יהודים נתבקשו להשאר רגועות.²⁴ השבועות הראשונים של הכיבוש עברו בשקט עבור הדנים וגם עבור היהודים.²⁵

על היהודים סוככה סמכותו של המלך, ובמהלך 4 שנים, עד לשלהי שנת 1943, לא נחקק אף חוק אנטי-יהודי ולא הוחרם רכוש בבעלות יהודית.²⁶ על אף מאמציו של הימלר לשכנע את הדנים כי היהודים הינם יסוד זר בארצם, לא סולק אף יהודי ממשלה ממשלתית - האוכלוסייה הדנית כולה עמדה מאחורי המלך בעניין זה.²⁷

מרגולינסקי, ב"מזכירות ההכשרה החקלאית היהודית",²⁸ תאר את המצב לאחר כיבוש דנמרק על-ידי הגרמנים, באומרו:

*"עבודתנו המשיכה כמעט ללא הפרעות תחת הכיבוש הנאצי, וכלל לא הוצבו מכשולים בדרכה של "מזכירות ההכשרה היהודית החקלאית". השלטונות הדניים הרשמיים, עד כה, בטחו במנהיגים בטחון מלא והם בעלי מספיק נסיון - כך שיכלו לשמור על החוק והסדר בקרב האנשים הצעירים".*²⁹

²³ לטענת הסטרופ, אין בארכיונים כל עדות לגבי הימים הראשונים של הכיבוש, שמתארת את המצב שנוצר בעקבותיו.

²⁴ Jorgen, Haestrup, *Passage to Palestine: Young Jews in Denmark 1932-1945*, Odense University Press, 1983, Denmark (Odense), p. 116

²⁵ Jorgen, Haestrup, *Ibid.*, p. 116

²⁶ מתוך דו"ח ששלח רנה-פינק לממוניו במשרד החוץ הגרמני, ב-15 באפריל 1940 - ששה ימים לאחר הכיבוש: "השלטונות הדנים חוששים שמא נפגין יותר מדי עניין במצב הפנימי וננקוט צעדים כנגד יהודים, פליטים ומפלגות שמאל קיצוניות, ונקים גוף משטרה מיוחד לצורך מטרה זו.

אם נעשה בנושא זה יותר ממה שהכרחי בלבד נגרום להפרעות רציניות או לשיתוק החיים הכלכליים והפוליטיים.

²⁷ כתוצאה מכך, אין לזלזל בחשיבות הבעיה" (Leni, Yahil, *Ibid.*, p. 42)

²⁸ לובה, קרוגמן-גורדוס, שם, עמ' 130

²⁹ Secretariat for the Jewish Agricultural Trainees

Jorgen, Haestrup, *Ibid.*, p. 128

חלק מהחניכים היהודים נפגשו מספר פעמים, מיד לאחר הכיבוש הגרמני, כדי לדון במצב החדש שנוצר. אולם, החניכים הגיעו למסקנה, שעליהם להשאר במקומותיהם, להמשיך בעבודתם, ולהעמיד פנים כאילו לא קרה מאומה. החלטה זו קיבלה במהרה גיבוי ממרכז "עליית הנוער" וממשרדי "החלוץ", וכל תכניות בריחה וקניית נשק נדחו על הסף. משרדי "הליגה" והועדה האחראית על "ילדי העלייה" הוציאו הוראה שעל הילדים להפסיק ללכת לבית-ספר, להפסיק להפגש, ולהשאר בבתיהם:³⁰

"מאז הכיבוש היינו מנועים [מ]להפגש בקבוצות גדולות, על כן נהג

*המדריך לבקר אותנו במקומותינו ולכל היותר לרכז אחדים מאיתנו."*³¹

במהרה, חזרו החיים למסלולם, וההוראה בוטלה:

"לאחר המהומה הראשונית של אירוע זה, החיים המשיכו ללא הפרעות

ממשיות - הרי הגרמנים השתמשו בדנמרק כעין בית הבראה ומקור

מרובע של הספקת מוצרים חקלאיים ותעשייה. יתר על כן, בעלי החווה

*השכירו את מחסניהם תמורת כספי מטבע הכיבוש, ממש בתמימות!"*³²

אזורי בטחון

בנובמבר 1940 הוכרזו צפון ומערב ג'ילאנד כאזורי בטחון של הצבא הגרמני. תחת הוראות הצבא, היו הילדים באזור זה חייבים לעבור למקומות אחרים.³³ ההוראה היוותה תזכורת לכך שהגרמנים לא שכחו את עובדת המצאות הילדים היהודים תחת שטח חסותם.

משפחות חדשות הסכימו לקבל ילדים, והמעבר התבצע ללא תקלות, למרות שניתנה התראה של יומיים בלבד. 65 ילדים מהאזורים שהוגדרו כאזורי בטחון נאלצו לעבור כתוצאה מהוראות הגרמנים למקום חדש.³⁴

³⁰ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 117

³¹ מתוך עדותה של יהודית שקד - עדות מס' 1

³² מתוך עדותו של מנחם גולד - עדות מס' 3

³³ עם הקמת אזורי הביטחון, חולקו לכל האזרחים כרטיסי זיהוי. הוראות המפקדים הגרמנים הבכירים היו שאסור

ליהודים לשהות באזורי הביטחון, אולם נציגי הגרמנים בדנמרק הסכימו שלא לנקוט צעדים כנגד היהודים, לא

לגרשם מאזורי הביטחון, ואפילו לא לסמן את כרטיסי הזיהוי שלהם בסימון מיוחד (שיצביע על יהדותם). Leni,

(Yahil, Ibid., p. 42)

³⁴ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 137

ביוני 1941 החליטו הגרמנים להרחיב את אזור הבטחון. כתוצאה מההרחבה נכללו בתחומי אזור הבטחון גם מרכז ג'ילאנד והאי בורנהולם. הפעם ניתנה התראה מוקדם יותר. ב- 20 ביוני 1941 ניתנה ההוראה הסופית להעביר 30 ילדים מהאזורים הללו למקומות אחרים. בתחילה ניסו להעביר את הילדים למקום קרוב, אך מתוך הערכה שגם האזור הנ"ל יהפוך לאזור בטחון, נאלצו להפריד את קבוצת הילדים ולהעבירם למקומות רחוקים יותר, כגון זיאלנד ופין.³⁵

תוצאות הכיבוש הגרמני

לכיבוש הגרמני היו השפעות מיידיות. עתיד הילדים הפך לבלתי בטוח. חוסר הבטחון הכה בילדים, בבתים, במנהיגים ובשלטונות. ההיתרים וההסכמים למשך שהיית הילדים בדנמרק היו זמניים בלבד. עם הכיבוש הגרמני, התארכה תקופת שהותם של הילדים. לא ברור היה מתי יעזבו. המשפחות שהסכימו לקבל את הילדים ניצבו בפני עובדה חדשה. הן הסכימו לקבל ילד ולשמש עבורו כמשפחה אומנת למשך מספר חודשים. כעת נראה שהן יאלצו למלא תפקיד זה לפרק זמן לא ידוע.³⁶

העובדה שהילדים נמצאו בכפרים ולא בערים הקלה בוודאי על מצבם של הילדים ושל המשפחות. הכיבוש הגרמני ותנאי המלחמה, כדוגמת חלוקת מזון, כיבוי אורות, ועוצר הורגשו בכפרים פחות מאשר בערים. בכפרים כמעט ולא נראה הכוח הגרמני הכובש.³⁷

"אחרי ה- 9 באפריל ארגוני הנשים העבירו חברים, שגרו בעיר, לכפר על מנת להרחיקם מעיני הנאצים. האוכלוסייה הדנית עזרה רבות, והייתה חברותית. לעולם לא פגשתי דני נאצי או אנטישמי!"³⁸

"הכל התייחסו אליי בחיבה (קצת ברחמים) ובסבר פנים יפות".³⁹

"התייחסו אליי כאל אחת מהמשפחה. כולם היו מאוד נחמדים אליי".⁴⁰

³⁵ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 138

³⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 132

³⁷ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 133

³⁸ מתוך עדותה של סוזאנה לדרר - עדות מס' 7

³⁹ מתוך עדותה של יהודית שקד - עדות מס' 1

⁴⁰ מתוך עדותה של אן-מארי שטיינר - עדות מס' 5

אך גם בכפר השלו ביותר העיב הכיבוש הגרמני על מעשי האנשים ועל מחשבותיהם.

"הסביבה המשיכה להתייחס יפה. כמוכן, מה שיגורנו מפניו - בא,

*וראינו לעינינו את הסכנות המאיימות"*⁴¹

בעיה חדשה שנוצרה, ובעצם הוחרפה, הייתה בעיית השגת ציוד כגון בגדי עבודה, בגדי חורף, מגפי גומי ואופניים. האופניים היו כלי התחבורה היחידי שבאמצעותו ניתן היה להסתובב בדרכים ולהגיע לפגישות של "המרכזים".

במכתבי המשפחות והילדים למשרדי "הליגה" היו בקשות לציוד חיוני זה.⁴²

השגת בגדים ואופניים היוותה בעיה כספית, שכן היה מחסור בדברים חיוניים רבים. הבעיה העסיקה את משרדי הליגה במשך זמן רב. פרסום היה בלתי אפשרי, ולכן נאלצו משרדי הליגה להסתמך על עבודת מתנדבים בלבד. עבודת המתנדבים הייתה מוגבלת, וזאת עקב מחסור תמידי בכוח-אדם.

עם הזמן החלו להגיע תרומות מקופנהגן, והאופניים של הילדים שהצליחו לעזוב את דנמרק לפני הכיבוש הנאצי הועברו לילדים שנשארו, שהזדקקו להם.

בעיה חדשה נוצרה, עם התבגרותם של הילדים. מי שהגיע לדנמרק כשהוא בן 16, היה כבר בן 18 בשעת הכיבוש הנאצי, ובן 20 כאשר ברח לשבדיה. ככל שהתבגרו, רצו הילדים יותר ויותר חופש ועצמאות. המשפחות המאמצות התקשו לקבל עובדה זו, והתקשו לטפל בילדים.⁴³

משפחות רבות התקשו לקבל את מפגשי הילדים עם מורים המבקרים ואת החינוך לציונות. הפגישות גרמו להורים לדאגות רבות, בשל התנאים הרעים של הכבישים ובשל השעות בהן הילדים היו יוצאים וחוזרים. רוב הבעיות נפתרו בתוך הבתים או בעזרת נציגים מקומיים של "הליגה".⁴⁴

⁴¹ מתוך עדותה של יהודית שקד - עדות מס' 1

⁴² Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 133

⁴³ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 134

⁴⁴ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 136

סרטיפיקאטים

עם כיבוש דנמרק, הנפיקה בריטניה אשרות כניסה לארץ-ישראל לכל הילדים היהודים ששהו בדנמרק. נוצרה בעיה חדשה, והיא - כיצד ניתן להעביר את הילדים מדנמרק לארץ? למרות שלא נמצאו פתרונות מיידיים לבעיה, נשלחו מכתבים לכל הבתים, בבקשה להנחות את הילדים להשאר קרוב לבית, מאחר ופינוי הילדים עלול להתרחש תוך שעות ספורות וללא אזהרה מראש.⁴⁵

בנסיון למצוא פתרון לבעיית מציאת דרכים להעברת הילדים לארץ-ישראל, נפגשה מלאני אופנהיים עם השלטונות הדניים, השבדים, הרוסים. נעשו נסיונות להדבר עם הגרמנים, אולם עם הכיבוש נראה כיוון זה חסר סיכוי. וילהלם לייפר⁴⁶, אשר שימש החל מה- 1 בנובמבר 1940 כראש אגף הויזות, הצליח להשיג ויזות זמניות עבור כל הילדים בדנמרק. ב- 7 באוגוסט דיווחה אופנהיים כי רוסיה הביעה נכונות להעביר את הילדים דרך שטחה, לאחר שיעברו בשבדיה. מרוסיה, הסכימו השלטונות הסוריים להעביר את הילדים לפלסטין. הבעיה היחידה שנותרה, לפני שיסכימו השלטונות הגרמנים לקבל את התוכנית, הייתה לקבל אישור מעבר מתורכיה עבור 270 הילדים שנותרו בדנמרק, בכדי שיוכלו להשלים את מסלולם.⁴⁷

בסוף נובמבר 1940 הסכימה לבסוף תורכיה לאשר את העברת הילדים בשטחה. הבעיה האחרונה בדרכם של הילדים הייתה שהרוסים אפשרו את המעבר רק בקבוצות של 45 ילדים בכל פעם. וכך, ב- 5 בדצמבר 1940 עזבה הקבוצה הראשונה. היא הורכבה מהילדים המבוגרים ביותר, שגילם היה קרוב ל- 17, הגיל המקסימאלי שהיה מותר לילדים לשהות בדנמרק, ואחריו היו חייבים לעזוב את הארץ. ב- 4 במארס 1941 עזבה הקבוצה השנייה, ולמעשה האחרונה, את דנמרק בדרכה לארץ-ישראל.⁴⁸ באוקטובר 1941 מספרם הסופי של הילדים, שנאלצו להשאר בדנמרק עד אוקטובר 1943, היה 184 ילדים.⁴⁹

⁴⁵ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 118

⁴⁶ Wilhelm Leifer

⁴⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 119

⁴⁸ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 120

⁴⁹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 125

3.3 - יחס הממסד הדני כלפי היהודים

3.3.1 - ממשלה

עד לכיבוש הנאצי לא התייחסו השלטונות הדנים אל היהודים המעטים שחיו בתחום הממלכה כאל בעיה.

המצב השתנה כליל עם הכיבוש הגרמני, והשאלה היהודית הפכה להיות לסמל, קנה מידה של עקרונות - במחשבה ובמעשה. שמירה על שלום היהודים היה מדד לעצמאותה של הממשלה. בנקודה זו הסכימו הממשלה הדנית ותנועת המחתרת: יש לשמור על חייהם ועל זכויותיהם של היהודים.⁵⁰

עם פרוץ מלחמת העולם, ועוד לפני, ניסתה ממשלת דנמרק לשמור על נייטרליות, ולא לנקוט כל עמדה בקשר למתרחש. לנוכח עובדה זו, החלו ארגוני הנשים במבצע פרסום רחב הקף, שמטרתו להביא את בעיית היהודים יותר ויותר לתודעת הציבור הדני, וזאת במטרה ללחוץ על הממשלה לאפשר להביא את הילדים היהודים מגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה להכשרה בדנמרק.⁵¹

הממשלה נכנעה ללחץ ארגוני הנשים⁵², ואישרה ב- 15 ביולי 1939 את כניסתם של 300 ילדי עליית הנוער לדנמרק לצורך הכשרה. מרגע הסכמתה, דאגה הממשלה לסוכך ולגונן על הילדים שהכניסה לתוך גבולותיה ממש כשם שסוככה והגנה על היהודים הדניים אזרחי המדינה.⁵³

הדנים ראו ביהודים חברים שווים במשפחה שכללה את אזרחי המדינה - ולא כיהודים - כלומר ראו בהם "דנים יהודים", ולא "יהודים דניים". עזרתם הושפעה מהרצון "לעשות את הדבר הנכון", ולא סתם "לרמות את הגרמנים".⁵⁴

הגרמנים, שרצו בשיתוף הפעולה של הדנים, נזהרו שלא לקומם את האוכלוסייה הדנית המקומית כנגדם.

⁵⁰ Leni, Yahil, Ibid., p. 41

⁵¹ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 95

⁵² ראה פרק 2.0

⁵³ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 98

⁵⁴ Therkel Straede, Ibid., p. 14

הרשויות הדניות והקהילה היהודית הדנית האמינו שיהודי דנמרק, ואיתם המהגרים הצעירים מ"עליית הנוער" ומתנועת "החלוץ", יהיו מוגנים מרדיפות הנאצים. עם זאת, ביקשו מהם להשאר שקטים, ולא למשוך תשומת לב. כל פעולה שהייתה עלולה למשוך את תשומת לבם של הכובשים לעובדת המצאותם של יהודים בדנמרק נחשבה למסוכנת. הייתה הסכמה מלאה בין הממשלה לבין ראשי הקהילה היהודית כי יש לנהוג בפאסיביות. עד פלישת הגרמנים לרוסיה, לא הייתה כל בעיה למלא אחר הוראה זו. עד אז הייתה קיימת אפשרות לעלות לפלסטין, אולם מהפלישה, נעשה קשה יותר לציית להוראה. בתקופה זו התגברה פעילותה של האוכלוסייה הדנית המקומית בתנועות מחתרת כנגד הכיבוש הגרמני. סביר להניח שהילדים היהודים היו ערים למתרחש, ורצו לקחת בו חלק.⁵⁵

אולם הרעיון נשאר בגדר מחשבה.

לאי-שיתופם של הילדים היהודים היו מספר סיבות. תנועות המחתרת קמו לראשונה בערים, ואילו הילדים גרו בכפרים. חברי המחתרת הכירו זה את זה היטב, וחששו ששיתוף זרים בפעילות הסודית מסוכן עבורם מטעמי בטחון. לא רק הממשלה ביקשה מהילדים לשמור על פאסיביות, אלא גם המשפחות המאמצות, מנהיגי "הליגה", "החלוץ", וכן ראשי הקהילה היהודית הדנית.⁵⁶

⁵⁵ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 179

⁵⁶ Jorgen, Haestrup, Ibid., p. 180

3.3.2 - משטרה

הכיבוש הביא לשינוי במדיניות השלטונות. המשטרה, שלא התערבה בחיי הקהילה היהודית, ביקשה שהססטוס של הילדים שהובאו להכשרה בדנמרק לא ישתנה, כלומר, שמעמדם יהיה של חקלאים בהכשרה, שעובדים תמורת מחסה ואינם מקבלים משכורת.⁵⁷ הילדים החלו לקבל "כסף כיס".

בשנת 1942 עבר הפיקוח על ההכשרה החקלאית לידי מרגולינסקי ב"מזכירות ההכשרה החקלאית היהודית". תפקידיו כללו קשר עם המשטרה, חלק מעבודת מציאת מקומות מגורים לילדים שניסו לעבור ממקומם הנוכחי, ואיסוף כספים. לאחר הכיבוש הופסקה הזרמת הכספים למרכז ההכשרה, ומארגניה נאלצו להסתמך על כספי תרומות בלבד.⁵⁸

היחסים עם המשטרה המשיכו כשהיו. לא דיווחו למשטרה שהילדים החלו לקבל "כסף כיס", שכן המשטרה הציבה תנאי שהילדים לא יקבלו תשלום, ושלא יחליפו את כוח העבודה הדני. אך עם זאת, ניתן לציין שבסופו של דבר, קיבלו מרבית הילדים סכום כסף שווה לזה שקיבלו העובדים הדניים באותה התקופה.⁵⁹

⁵⁷ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 125

⁵⁸ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 127

⁵⁹ Jorgen, Hastrup, Ibid., p. 129

3.3.3 - כנסייה

במהלך כל שנות המלחמה, שמרה הכנסייה הקתולית, ובראשה פיוס ה-12, על שתיקה. היא לא מחתה על החוקים הגזעניים שחוקקו הנאצים בארצם ובארצות שכבשו - על הפרדת היהודים משאר החברה, ולא גינתה את מעשי ההשמדה שעשו הגרמנים בהם ובעמים נוספים.

על אף פניות רבות של אנשי כמורה בארצות השונות בבקשה כי פיוס ה-12 ישתמש במעמדו הרם על מנת להתערב ולנסות להפסיק את מעשה הטבח, הוא לא עשה דבר, למרות שיש הוכחות לכך שהוא קיבל דיווחים מפורטים על זוועות הנאצים.⁶⁰

על אף עמדתה הרשמית של הכנסייה, עם ביצוע האקציה, לא יכלה הכנסייה הדנית להשאר דוממת. ב-3 באוקטובר הצהירה הכנסייה הדנית בפומבי על התנגדותה הרשמית לגירוש היהודים, באומרה:

" לעולם לא נשכח כי ישו נולד בבית-לחם לבתולה מרי, לפי הבטחת ה' לעם הנבחר, ישראל.

רדיפת היהודים נוגדת את העקרון האנושי של אהבת השכנים והמסר אותו בחרה הכנסייה של ישו להטיף. ישו לימדנו כי לכל אדם יש ערך בעיני האלוהים.. רדיפה נוגדת את השיקול המצפוני הקיים בעם הדני, אשר נורש דרך מאות שנות תרבות דנית.. אנו מכבדים את זכות חופש הדת וקיום עבודת אלוהים בהתאם להכתבת המצפון.

מבלי לוותר על אמונותינו הדתיות הנפרדות, נלחם בכדי לשמר עבור אחינו ואחיותינו את אותו החופש אותו אנו עצמנו מעריכים יותר מחיינו.

מנהיגי הכנסייה הדנית מבינים בבהירות את חובותיהם של אזרחים שומרי-חוק, מחויבים לשמור על הזכות למחות על כל הפרה של הצדק.

ברור הדבר כי במקרה זה אנו מצייתים לה' ולא לאדם."⁶¹

לאחר קריאת הצהרת הכנסייה, אמר הבישוף איוור לנג⁶²:

" אין לדון כאן בפוליטיקה, כי זהו מעשה בר-ענישה.

אך, למרות הדבר, אני אומר לכם כי הייתי מעדיף למות עם היהודים, מאשר לחיות עם הנאצים."⁶³

⁶⁰ שלמה שמיר, "פיוס ה-12 ידע על זוועות הנאצים", 4.8.00.

⁶¹ Alexander, Kimel, Ibid.

⁶² Ivar Lange

⁶³ Alexander, Kimel, Ibid.

פרק 4 - מבצע הצלת יהודי דנמרק - אוקטובר 1943

4.1 - תוכנית האקציה: הלילה שבין ה-1 ל-2 באוקטובר

בשנת 1942 נשלח לדנמרק הגנרל הרמן פון-הנקן¹, כמפקד בפועל של צבא גרמניה - הוורמאכט - בדנמרק. גנרל ה-SS ורנר באסט² מונה לנציגה של ממשלת הרייך השלישי בדנמרק ולראש המנהל האזרחי הגרמני. באסט החליט לנקוט בקו של שיתוף פעולה עם הדנים, ובשנת 1943 אפשר את קיומן של בחירות מקומיות ובחירות לפרלמנט.³

ככל שעברו השנים, ועול הכיבוש הגרמני נותר בעינו, החלו הדנים מגבירים בהתמדה את מעשי החבלה בגרמנים. התמורות במצב המלחמה ב-1943 והגברת מעשי החבלה גרמו לשינוי ביחסם של הגרמנים כלפי דנמרק ויהודי דנמרק.⁴

בשלהי שנת 1943 פרץ משבר בין השלטונות הגרמנים לבין הרשויות הדניות. הממשלה הדנית לא הסכימה לדרישותיהם החדשות של הגרמנים, התפטרה מתפקידה.⁵

באוגוסט 1943 נכנסו הגרמנים לדנמרק, פירקו את הדנים מנשקם, והטילו מעצר בית על המלוכה. הממשלה הדנית פוזרה, והוכרז על מצב חירום. בתגובה, הכריז המלך על עצמו כעל שבוי מלחמה והורה למלט את הצי הדני לשבדיה, הרחק מידי הנאצים, או להטביעו. יהודים רבים נעצרו ביום הראשון להכרזת מצב החירום. בימים הבאים, ערכו הגרמנים שתי פשיטות על הקהילה היהודית, והחרימו רשימות של כתובות. הפחד התפשט בקרב הקהילה היהודית, ורבים ירדו למחתרת.⁶

¹ Hermann Von-Hanneken

² Werner Best - גנרל ה-SS ורנר באסט, היה עורך-דין וראש מנהל הכיבוש הגרמני בדנמרק בין השנים 1942 - 1945. באסט היה נציג - סוציאליסט פונדמנטליסט, והיה בעברו סגנו של ריינהרד היידריך, ממתכני הגסטפו וה- "Einsatzgruppen" המיוחדת (הפלוגה שהייתה אחראית לרציחתם של רבבות יהודים בפולין ובברית-המועצות). באסט טען שעל הגרמנים לנהוג כלפי הגזעים "הנחותים" מהם בקוצר רוח, ומצד שני להיות סבלנים כלפי אנשים "מגזע טוב" - כמו העם הדני.

³ Therkel Straede, Ibid., p. 10

⁴ לובה, קרוגמן-גורדוס, שם, עמ' 130

⁵ לני, יחיל, "דנמרק", שם, עמ' 324

⁶ Therkel Straede, Ibid., p. 12

לאחר ההכרזה על מצב החירום, ב- 29 באוגוסט 1943, נלקחה הסמכות מידי ורנר באסט, והועברה לגנרל הצבא בפועל, פון-הנקן. פון-הנקן קיווה שיוכל להתגבר על באסט ולשמור על הסמכות לעצמו בלבד.

באסט זומן למפקדתו של היטלר, שם ננזף על שהוא נוהג בדנים ביד רכה. אולם, יומיים לאחר מכן החזיר היטלר את הסמכות העליונה לבאסט. כעת התרכז באסט בריכוז כוחותיו, בהעצמת כוחו הדיקטטורי בדנמרק, וביקש תגבור של כוחות משטרה. הוא התכוון לשלוט בדנים "ביד קשה".

בעקבות ההידרדרות היחסים בין גרמניה ודנמרק, נפתח פתח להזדמנות בלתי חוזרת לפעולה כנגד היהודים. מדיניות שיתוף הפעולה בין דנמרק וגרמניה נכשלה, ובאסט האמין שיוכל לדחות בקלות כל מחאה נגד האקציה מצד הדנים, על-ידי האשמת הצבא בפעולה, ובכך אף להשאיר אפשרות לחידוש שיתוף הפעולה בעתיד.⁷

בעיצומו של המשבר, הציע באסט לממונים עליו בברלין לנצל את ההזדמנות כדי לגרש את יהודי דנמרק. במברק של באסט לברלין ב- 8 בספטמבר 1943, נאמר :
*"דעתי היא זו, שאם על תוכנית פעולה חדשה זו להתבצע במלואה, הגיע הזמן להסב את תשומת לבנו לפתרון הבעיה היהודית."*⁸

אין לדעת מה היו תוכניותיו של באסט כאשר שלח את המברק, אולם קיימות מספר סברות.

סברה אחת היא, שבאסט שלח את המברק מאחר והניח שעם הכרזת מצב החירום בדנמרק באוגוסט 1943, היהודים היו צפויים ממילא לגירוש, ולכן העדיף להיות יוזם הפעולה.⁹

סברה נוספת היא, שבאסט רצה לבסס את מעמדו כמושל דנמרק, ולא כנציב, ולכן נזקק לכוח משטרה נוסף. את הכוח יכול היה לקבל כתגבורת, שתסייע בגירוש

⁷ Therkel Straede, Ibid., p. 12

⁸ אחרי השחרור עמד באסט בפני בית-משפט בקופנהגן כנאשם בפשעי מלחמה. באסט טען, והמשיך לטעון כל ימי חייו, שהאקציה נכפתה עליו. בית המשפט בקופנהגן, בו נשפט באסט אחרי סיום המלחמה בשנת 1948, לא האמין לטענתו זו ודן אותו למיתה, אך בשנת 1949 שב בו וזיכה אותו בעקבות עדויות של איש משרד החוץ פון זונלייטנר (Sonnleithner) ושל גיאורג דוקוויץ.
⁹ הנס, קירשהוף, שם, עמ' 146

יהודי דנמרק. לאחר שקיבל את מבוקשו, לא נאלץ לבצע את האקציה, ולכן עזר בסיכולה.¹⁰

ייתכן, שבאסט שלח את המברק לברלין מאחר ושארף לרסן את פעולות המחותרת הדנית, וחיבל באקציה היות והבין שלא יקבל מספיק כוחות, ולא יוכל להתמודד עם התקוממות התושבים הדנים בעקבות האקציה שתכנן לבצע.

ישנם חוקרים הסבורים, שבאסט יזם תוכנית חדשה עם ראש משטרת הבטחון, מילדנר¹¹, שמטרתה להפוך את דנמרק ל"יודנריין" - נקייה מיהודים - מבלי לגרש את היהודים, כלומר מבלי לרצוח אותם, אלא על-ידי שילוחם לשבדיה. חוקרים אלה טוענים, כי התוכנית נידונה בין אייכמן והימלר ב-24 בספטמבר, ובוצעה ב-28 בספטמבר, כאשר הזהיר גיאורג דוקוויץ¹². את המנהיגים הדנים מפני האקציה.¹³

בעקבות המברק, היטלר אישר שבוע מאוחר יותר את גירוש יהודי דנמרק. הוקם כוח משטרה תחת פיקודו של רודולף מילדנר, ומומחים ממשדו של אדולף אייכמן הגיעו לקופנהגן. כוחות משטרה גדולים נקראו לאיזור. הצבא היסס להשתתף בפעולה זו.

ביצוע המבצע התעכב קלות, אולי בשל משא ומתן מתמשך בין הגרמנים והדנים, אודות אספקה לשנה הבאה. הדיונים הסתיימו ב-1 באוקטובר 1943, ובאותו לילה החל המבצע.

המבצע החל בלילה שבין ה-1 וה-2 באוקטובר. יהודים בכל רחבי דנמרק נעצרו על ידי הכוחות הגרמנים. בקופנהגן חולל בית הכנסת, והגרמנים החלו להשתמש בו כמקום איסוף של היהודים שנתפסו. יהודים רבים עזבו את בתיהם וברחו. רק כמה מאות בני אדם נתפסו, רובם זקנים מבית האבות של הקהילה, אשר לא יכלו להסתתר.

¹⁰ הנס, קירשהוף, שם, עמ' 148

¹¹ SS-Obersturmbannführer Dr Rudolf Mildner - מפקד הגסטפו בעיר קטוביץ' בפולין, וראש המחלקה הפוליטית באושוויץ.

¹² גיאורג דוקוויץ היה אזרח גרמניה, אשר גר ועבד בדנמרק עוד לפני פרוץ המלחמה כסוכן מסחרי. הוא הכיר היטב את דנמרק, והתיידד עם התושבים הדנים, אשר רכשו לו אמון וכבוד רב.

¹³ בזמן הכיבוש שימש דוקוויץ כנספח לענייני ספנות בצירות הגרמנית בקופנהגן. הנס, קירשהוף, שם, עמ' 150

הגרמנים לא פרצו לבתי היהודים. רוב היהודים חיפשו מקלט אצל חברים ומכרים, ולעיתים אף אצל זרים, שהציעו עזרה.¹⁴

יהודים רבים ברחו בסירות דייגים קטנות, ואפילו בקיאקים לשבדיה, בשל המרחק הקצר בין שתי המדינות.

15 אנדרטת הנצחה למבצע ההצלה ב"יד ושם"

הדייגים מילאו תפקיד חשוב במבצע ההצלה. הברחת היהודים הייתה מסוכנת, לסירותיהם ועסקיהם של הדייגים. הם הסתכנו במאסר או בשילוח למחנות הריכוז.

הדייגים דרשו מחירים גבוהים עבור ההעברה, וביניהם ניתן למצוא כאלה שהיו חסרי רחמים ואכזריים. עם התערבות ארגוני ההצלה המחתרתיים ירדו המחירים. הארגונים דאגו שהעשירים ישלמו יותר ובכך יאפשרו את הצלת העניים וחסרי האמצעים. כסף רב נתרם על-ידי ארגונים דניים, בתי עסק ואנשים פרטיים.¹⁶

למעשה, דבר מזימת הנאצים בעניין "הפתרון הסופי" של יהדות דנמרק הודלף ליהודי דנמרק מבעוד מועד. ורנר באסט, הוגה רעיון האקציה, עזר גם בסיכולה. לאחר שקיבל את הפקודה מידי היטלר ובה ההוראות הסופיות על האקציה נגד

¹⁴ Therkel Straede, Ibid., p. 12

¹⁵ התמונה מתוך החוברת October 1943, עמ' 15

¹⁶ Therkel Straede, Ibid., p. 15

יהודי דנמרק, סיפר על כך באסט לגיאורג דוקוויץ. דוקוויץ דאג להודיע על האקציה לידידו ראש ממשלת דנמרק, הנס הדופט¹⁷.

¹⁷ באפריל 1971 הוכר דוקוויץ כ"חסיד אומות-העולם"

עם קבלת המידע, פנה הנס הדופט, אל נשיא הקהילה היהודית בדנמרק, הנריקס, מסר לו את כל פרטי המידע הידועים, וביקשו להזהיר את הקהילה היהודית מפני האקציה.¹⁸ בבוקר המחרת ניתנה אזהרה לכלל הקהילה היהודית במהלך התפילה בבתי הכנסת. אחרים שמעו את ההודעה מפי חברים, שותפים לעבודה או זרים שרצו לעזור.¹⁹

בסיום האקציה עשה באסט נסיון לרכך את רישומה. דומה שהאקציה נגד היהודים הייתה בעלת חשיבות משנית ביחס למשימה אחרת בה עסק באסט, שהיא שיתוף הפעולה עם הממשלה הדנית, מאחר ומעמדו היה תלוי בהצלחת משימה זו.

אברהרד פון-תאדן²⁰, הממונה על ענייני היהודים במשרד החוץ הגרמני, היטיב להגדיר את המצב בבהירות, יותר מכל אדם אחר, בדיווחו בסוף 1943 כי האקציה בדנמרק הופעלה "כחלק מהפתרון הכולל של הבעיה היהודית באירופה, אחרי שהתפתחות המצב בדנמרק, שכללה מעשי חבלה ועוד, חייבה ואפשרה התערבות".²¹

¹⁸ אלכסנדר ברונובסקי, הם היו מעטים, הוצאת בית לוחמי הגטאות, 1989, עמ' 119

¹⁹ Therkel Straede, Ibid., p. 13

²⁰ Eberhard Von-Thadden

²¹ ההצהרה מתאריך 23.12.1943 (הנס, קירשהוף, שם, עמ' 163)

4.2 – העם הדני מתגייס להצלת יהודי דנמרק

כ – 7,000 מ- 8,000 יהודי דנמרק ניצלו ממוות הודות למבצע ההצלה רב הממדים שבוצע בארץ זו.²² הפעולה הספונטנית, המאולתרת והעממית של הדנים הוכיחה את עצמה כמעשית ויעילה, והפתיעה את הגרמנים.

ברישות של בודדים, משפחות ואף קבוצות החלו כבר עם כיבוש דנמרק על-ידי הנאצים באפריל 1941 ונמשכו עד סוף 1943. מרבית הבריחה ארעה בשלהי 1943 וראשית 1944.²³

בראש השנה היהודי, שחל ב- 29.9.1943, הופץ המידע על האקציה הקרבה בקרב היהודים ברחבי דנמרק כולה. מיד הוקם בדנמרק ועד מרכזי, ואליו סונפו ועדות עזרה מכל שכבות העם הדני - להסתרת יהודים והצלתם מפני האקציה, שהיתה אמורה להתקיים ב- 2.10.1943, ולהעבירם בצורה מסודרת ומאורגנת בסירות לשבדיה.

רבים הציעו ליהודים מקום מסתור: "רבים המקרים שאנשים זרים ניגשו ליהודים ברחוב והציעו להם מפתחות לבתיהם".²⁴

המידע על פעולת האקציה הקרבה התקבל ע"י הדנים כמידע אמין, מאחר וכבר חודש לפני-כן, כאשר פרץ סכסוך בין שלטונות הכיבוש והממלכה הדנית, החלו לחשוש מפני פגיעה רצינית ביהודים. פגיעה כזו היוותה קצה-קרחון שמשמעותו פגיעה בחופש הלאומי ובאופי הדמוקרטי של החברה הדנית. ההחלטה לעמוד לצד היהודים היא ביטוי להתנגדות העם הדני לכובש הנאצי ולנאמנותו של העם הדני לאורח חייו ולמשטרו.²⁵

²² אפרים, דקל, בנתיבי ה"בריחה", כרך ב', צבא הגנה לישראל - הוצאת מערכות, 1959, ע"מ 314

²³ אפרים, דקל, שם, ע"מ 315

²⁴ ישראל, גוטמן, שם, עמ' 185

עד מהרה התארגנה תנועת מחתרת, והצטרפה לפעולת הברחת יהודי דנמרק לשבדיה. הממשלה השבדית ניסתה להתערב ולהשפיע על השלטונות הגרמנים לשנות את החלטתם לבצע אקציה ביהודי דנמרק באמצעות שגרירה בברלין, והציעה להעביר את היהודים לשבדיה.²⁶ כאשר לא נענתה, הכריזה בפומבי כי היא נכונה לקבל את היהודים הבורחים.²⁷

בתוך ימים רבים מן הדנים הצטרפו לפעולות המחתרת. הם הצליחו לבנות דרכי תחבורה קבועות לשבדיה. לאחר סיום מבצע ההצלה ובמהלכו נאלצו אחדים ממארגניו לברוח גם הם אל חוף המבטחים שבשבדיה, בעקבות רדיפות הנאצים.²⁸

²⁹ מבצע הברחתם של יהודי דנמרק לשבדיה, אוקטובר 1943

²⁵ לני, יחיל, השואה, שם, עמ' 750
²⁶ בעקבות הצהרתה של שבדיה, על נכונותה לקבל לשעריה את כל היהודים מדנמרק, נשלחה ב-4 באוקטובר תגובה זו לקונסול השבדי בירושלים: "אני כותב בשם מנהלת הסוכנות היהודית, בכדי להביע את אסירות התודה ואת הערכתה של הסוכנות לצעד שנקטה הממשלה השבדית, כשהציעה לממשלה הגרמנית לקבל לשבדיה את כל יהודי דנמרק. מחווה אצילית זו של ממשלתך הותירה אחריה רושם עמוק בקרב יהודי פלסטין, ובטוחני שגם בקרב כל היהודים בארצות החופשיות..." (מתוך הארכיון הציוני - תיק S26-1450).

²⁷ להחלטה זו גרמו אישים שבדים בעלי השפעה, ביניהם הפיסיקאי הדני, בעל פרס הנובל, נילס בור – שאמו הייתה יהודיה. הוא ברח לשבדיה עוד לפני תחילת הרדיפות, והפעיל את כל השפעתו כדי לשכנע את ממשלת שבדיה לפתוח בפעולות הצלה. (חיים, לנגלבן, "יבול זכרון להצלת יהודי דנמרק", מתוך: לזר, חיה, מוזיאון הלוחמים הפרטיזנים, כרך ב', מס' 6 (21), הוצאת המועצה להנצחת גבורת בית"ר - התנועה הלאומית בשואה, תל אביב, 1974, עמ' 29)

²⁸ לני, יחיל, השואה, שם, עמ' 751

²⁹ המפה מתוך אתר האינטרנט: [Http://www.patriot.dk/escape.html](http://www.patriot.dk/escape.html)

"[החלטתי לעזוב ב]התחלת אוקטובר 1943 [בעקבות] ידיעה שנתקבלה, [לפיה] בעיר הבירה קרס מבנה הארגון, והוחרמה רשימת חברי ההכשרה על-ידי הגסטפו - כבר הבחנתי בחיפושים על-ידי m.p. גרמניים. נאלצתי לעזוב את מקום מגוריי והשתמשתי במחבואים במחסני תבואה במקומות שונים בסביבה...

לא הגיע לאיזור שלי כל מידע של ארגון סיוע, [ולכן] השגתי מידע [באמצעות] אנשים דניים כיצד להגיע דרך כתובות [של] משפחותיהם לחוף הצפון-מזרחי מול [ה]מעבר הימי בין ערי Helsingborg / Helsingor - לחוף השוודי. הצלחתי דרך בעלי הבית של הלינה הארעית הראשונה שלי לקבל קשר עם אחד [מראשי הפעילים] הדניים, Axel Erting. הוא אישית טיפל בתאום עם המבצעים ללוות אותי לחוף בלילה השלישי, וזאת בשיטה בעלת מחשבה מתוחכמת - מתוך סיכון מרובה.

יצאנו ראשית בסירת משוטים והגענו עם אחרים לספינת הדייגים, שהמתינה במרחק מן החוף. מזג האוויר הסוער והים בעל [ה]גלים [ה]גבוהים הקשה [את] השייט, והבחננו [ב]ספינת סיוור של הצבא הגרמני לאורך המעבר לכיוון החוף המובטח השוודי.

בסיכום, מבצע ההצלה של אנשי צוות המחתרת במקום, תוך כדי סיכון עצמי, הצטיין בהצלחה רבה. יתרה מזו: פגשנו בדרך ספינה אחת עם תקלה במנוע. הצליחו לגרור אותה "בסיבוב שני" לתוך [המים ה]טריטוריאליים [של] שוודיה.

כך הסתיימה הבריחה שלי והאחרים שהיו איתי בלילה הזה. התקבלנו בברכת "ברוכים הבאים" לתוך נמל Helsingborg.³⁰

בדנמרק עצמה פעלו כל חוגי הציבור להצלת היהודים. כל הסוכנויות הלאומיות היו מעורבות במבצע ההצלה, שאובטח על ידי הממשלה דנית. גם מוסדות רבים, כגון בתי ספר ובתי חולים פתחו את שעריהם ליהודים. לשלטונות הגרמנים הגיעו עשרות מחאות של ארגונים כלכליים וחברתיים ובכללם מחאה של המלך כריסטיאן ה-10 ומחאה פומבית של הכנסייה, שקראה לדנים לעזור ליהודים מעל דוכני הכנסיות.³¹

³⁰ מתוך עדותו של מנחם גולד - עדות מס' 3
³¹ לני, יחיל, "דנמרק", שם, עמ' 324

האוניברסיטאות נסגרו לשבוע והסטודנטים יצאו לעזור במבצע.

"עבדתי בשדה, כשהאיכר בא לקרוא לי, ואמר שהגרמנים באים לקחת אותי. התלבשתי מהר, והתחלתי לארוז. כשרציתי ללכת, שמעתי פתאום אוטו, ואלה היו הגרמנים. קפצתי מהחלון - בצד שלי של החלון היה יער - וברחתי ליער... הסתובבתי ביער כמה ימים, ובסוף הגעתי לאיזו עיירה, והסתתרתי באיזו כנסייה, שהיה לה כומר פרוטסטנטי.

בכנסייה יצרתי קשר עם ארגון סטודנטים. הם העבירו אותי לקופנהגן לדירת מסתור, ושם חיכיתי שיקראו לי. בלילה של ה-9 באוקטובר 1943 - זה היה יום כיפור - באו מהמחתרת לקרוא לי. הם שילמו לדייג שיקח אותנו לשבדיה... נסענו 20 איש על הסירה, מתחת לכיסוי. הדייג לקח אותנו מהעיירה Helsingor בדנמרק לעיירה Helsingborg בשבדיה - מרחק של 8 קילומטרים.³²"

³³ התמיכה החשובה ביותר באה ממועדוני השייט השונים, ביניהם "קבוצת לינגביי".³³ לצורך ההברחה הוקם ארגון המחתרת בראשות ד"ר אגה ברטלסן ורעייתו, שפעל במלוא כוחו, מרצו ונאמנותו, וסיפק דירות, מקומות מחבוא ואף תעודות מזויפות לפליטים היהודים. רופאים דנים סיפקו מקומות מסתור ל"חולים" יהודים בבתי חולים, סיפקו להם תעודות מחלה והעלימו את זהותם מהגרמנים. הארגון כלל 60 חברים פעילים ונקרא "קבוצת לינגביי". ברטלסן גייס אמצעים כספיים עצומים, ושכר ספינות להעברת היהודים - תוך סיכון חייו וחיי משפחתו.

³⁴ דייג בספינת דייגים

³² מתוך עדותו של אוטו קוטיק

³³ לובה, קרוגמן-גורדוס, שם, עמ' 131

³⁴ התמונה מתוך החוברת October 1943, עמ' 15

אחד ממופתי ההצלה, בנוסף למחתרת, הינו הכומר פאול בורסיניוס, שכונה "הכומר היורה", שקרא לבני קהילתו שבעיירה רנדרס: "הניחו את סידורי התפילה שלכם וטלו בידכם כלי נשק! קומו להגנת בני ישראל החיים בקרבנו!". הוא ברח לשבדיה עם הקבוצות האחרונות של היהודים מאחר והגרמנים בלשו אחריו וארבו לנפשו.

הבישוף מקופנהגן פוגולסנג דוגמר קיים ישיבה בהולה בביתו והוציא אגרת חובה לעם הדני להציל יהודים. כן ניתנה הוראה לדנים להציל ספרי תורה מבית הכנסת הגדול בקופנהגן. אגרות הוצאו גם ע"י כמרים נוספים, והכומר סולאדבי מהרסלוי ביוטלנד העביר לביתו את משפחת הרב והחביאה.

הקפיטן פטר פראושן הקים את "ארגון עזרה לקורבנות הנאצים", והשתמש באי אהוי שהיה תחת פיקוחו כמקום מחבוא לבורחים אנטי-נאצים ויהודים.³⁵

השוטרים הדנים לא זו בלבד שלא הקלו על הגרמנים את המצוד אחר היהודים, אלא סייעו ליהודים להסתתר ולצאת מתחומי המדינה.³⁶

*"בוקר אחד באוקטובר 1943, השוטר המקומי בא להגיד לי, שאני חייבת לעזוב מיד, כי הנאצים 'יאספו' את היהודים בלילה. התקשרתי לכל החברים שלי כדי להזהיר אותם, אבל הם כולם כבר ידעו..."*³⁷

על-פי עדותו של קנוד דיבי,³⁸ דני במוצאו, שהיה שוטר המשטרה הדנית בתקופת מלחמת העולם השנייה, המשטרה הדנית אחראית לעזרה גדולה ליהודים, על אף מחויבותה לדווח לגרמנים על כל פעילות מחתרתית עוינת: *"היינו צריכים לשכנע [את הגרמנים] שאנחנו שומרים על החוק והסדר שלהם, אך באותה עת היינו עוזרים למחתרת"*.³⁹

דיבי מעיד, המקום הטוב ביותר להחביא יהודים היה בבתי חולים. האחיות היו משקרות לגרמנים בדבר מחלתם של היהודים ה"מאושפזים": *"מה שעשינו היה רק מה שעל כל אדם לעשות עבור אחר הזקוק לעזרה"*.⁴⁰

³⁵ אפרים, דקל, שם, ע"מ 315-317

³⁶ ישראל, גוטמן, שם, עמ' 186

³⁷ מתוך עדותה של סוזאנה זדרובה - עדות מספר 7

³⁸ Knud Dyby

³⁹ Laura, Kroger, "Holocaust Witness Downplays Heroics", 1995, Orion, Volume 34

⁴⁰ Laura, Kroger, Ibid.

ילדים יהודים סוממו לפני הנסיעה בסירות, כדי שלא יבכו ויעירו בכך את תשומת ליבם של הגרמנים. ילדים רבים לא הבינו כלל מדוע עליהם לברוח. הם היו דנים, ולא החשיבו לרגע את עובדת היותם יהודים.⁴¹

כ- 7,900 יהודים, וכאלה שהוגדרו יהודים על ידי "חוקי הגזע" הנאצי, הגיעו בעקבות המבצע לחוף המבטחים בשבדיה.⁴² התגייסותו הרחבה של העם הדני הביאה לכך שרק 492 יהודים נתפסו על ידי הגרמנים. הם נשלחו לטרזינשטאט, אך משם לא הועברו לאושוויץ ו- 342 מהם נשארו בחיים. הדנים המשיכו להתעניין בשלומם, דרשו להתעדכן במצבם ושלחו להם חבילות מזון.

ההתנגדות הנמרצת של הדנים לכל הפלייה לרעה של האזרחים היהודים - ובכללם הפליטים היהודים - או להסגרתם לגרמנים, מעשה ההצלה לשבדיה לאחר שהתבררה תוכנית הגירוש, וכן ההגנה חסרת הפרשות על היהודים שנתפסו במהלך המבצע וגורשו לטרזינשטאט, הוא מעשה של אחריות מדינית ומוסרית חורג ובולט בקורות התקופה, ועורר הד של התפעלות.⁴³

⁴¹ Laura, Kroger, Ibid.

⁴² ישראל, גוטמן, שם, עמ' 186

⁴³ לני, יחיל, "דנמרק", שם, עמ' 325

4.3 – חיי הילדים עד סיום המלחמה

עם הגעתם של יהודי דנמרק לשבדיה הנייטראלית, הם התקבלו על-ידי הרשויות המקומיות בסבר פנים יפות.

"הם נתנו לנו מחסה במחנה קיץ נטוש לזמן קצר. האנשים היו אדיבים..."⁴⁴

"לזמן קצר נעזרתי בארגוני העזרה השוודיים, ואח"כ עבדתי במוסך... היו לנו קשרים רגילים עם השוודים, והם התייחסו אלינו בסבר פנים יפות..."⁴⁵

הממשלה דאגה לצרכים הראשוניים של הניצולים.

"רשות משטרת שוודיה דאגה להעביר את הפליטים למחנה איסוף ליד העיר, אשר בקיץ שימש כבית הבראה... יש לציין כי הסיוע החומרי [כגון] ביגוד בא... מטעם רשות הגורמים השוודיים."⁴⁶

"[אחר-כך] המשטרה הגיעה. הם לקחו את הפרטים שלנו, ואת טביעות האצבע שלנו, והם צילמו תמונות שלנו, והם לקחו אותנו לבית ספר תיכון. ושם היו עוד טפסים ועניינים פורמאליים, והם חילקו אותנו לגור במקומות שונים..."

[הצלב האדום השוודי] הביא לנו בגדים, כי לא היה לנו כלום... [היינו] בבית ספר פנימייה חקלאית... בית הספר היה צריך להתחיל די בקרוב, והם היו צריכים לפנות את האולם שבו ישנו..."⁴⁷

לאחר ההלם הראשוני של המעבר, החלו הילדים, שבגרו בינתיים, לפלס דרכם בשוודיה הנייטראלית.

רבים מביניהם ניצלו את הזמן להמשך לימודים.

"בשבדיה... חידשתי את הקשר עם משפחתי במערב. במהרה, התחלתי לעבוד כעוזר במחקר, והמשכתי ללמוד באוניברסיטה החקלאית

⁴⁴ מתוך עדותה של אן-מארי שטיינר – עדות מס' 5

⁴⁵ מתוך עדותו של קארל שטיינר – עדות מס' 6

⁴⁶ מתוך עדותו של מנחם גולד – עדות מס' 3

⁴⁷ מתוך עדותה של חנה דרוקר, בספר The Persistence of Youth, עמ' 70

באופסלה. נהניתי מהאווירה הלימודית, וביליתי שעות ארוכות בספרייה וגם במעבדה.⁴⁸

"הייתי לבד לגמרי. לא מצאתי חברים אחרים. עבדתי בפנימייה כמדיחת כלים ומנקת הרינג. בסופו של דבר, קיבלתי מקום בבית חולים כדי ללמוד סיעוד, וניקיתי את המסדרונות כדי לשלם את שכר הלימוד, המגורים והמזון..."⁴⁹

הילדים, שהיו צריכים להסתדר בכוחות עצמם וללא עזרה מאיש, ניצלו את העובדה שיכלו לעבוד בשוודיה (בשונה מדנמרק), כדי להרוויח מעט כסף. "היה מותר לי להסתובב בכל שבדיה חוץ מסטוקהולם. השבדים לא רצו את הזרים כל-כך בסטוקהולם, ואנחנו כולנו רצינו כן לסטוקהולם. ואני איכשהו... בסוף הגעתי לסטוקהולם ושמה עבדתי במסעדה לשטיפת כלים. זה היה העבודה היחידה שיכולתי לקבל. אבל אני לא עבדתי שמה כל חודש. אני עבדתי שמה רק כשלא היה לי כסף. כשהיה לי כסף לא עבדתי. הייתה שמה גר עם איזשהו חבר, והיה לנו קופה משותפת. פעם אחד הוא עבד, ופעם אחד אני עבדתי. בהתחלה של החודש קיבלנו איזשהו הקצבה מהשגרירות, וזה היה מספיק לי בדיוק לעשרה ימים, ואחרי זה תמיד הלכנו לעבוד קצת במסעדה. שמה תמיד יכולנו לקבל עבודה."⁵⁰

חלק מן הילדים נענו לקריאה של הממשלה הציכית הגולה, ולאחר שהייה זמנית בשוודיה הצטרפו לבריגדה הציכית, ויצאו להלחם בחזית, לצד הבריטים. "במהלך החודשים האחרונים של המלחמה... הועברתי לצבא הציכית בבריטניה..."⁵¹

"אחרי איזשהו זמן-מה, בשנת '43, הם החליטו - הציכים החליטו - להעביר אותי לאנגליה לצבא. ולילה אחד אנחנו היינו צריכים לטוס עד נורבגיה, וזה היה די מסוכן, אבל יום אחד בלילה העבירו אותנו לאנגליה. אותי העבירו ישר - העבירו כל אחד ישר למחנה הסגר. מפני שפתחו ממרגלים. אבל אחרי שבוע ימים, לצערי, כבר שחררו אותי - בגלל שהמחנה זה היה משהו פנטסטי שם היה אוכל טוב ופינג-פונג וטניס,

⁴⁸ מתוך עדותו של דן יעלון, במאמר שחיבר: Accidents and purposefulness : The Long Journey from Uh.

⁴⁹ Hradiste to Israel, עמ' 4

⁵⁰ מתוך עדותה של חנה דרוקר - עדות מס' 4
מתוך עדותו של אוטו קוטיק

ונתנו לנו כסף כיס. לא היה חסר לנו שום דבר שמה. אחרי שבוע ימים...
 ישר למחנה אימונים, לבריגדה הצ'כית, ושמה עברתי טירונות...⁵²

בתום המלחמה, ולעיתים אף קודם לכן, ניסו מרבית הילדים לחזור לצ'כוסלובקיה, למקום מגוריהם, בכדי לחפש את הוריהם.

"אחרי סוף המלחמה... [החלטתי לחזור לצ'כוסלובקיה]. הדרך... ארכה 12 ימים בקרונות מסע. אף אחד ממשפחתי לא חזר ממחנות הריכוז..."⁵³
 "בשהייה ארעית בצ'כוסלובקיה לאחר המלחמה, גיליתי, שאמא, שגילה היה אז רק 52 שנים, נרצחה באושוויץ באוקטובר 1944. אחרי שביקרתי בעיירת הולדתי – הבית הגדול שלנו והחנות שלנו לא נהרסו, אך נתפסו [על-ידי התושבים המקומיים - מצאתי את בית הקברות היהודי ואת קברו של משפחתי אבי מנותץ, וחזרתי בינואר 1946 לקופנהאגן כדי להשלים את לימודיי." ⁵⁴

"בסוף המלחמה... [הצבא העביר אותי לצ'כוסלובקיה] בשנת '46, והגעתי לפראג. תכף קיבלתי חופש, ולא מצאתי שום דבר. לא מצאתי זכר, שום דבר. ההורים שמו איזה עשר מזוודות לאיזושהו מחסן. הרוסים תפסו את המחסן. לא נשאר כלום, אין לי היום מההורים שום דבר, חוץ משני תמונות שנשארו מההורים. ההורים שלי נשלחו בשנת '41 לטרזיאנשטאט. זה היה מחנה ריכוז בתוך צ'כוסלובקיה... אבא עבד שמה בתור צבאי ואת אימא שלחו ליער - לעבוד באיזושהו יער. והם שמה היו עד שנת '43. וב-'43 שלחו אותנו לטרבלינקה, ושמה נעלמו.
 אני יודע את זה מצעירים שעברו את זה איתם ביחד וגם מבחור אחד שהיה חבר של אחי שהוא היה בטרזיאנשטאט. והוא הוציא את ההורים שלוש פעמים - הוא הצליח אותם להוציא שלוש פעמים מהמשלוח... ובפעם האחרונה הוא לא הצליח..."⁵⁵

⁵¹ מתוך עדותו של דן יעלון, שם, עמ' 4

⁵² מתוך עדותו של אוטו קוטיק

⁵³ מתוך עדותה של סוזאנה זדרובה – עדות מס' 7

⁵⁴ מתוך עדותו של דן יעלון, שם, עמ' 4

⁵⁵ מתוך עדותו של אוטו קוטיק

פרק 5 - העם הדני - חסיד אומות העולם

המדיניות הגרמנית בדנמרק הייתה מתונה, עד 1943. בברלין התייחסו לדנמרק כאל "פרוטקטורט לדוגמא".

למדיניות המתונה של הגרמנים בדנמרק סיבות פרגמטיות ואידאולוגיות:

1. דנמרק סיפקה לגרמניה כמויות גדולות של ציוד למלחמה, מבלי שגרמניה תצטרך לשלם, מאחר והבנק הלאומי הדני הציע לה אשראי.
2. העם הדני נחשב לגזע הארי. התוכנית העתידית הייתה לצרף את דנמרק לאמפריה הנאצית, לרייך הגרמני.

מעטים היו הדנים שתמכו בנציונל-סוציאליזם. תמיכה זו התרכזת בעיקר בחבל יוטלנד¹ הדרומי, הגובל בגרמניה. 7,000 מבין תושבי חבל יוטלנד היו מתנדבים ב-Waffen-SS. על אף גילויי האנטישמיות בדנמרק בשנות ה-30, המפלגה הנציונל-סוציאליסטית הדנית מעולם לא השיגה יותר מ-2-3 אחוזים מקולות התושבים.²

אחת הדוגמאות הטובות ביותר למדיניות המתונה שנקטו הגרמנים בדנמרק, ניתנת בנוסח פקודה של היטלר המתייחסת לפעולת תגמול על רצח חיילים ואזרחים גרמנים בדנמרק. במדינות אירופה האחרות, הנהיג היטלר כלל ולפיו, בתגובה על רצח גרמני אחד, יש להרוג 100 בני ערובה או שבויים.³ בדנמרק הנהיג היטלר שיטת ענישה שונה משאר אירופה: במקום לירות בפעולות תגמול ראוותניות באסירים ובני ערובה, הורה היטלר מפורשות שיש לבצע את ההריגה בסתר. גם קנה המידה של ההרג שונה: במקום להרוג 100 דנים עבור כל גרמני שנהרג, הורה היטלר להרוג 5 דנים בלבד בתגובה לרצח גרמני אחד.⁴

¹ Jutland

² Therkel Straede, Ibid., p. 7

³ היטלר ראה ברצח שבויים רבים ככל האפשר גורם מרתיע "ככל שהשבויים שיירצחו יהיו מפורסמים יותר, כך תהיה השפעת ההרתעה רבה יותר". כך, לדוגמא, נרצחו בצרפת כמעט 30,000 שבויים בתגובה לרצח גרמנים בצרפת

⁴ William, Shirer, Ibid., p. 1247

מבצע ההצלה באוקטובר 1943 התאפשר כתוצאה מצירוף נתונים, נסיבות שהזמן גרמן.

כחלק מההסכם בין גרמניה הכובשת ודנמרק הכבושה נקבע כי מעמד היהודים במדינה בשנים הראשונות לא יפגע. הגרמנים הציגו את דנמרק כדגם לכיבוש מתון. בית המלוכה, הפרלמנט, הממשלה והצבא נותרו על כנם, ורק ניהול מדיניות החוץ ניטל מידי הממשל הדני ונוהל בידי הרשויות הגרמניות.

על אף העובדה שהצבא הגרמני שהה על אדמת דנמרק, הצבא הדני לא פורק, ובין שתי המדינות היו קשרים דיפלומטיים. חרף מגמתה של גרמניה להעמיק את ההשפעה הנאצית ולספח את דנמרק אל הרייך, הרי שנציגיה על אדמת דנמרק פעלו בצורה מתונה יותר, ואף תמכו בדיכוי השפעות אנטישמיות.

מראשית הכיבוש דחו הדנים כל ניסיון לפגוע ביהודים, שכן ראו בהם כחלק בלתי נפרד מאזרחי המדינה. אחד מעקרונות היסוד של המדינה היה שמירה על עקרון שיוויון הזכויות ואבטחת שלומם האישי של היהודים.⁵

ב"ועידת ואנזה" (1942) הוחלט לדחות את ביצוע "הפתרון הסופי" בארצות סקנדינאביה, בגלל התנגדותו החריפה של העם הדני.

תוכנית האקציה היוותה פגיעה בחופש הלאומי ובאופי הדמוקרטי של החברה הדנית. ההחלטה לקום לצד היהודים נתנה ביטוי להתנגדות לכובש הנאצי ולנאמנותו של העם הדני לאורח חייו ולמשטרו.⁶

אחת הסיבות הבולטות להצלחת מבצע ההצלה הייתה העדר כוח ורצון של הגרמנים לערוך מאסרים המוניים.

הממשל הדני לא לקח אמנם חלק במבצע ההצלה, אך נאבק על חייהם של קרוב ל-500 היהודים שנתפסו במהלכו ונשלחו לטרזינשטאט.⁷

נסיבות מיוחדות אפשרו את קיום מבצע הצלת יהודי דנמרק באוקטובר 1943: א. בראשית הכיבוש, דנמרק לא תפסה מקום מרכזי בשיקוליהם האסטרטגיים של הגרמנים, מאחר ובאפריל 1940 לא נשקפה לגרמנים שום סכנה מכיוון הים הבאלטי. החזית המרכזית הייתה במערב.

⁵ ישראל, גוטמן, שם, עמ' 185
⁶ לני, יחיל, השואה, שם, עמ' 750

המצב השתנה לאחר התקפת גרמניה על רוסיה (ביוני 1941), אך כל עוד גרמניה הייתה בצד המנצח, נשמר בדנמרק שקט יחסי. רק בסוף 1942 גבר המתח, שגרם לפרוץ המשבר בשלהי 1943, כאשר הסתמן מהפך בתוצאות המלחמה.

ב. מספר היהודים בדנמרק היה קטן, והדבר הקל על החלטת הגרמנים לדחות את ביצוע "הפתרון הסופי" שהוחלט עליו בוועידת ואנזה. בהתאם להסכם שנחתם בין גרמניה לבין דנמרק ביום הכיבוש, באפריל 1940, ונשאר בתוקפו עד אוגוסט 1943, אסור היה לגרמנים לפגוע לרעה באוכלוסיה היהודית בדנמרק.⁸

ג. מדיניות הממשלה הדנית בתקופת ההסכם, שכונתה "מדיניות המשא ומתן", הייתה למעשה דו-פרצופית. הדנים התרצו לכובש הגרמני בעניינים שהיו חשובים לו ביותר, כדוגמת מעבר חופשי של הצבא הגרמני דרך דנמרק לנוורוגיה ואספקת תוצרת חקלאית ותעשייתית לגרמניה, אולם שמרו להם על חופש מסוים בענייניהם הפנימיים. כל זאת, כדי לשמור על משטרם הדמוקרטי ואופיים הלאומי של הדנים (הדנים אף הסכימו לויתורים שנגדו את עמדותיהם - מתוך האמונה שניתן להפיק יותר תועלת מהמצב - אם יינתן לגרמנים מבוקשם מרצון, ולא מהכרח).

ד. נציגי הגרמנים ניהלו בדנמרק מדיניות דו-צדדית, מחד רצו למתן את תביעותיהם הקיצוניות של הממשלה הגרמנית המרכזית, ומאידך לשכנע את הדנים להשלים עם חלק מהדרישות. יחסים מורכבים אלה נמשכו עד שלהי 1943.

שינוי דרמטי חל בעקבות עליית כוחה של המחתרת הדנית, והתגברות התחרות בין גורמים פנימיים במפלגה הנאצית על השלטון בדנמרק. תוכנית האקציה הייתה לתכסיס, שנועד בעיקר לחזק את מעמדו של אחד המתחרים, ד"ר ורנר באסט.⁹ עם הוודע תוכנית האקציה, התקוממו כוחות ההתנגדות בדנמרק. במשך מספר שבועות עסקו הדנים במבצע ההצלה, היווה עבורם ביטוי למרד לאומי כנגד הגרמנים.

הדנים הוכיחו בפעולותיהם ובהתנהגותם מה רבה ההזדהות שבין האינטרסים הלאומיים שלהם לבין גורל היהודים. קיום העם הדני כעם עצמאי והצלת היהודים היו ליעד אחד.¹⁰

⁷ לני, יחיל, השואה, שם, עמ' 751
⁸ לני, יחיל, "הייחוד שבהצלחתם של יהודי דניה - נסיון לאבחנה שיטתית של תנאי הצלה", מתוך: ישראל, גוטמן, נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה - הרצאות ודיונים בכינוס הבינלאומי השני של חוקרי השואה, ירושלים, הוצאת יד ושם, 1974, עמ' 505
⁹ לני, יחיל, שם, עמ' 506
¹⁰ לני, יחיל, שם

העם הדני, שנרתם להצלת היהודים, להסתרתם והכשרתם, ודאג למחייתם, הוכיח במעשיו עד כמה הבנת הערכים הדמוקרטיים, חריות הפרט ושיוויון הזכויות למיעוטים, מעוגנת בהווה ובתרבות של הערכים הדניים. היחידים, המשפחות, וכל מי שנרתם להצלת היהודים ידע שהוא מסכן את חייו.

למרות שיש מספר עדויות הטוענות, כי הגרמנים לא התאמצו יתר על המידה לתפוש יהודים בדנמרק¹¹, אין ספק, כי העושים את מלאכת ההצלה סיכנו את חייהם ואת חיי משפחותיהם, וכי עברו על חוקי השלטונות.

מבצע הצלת היהודים נעשה באופן כמעט מושלם. הפעילות הייתה מאורגנת ומחתרתית, וכולם שמרו על סודיות. להצלחת המבצע תרמה המחתרת הדנית, שאבטחה את המבצע כולו. ישנן עדויות שהמחתרת שיחדה את הגרמנים בכסף ובמשקאות חריפים, על מנת שיעלימו עין מן המבצע המתרחש בחופי דנמרק.¹²

על פי העדויות, על פי מיקום הפעילות (בכפרים ובמרכזים עירוניים), ועל פי הפרישה ברחבי דנמרק, אין כל צל של ספק, שרבים מתושבי דנמרק ידעו על הפעילות, גם אם לא נטלו בה חלק פעיל. בכפר קטן לא ניתן להעלים קבוצת פליטים, בפרט שאלה נעו בדרכים, ולא הוסתרו.

הפעילות הייתה מוסתרת מעיני השלטונות הגרמנים, אך גלויה לעיני העם הדני. זו הסיבה שבעטייה קיבל העם הדני את התואר "חסיד אומות העולם".¹³

¹¹ נחום, פונדק, בדנמרק זה לא יכול לקרות - מבצע הברחת יהודי דנמרק לשבדיה באוקטובר 1943, תל אביב, הוצאת

זמורה-ביתן, 1996, עמ' 89

¹² נחום, פונדק, שם, עמ' 89

¹³ על פי דבריו של ד"ר מרדכי פלדיאל מיד ושם, המחתרת הדנית סירבה למסור שמות ופרטים, אלא טענה שכל המחתרת הדנית וכל העם הדני סייעו במידה שווה במפעל ההצלה.

סוף דבר...

תם סיפור המסע שהחל בצ'כוסלובקיה והסתיים בשבדיה. מסע של אלפי קילומטרים ומאות ימים הגיע לסיומו. באמצע כל הטרגדיה הנוראה שעברה על העם היהודי ניצלו כמעט כל היהודים שחיו ושהו בדנמרק.

הצלת יהודי דנמרק היא סיפור היסטורי המשלב רוע, אכזריות וחייתיות של הנאצים הכובשים עם גבורה של עם שלא אמר נואש ולא טען כפי שטענו אחרים "מה אפשר לעשות?" אלא עשה בבת אחת כאיש אחד להציל חפים מכל פשע.

השאלות סביב מבצע ההצלה רבות. מדוע עשו זאת? האם לא חששו לגורלם? כיצד התאפשרה ההצלה? וכיצד פתאום בבת אחת קמה אוכלוסייה כנגד הגרמנים והגישה עזרה? בדנמרק חיו כשמונת אלפים יהודים מתוכם כשלוש מאות ילדים פליטים שנקלטו בה למטרת הכשרה חקלאית. הצלת הילדים מתחילה בקליטתם בבתים הדניים לאחר שנעקרו מארצם, ממולדתם ומבית אביהם.

ארגוני ההצלה דאגו לאימוצם של הילדים בקרב משפחות דניות. המשפחות פתחו את ביתם וליבם לילדים אלו, והכשירו אותם לעבודה חקלאית. להכשרה זו נוספה הכשרת הלבבות בעזרת ארגון "החלוץ" שדאג לחינוך ציוני וזאת עשו בעזרתם של "המורים המבקרים". תהליך הקליטה אושר בסופו של דבר על ידי הממשלה הדנית, וזו העמידה תנאים מגבילים. האישור ניתן לאחר שהופעל לחץ על ידי ארגוני הנשים והציבור הדני שהבין את חשיבות הקליטה.

הילדים פוזרו ברחבי דנמרק. חלק מן המשפחות הקולטות לא ראו בילדים מתלמידים בלבד, אלא התייחסו אליהם כאל חלק ממשפחתם. למרות שלא תמיד הבינו, או לא הזדהו עם הצורך בחינוך הציוני שקיבלו הילדים, אפשרו להם לצאת לאותם שיעורים.

באפריל 1940 נכבשה דנמרק על ידי הגרמנים. על אף הכיבוש הנאצי נשארו הילדים במקומותיהם והמשיכו בעבודתם ובמפגשיהם במרכזים. מצבם היה זהה למצב יהודי דנמרק כולה, לא חל שינוי משמעותי בחייהם. חוקים וחקיקה אנטי-יהודית היתה מחוץ לתחומה של דנמרק.

נציגי הכיבוש הנאצי שהיו בדנמרק הבינו כי התנאי לשיתוף פעולה עם הדנים הוא השארת השלטון בידיהם, והענקת תחושת עצמאות לנכבשים. הממשלה הדנית המשיכה בתפקודה, והקפידה על מימוש עקרונות החירות והדמוקרטיה שהיו מקובלים בדנמרק, כל זאת למרות המצב החדש שנוצר.

החיים בדנמרק, כפי שמצטיירים מתוך התיאורים הרבים, הם חיים שלווים, שהופרו עם קבלת הידיעה שהגרמנים מתכננים אקציה כנגד היהודים. מיד עם הפצת השמועה, החלו הדנים להזהיר את היהודים, לסייע להם לברוח ולמצוא להם מקום מסתור. העם הדני כולו התגייס להצלת היהודים: המלך כריסטיאן ה-10, בית המלוכה, המנהיגות הדנית, אנשי ציבור, אנשי דת, דייגים, סטודנטים, נהגי מוניות, רופאים, שוטרים, ובעיקר אזרחים מן השורה.

יש לזכור כי באותם הימים שרר בדנמרק משטר של קיצוב ומצרכים חיוניים חולקו רק על פי פנקסי מזון. עצם הסיוע היה מסוכן. המסייעים ידעו שהם עוברים על צווים של הנאצים, וסיכנו את חייהם.

הדנים נחלצו לעזרת היהודים כיוון שראו בהם אזרחים שווי זכויות. הם ראו בהם "דנים יהודים" ולא "יהודים דנים" והילדים הפליטים זכו אף הם ליחס דומה. ילדים שהגיעו לדנמרק בהסכמה ראויים לחופש ולהצלה כפי שכל אזרח דני יהודי ראוי לו.

האוכלוסייה הדנית כולה, ובראשם בית המלוכה, הדגישו כי השמירה על שוויון הזכויות של היהודים היא חלק מעקרונות היסוד של מדינתם. גישה זו תלווה את תולדות יהודי דנמרק מרגע הכיבוש ועד ההצלה.

עם זאת, יש לציין שמבצע ההצלה התאפשר גם בשל העובדה שמספר היהודים בדנמרק היה קטן יחסית. שהשלטונות הגרמנים התייחסו אל הדנים כאל חלק מהגזע הארי, שברבות הימים יצטרפו לרייך הגרמני. דנמרק הוצגה על ידי השלטונות הנאציים "כפרוטקטורט לדוגמא". מדיניות הפנים נוהלה על ידי הדנים, ומדיניות החוץ על ידי הגרמנים. מדיניות מתונה זו שירתה את האינטרס הגרמני, שכן דנמרק סיפקה ללא תשלום לגרמניה כמויות גדולות של ציוד צבאי והתעשייה הדנית נוצלה במלואה לטובת מכונת המלחמה הגרמנית.

למרות זאת, מלמדת ההיסטוריה שהמשטר הנאצי לא היה עקבי בגישתו לעמים ולאוכלוסיות, ששינוי במדיניות היה אפשרי ומשתפי פעולה נעשו בהוצאות להורג. האוכלוסייה הדנית ידעה זאת, ולא פחדה מן הסכנה. הדנים פעלו מתוך אמונה שזה המעשה הנכון שיש לעשותו.

פתגם דני עתיק אומר: "כשיש מקום בלב יש גם מקום בבית". אולי בפתגם זה נעוצה התשובה מדוע התגייס העם הדני להצלת יהודי דנמרק.

רשימת מקורות:

מקורות ראשוניים:

1. עדויות
2. ראיונות ושאלונים (ראה נספחים)
3. מסמכים ארכיוניים מתוך: "בית לוחמי הגטאות", "יד טבנקין", "משואה", "יד ושם", "הארכיון הציוני".
4. ברונובסקי, אלכסנדר, הם היו מעטים, הוצאת בית לוחמי הגטאות, 1989.
5. פונדק, נחום, בדנמרק זה לא יכול לקרות - מבצע הברחת יהודי דנמרק לשבדיה באוקטובר 1943, תל אביב, הוצאת זמורה-ביתן, 1996.
6. Josef G. Fisch ed. The Persistence of Youth - Oral Testimonies of the Holocaust, Published by Greenwood Press, 1991.

ספרי עיון ומחקר:

1. ברוסטיין-ברנשטיין, טטיאנה, "נסיון הנפל לגרש את יהודי דנמרק בדיון היסטוריוגרפי", יד ושם כ"ח, ירושלים, הוצאת יד ושם, 1987, ע"מ 299-328.
2. גוטמן, ישראל, שואה וזכרון. ירושלים, הוצאת יד ושם, 1999.
3. דוידביץ, לוסי, המלחמה נגד היהודים 1933-1945, הוצאת זמורה, ביתן, מודן, תל אביב, 1982, עמ' 388-396.
4. דקל, אפרים, בנתיבי ה"בריחה", כרך ב', צבא הגנה לישראל - הוצאת מערכות, 1959, ע"מ 309-319.
5. הסטרופ, יורגן, "רדיפת היהודים ומאמצי ההצלה בדנמרק ובנורבגיה לאור ההיסטוריוגרפיה, מתוך: גוטמן, ישראל, גרייף, גדעון, עורכים. השואה בהיסטוריוגרפיה - הרצאות ודיונים בכינוס הבינלאומי החמישי של חוקרי השואה, הוצאת יד ושם, ירושלים, 1987, עמ' 439-446.

6. זיו, מיכאל, אטלס היסטורי לתולדות העמים וישראל, תל אביב: הוצאת סטימצקי, 1977, ע"מ 148-149.
7. יחיל, לני, הצלת היהודים בדניה: דמוקרטיה שעמדה במבחן, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י.ל. מאגנס, האוניברסיטה העברית, 1967.
8. יחיל, לני, "הייחוד שבהצלתם של יהודי דניה - נסיון לאבחנה שיטתית של תנאי הצלה", מתוך: ישראל, גוטמן, נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה - הרצאות ודיונים בכינוס הבינלאומי השני של חוקרי השואה, ירושלים, הוצאת יד ושם, 1974, ע"מ 504-511.
9. יחיל, לני, השואה - גורל יהודי אירופה 1932-1945, תל אביב, הוצאת שוקן, 1987.
10. לנגלבן, חיים, "בול זכרון להצלת יהודי דנמרק", מתוך: לזר, חיה, מוזיאון הלוחמים הפרטיזנים, כרך ב', מס' 6 (21), הוצאת המועצה להנצחת גבורת בית"ר - התנועה הלאומית בשואה, תל אביב, 1974, עמ' 28-29.
11. צור, יעקב, התפוצה: מזרח אירופה, הוצאת כתר, ירושלים, 1976, עמ' 215-235.
12. קירשהוף, הנס, "ס"ס גרופנפיהרר ורנר בסט והאקציה נגד יהודי דנמרק - אוקטובר 1943", יד ושם כ"ד, ירושלים, הוצאת יד ושם, 1995, ע"מ 145-168.
13. רוטקירכן, ליוויה, "הממשלה הצ'כוסלובקית הגולה והאספקט היהודי והא"י במבחן המקורות", מתוך: רוטקירכן, ליוויה, יד ושם קובץ מחקרים ט', הוצאת יד ושם, ירושלים, 1973, עמ' 131-164.
14. תומפסון, דייויד, אירופה מאז נפוליאון, כרך ב', הוצאת זמורה-ביתן, תל אביב, 1984, ע"מ 706-713.
15. Haestrup, Jorgen, Passage to Palestine: Young Jews in Denmark 1932-1945, Odense, University Press, 1983, Denmark (Odense), pp. 77-180.
16. Goldstein, Hans. Hachshara I Danmark 50 Ar Efter, Kopenhagen, 1989.

17. Ruby Rohrlich, ed. Resisting the Holocaust. Oxford and New Berg
York:
Publishers, 1998, pp. 264.
18. Shirer, William, The rise and Fall of the Third Reich, New York, Ballantine
Publishing Group, 1990, pp. 486-487
19. Yahil, Leni, The Rescue of Danish Jewry - Test of a Democracy, Philadelphia,
Jewish Publication Society of America, 1969, pp. 31-45

כתבי עת:

1. לאסון, גילברט, "אביב 1943 - קיץ 1944", ילקוט מורשת, 1979, כרך כ"ח, ע"מ
148-139.
2. קרוגמן-גורדוס, לובה, "מאמצי ההצלה של המדינות הסקנדינאביות", דפים
לחקר תקופת השואה, 1993, חוברת י"א, ע"מ 136-127.
3. רוזנברג, מנשה, "גיללאיה - כעבור שנות דור", ילקוט מורשת, 1979, כרך כ"ח,
ע"מ 138-135.
4. שמיר, שלמה, "דו"ח רשמי: פיוס ה-12 ידע על זוועות הנאצים", הארץ,
4/8/2000, עמ' א1 (המשך ב-5).
5. Kroger, Laura, "Holocaust Witness Downplays Heroics", 1995, Orion, Volume 34
6. Laska, Vera, "Ellen Nielsen Story", Women in the Resistance and in
the
Holocaust: The Voices of Eyewitnesses, 1983, Greenwood Press, Westport &
London, pp. 61-62.
7. Lesley, Pearl, "Danish rescuer of Jews tells story of simple humanity", Jewish

Bulletin of Northern California, San Francisco Jewish Community Publications,
October 20, 1995.

אנציקלופדיות

1. "בוהמיה ומורביה, פרוטקטורט", רוטקירכן, ליוויה, אנציקלופדיה של השואה, כרך א', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 152-154.
2. "דנמרק", יחיל, לני, אנציקלופדיה של השואה, כרך ב', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 323-325.
3. "מורביה", מערכת, האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ב, ירושלים, 1970, ע"מ 841-838.
4. "עליית הנוער", שצקר, חיים, אנציקלופדיה של השואה, כרך ד', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 920.
5. "צ'כוסלובקיה", יחיל, חיים, האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ה, ירושלים, 1970, ע"מ 713-717.
6. "תנועות נוער", גוטמן, ישראל, אנציקלופדיה של השואה, כרך ה', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 1237-1238.
7. "תנועות הנוער היהודיות בבוהמיה ומורביה", גרואג, וילי, אנציקלופדיה של השואה, כרך ה', תל אביב, הוצאת הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", 1990, ע"מ 1241-1242.

אתרי אינטרנט:

1. [Http://www.denmarkemb.org/okt43.htm](http://www.denmarkemb.org/okt43.htm)
2. [Http://www.humboldt.edu/~rescuers/book/Chlup/czechcon.html](http://www.humboldt.edu/~rescuers/book/Chlup/czechcon.html)
3. [Http://www.patriot.dk/escape.html](http://www.patriot.dk/escape.html)
4. [Http://kimel.net/denmark.html](http://kimel.net/denmark.html) - "Holocaust - Understanding and Prevention: Online Magazine for Post Holocaust Issues" ;.

פרסומים:

1. Hastrup, Jorgen, Panorama Denmark - From Occupied to Ally: Danish Resistance Movement - Denmark's Fight for Freedom 1940-1945, published by the Press and Information Department of the Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen, 1963.
2. Straede, Therkel, October 1943: The Rescue of the Danish Jews from Annihilation, published by the Royal Danish Ministry of Foreign Affairs and the Museum of Danish Resistance 1940-1945, 1993.

רשימת מפות ותמונות

מפה מספר 1 : צ'כוסלובקיה בשנת 1939, עמ' 13

מפה מספר 2 : מסלול הנסיעה של הילדים מצי'כוסלובקיה ועד דנמרק, עמ' 19

מפה מספר 3 : מבצע הברחתם של יהודי דנמרק לשבדיה, אוקטובר 1943, עמ' 64

תמונה מספר 1 : החווה שבה עבד אוטו קוטיק בעיירה Alderhville שבדנמרק, עמ'

30

תמונה מספר 2 : המשפחה שאצלה גר אוטו קוטיק, בעיירה Alderhville, עמ' 31

תמונה מספר 3 : אנדרטת הנצחה למבצע ההצלה ב"יד ושם", עמ' 61

תמונה מספר 4 : דייג בספינת דייגים, עמ' 66

רשימת הנספחים

נספח מס' 1 : עדותו של אוטו קוטיק

נספח מס' 2 : דף מתוך החוברת "Hachshara I Danmark 50 Ar Efter"

נספח מס' 3 : עדות מס' 1 - עדותה של יהודית שקד מישראל

נספח מס' 4 : עדות מס' 2 - עדותו של יהודה צור מישראל

נספח מס' 5 : עדות מס' 3 - עדותו של מנחם גולד מישראל

נספח מס' 6 : עדות מס' 4 - עדותה של חנה דרוקר מארה"ב

נספח מס' 7 : עדות מס' 5 - עדותה של אן-מארי שטיינר מקנדה

נספח מס' 8 : עדות מס' 6 - עדותו של קרל שטיינר מקנדה

נספח מס' 9 : עדות מס' 7 - עדותה של סוזאנה זדררובה מצ'כיה

נספח מס' 10 : עדות מס' 8 - עדותו של דן יעלון מישראל

נספח מס' 11 : אישור של אוטו קוטיק מהמשטרה הדנית

נספח מספר 1: עדותו של אוטו קוטיק

מתוך ראיון בע"פ: אוגוסט 1999.

נולדתי בשנת '23 בחבל בצ'כוסלובקיה איפה השפה היה רק גרמנית. בחבל זה, הסודטים, היו 3 מיליון גרמנים, ומעט מאוד צ'כים.

אני הלכתי שם לבית ספר יסודי גרמני. אני, עד גיל 9 ידעתי רק את השפה גרמנית. ההורים שלי, אבל הם מסביבה מובהקת צ'כית, שהשפה-אם שלהם היה צ'כית. אבל אנחנו בבית דיברנו אך ורק גרמנית. בגיל 9 אנחנו עברנו לגור בפראג בגלל שאח שלי התחיל ללכת לאוניברסיטה בפראג, אז היה יותר נוח לגור בפראג. ואז אני התחלתי גם ללמוד צ'כית. אבל בפראג כבר לא הלכתי לבית ספר לא צ'כי ולא גרמני - הלכתי לבית-ספר אנגלי. זאת אומרת, שנה אחד אני למדתי רק אנגלית. ואחרי שנה הזה הלכתי לתיכון, ונשארתי בתיכון הזה עד שנת '39.

ב- '39 אני עזבתי את צ'כוסלובקיה. במסגרת של עליית נוער, היה צריך להיות השכרה בדנמרק. היו צריכים להיות שנה אחת בדנמרק, ואח"כ לעבור לאיזשהו קיבוץ בא"י. אני ב- '23 בספטמבר הגעתי לדנמרק, וזה היה כבר אחרי כיבוש הגרמנים בצ'כוסלובקיה. ההורים שלי.. האח שלי עזב את צ'כוסלובקיה חודשיים לפני ישר לאנגליה, וכשאני הגעתי לדנמרק אני ביקשתי להתקבל לבי"ס צ'כי באנגליה. ואני זוכר שב- 9 באפריל 1940 קיבלתי אישור שהתקבלתי לבי"ס באנגליה. באותו יום, הגרמנים כבשו את דנמרק. ככה שכל העסק הזה נפל למים.

אני הייתי אצל חקלאי בדנמרק. עבדתי די קשה שמה. זה פעם ראשונה בחיים שלי שראיתי פרה. נורא פחדתי כשהוא אמר שצריך לחלוב. פתאום אני צריך להיכנס בין שתי חיות גדולות שמה שאין מרחב וזה מסריח, ואני צריך ללכת לשמה, ואני מושך ומושך ולא יוצא מזה שום דבר - ואז כולם צוחקים ממני.. אבל אין דבר, בסופו של דבר למדתי את זה. אחרי שהייתי שנה אצל החקלאי, אז הגרמנים החליטו שהזרים אסור להם להיות באזור הזה. זה היה אזור די קרוב לים. ככה שהיה איזה אפשרות שם אולי לברוח. אז הביאו אותנו לאי, שהאי קוראים לזה סיאלנד (Sieland), על יד עיר שהיא די מפורסמת בשם אודנזה (Odenze). למה זה מפורסם - בגלל ששם נולד הנס אנדרסן...

ואני הייתי שם החברה, אנחנו היינו בערך 30 בחורים ובחורות, וכמובן שאני לא הייתי כל כך ציוני, אז כשהגיעו סרטיפיקאטים, אני לא קיבלתי סרטיפיקאט. היו איזשהו 15 שקיבלו סרטיפיקאט, והם אפילו שהיה כבר כיבוש גרמני - הם דרך פרס

ומשהו הגיעו להנה. ואני וה- 15 שאנחנו נשארנו בדנמרק והיה לנו אסור לנו לעשות איזשהו עבודה חוץ מחקלאות. אנחנו עבדנו בחקלאות, ולא קיבלנו גרוש בעד זה. עבדנו די קשה - עבדנו בשביל אוכל. בשביל אוכל אנחנו כולנו עבדנו. ואני יום אחד החלטתי שזה לא מוצא חן בי יותר - אני אנסה להגיע לשבדיה. הגבול בין דנמרק לשבדיה. הגבול בין דנמרק לשבדיה במקום אחד הכי קרוב זה בערך 7 ק"מ, בין העיירה הלזינבורג (Helsingborg) ל- הלזינאר (Helsingor), ואני שם קשרתי עם איזשהו דייג, ועברתי לשבדיה. בשבדיה אני התקשרתי תכף: א', עם אחי באנגליה, ושגרירות צ'כוסלובקיה שכבר הייתה בשבדיה בגלל שבאנגליה היה כבר ממשלת גולה של צ'כוסלובקיה, אבל אני הייתי בערך - בגלל שאני באתי מדנמרק - הייתי שייך תחת חסות של דנים.

והיה מותר לי להסתובב בכל שבדיה חוץ מסטוקהולם. השבדים לא רצו את הזרים כ"כ בסטוקהולם, ואנחנו כולנו רצינו כן לסטוקהולם. ואני איכשהו - אני בסוף הגעתי לסטוקהולם ושמה עבדתי במסעדה לשיטיפת כלים. זה היה העבודה היחידה שיכולתי לקבל. אבל אני לא עבדתי שמה כל חודש. אני עבדתי שמה רק כשלא היה לי כסף. כשהיה לי כסף לא עבדתי. הייתה שמה גר עם איזשהו חבר, והיה לנו קופה משותפת. פעם אחד הוא עבד, ופעם אחד אני עבדתי. בהתחלה של החודש קיבלנו איזשהו הקצבה מהשגרירות, וזה היה מספיק לי בדיוק לעשרה ימים, ואחרי זה תמיד הלכנו לעבוד קצת במסעדה. שמה תמיד יכולנו לקבל עבודה. ואני זוכר - כל אחד שעבד: אנחנו אף-פעם לא עבדנו שם ביחד, ומי שעבד - הוא גנב אוכל.

וזה תמיד היה עובד. שמה זה היה במרתף. הוא היה בא לחלון, ואני נתתי לו אוכל, או שהוא נתן לי אוכל. יום אחד הוא נתן לי עוף שלם החוצה, ואנחנו פשוט שכחנו מהעוף הזה, וכשרצינו לאכול את זה היו כבר תולעים בפנים. ואנחנו עם סכין אחד הורדנו את התולעים ואכלנו את העוף.. ואת רואה - לא קרה שום דבר. אחרי איזשהו זמן-מה, בשנת '43, הם החליטו - הצ'כים החליטו להעביר אותי לאנגליה לצבא. ולילה אחד אנחנו היינו צריכים לטוס עד נורבגיה, וזה היה די מסוכן, אבל יום אחד בלילה העבירו אותנו לאנגליה. אותי העבירו ישר - העבירו כל אחד ישר למחנה הסגר. מפני שפחדו ממרגלים. אבל אחרי שבוע ימים, לצערי, כבר שחררו אותי - בגלל שהמחנה זה היה משהו פנטסטי שם היה אוכל טוב ופינג-פונג וטניס, ונתנו לנו כסף כיס. לא היה חסר לנו שום דבר שמה. אחרי שבוע ימים - צ'יק - ישר למחנה אימונים, לבריגדה הצ'כית. ושמה עברתי טירונות מקוצרת של שישה שבועות. הם החליטו, בגלל שאני לא לגמרי מטומטם, לשלוח אותי למחנה אנגלי לתותח של מלחמת עולמית שנייה, שנקרא: "Pounder 25". זה היה תותח שזה שקל

12.5 קילו - הפגז שקל 12.5 קילו והוא היה תותח למרחק של 16 ק"מ, או נגד טנקים. אני אחרי שישה חודשים עברתי את הקורס בהצלחה, ושלחו אותי בחזרה למחנה עם המלצה לשלוח אותי לקורס קצינים. אז שלחו אותי לקורס קצינים מרוכז, ככה, ואני שירתי כמדריך "Pounder 25" וכיוון שאני ידעתי "פרפקט" אנגלית אז כבר. אז קיבלתי כל מיני תפקידים, ואני נסעתי בכל אנגליה לבקר פצועים בכל מיני בתי חולים. והכי טוב - קיבלתי לירה שטרלינג ביום כלכלה.

עד שיום אחד היה אינבזיה בצרפת. וכמובן כל הבריגדה הלכה לצרפת. אנחנו היינו מסביב לדנקירק. הפיקוד של דנקירק היה אצל הקנדים. והיינו חלק מהארמדה הקנדית. אבל אחרי איזשהו חודש ימים שוב שלחו אותי בחזרה לאנגליה ושמה המשכתי בחזרה עם ה-"Pounder 25" עד סוף המלחמה. בסוף המלחמה העבירו אותי לאיזשהו עיירה מאד יפה ליד לונדון, קראו את זה South Hampton Sea ושמה היה מרכז הבריגדה. ומשם אנחנו שלחנו כל הציוד הכבד והקל מאנגליה לצ'כוסלובקיה ואני הייתי עם החיילים האחרונים שעזב את אנגליה בשנת '46 והגעתי לפראג. תכף קיבלתי חופש, ולא מצאתי שום דבר. לא מצאתי זכר שום דבר. ההורים שמו איזה עשרה מזוודות לאיזשהו מחסן. הרוסים תפסו את המחסן. לא נשאר כלום, אין לי היום מההורים שום דבר, חוץ משני תמונות שנשארו מההורים. ההורים שלי נשלחו בשנת '41 לטרזיאנשטאט. זה היה מחנה ריכוז בתוך צ'כוסלובקיה. ומשמה אבא עבד שמה בתור צבעי ואת אימא שלחו לעיר - לעבוד באיזשהו יער. והם שמה היו עד שנת '43. וב-'43 שלחו אותו לטרבלינקה ושמה נעלמו.

אני יודע את זה מצעירים שעברו את זה איתם ביחד וגם מבחור אחד שהיה חבר של אחי שהוא היה בטרזיאנשטאט. והוא הוציא את ההורים 3 פעמים הוא הצליח אותם להוציא שלוש פעמים מהמשלוח, כן, ובפעם האחרונה הוא לא הצליח. איתו נפגשתי אחרי המלחמה. הוא גם בא לפה ואני גם בקרתי אצלו בצ'כיה...

במחנה באנגליה הייתי היחידי שקיבל חבילות. אני קיבלתי חבילה מהגיסה שלי. אח שלי לא עישן, אז אני קיבלתי את הסיגריות שלו. והגיסה שלי שלחה לי פעם בשבועיים עוגה. ולי מהעוגה היה בערך סנטימטר מרובע. זה כולם כבר חיכו שלי היה בא העוגה. אני הבאתי אותו לצריף לשמה ואני הייתי צריך לחתוך אותו ויצא לי ממנו בסוף איזשהו קוביה. וזה נורא הרגז אותי אבל זהו זה, זה מה שהיה. באנגליה בצבא לא היה לי רע. בסה"כ היה לי טוב באנגליה וכשחזרתי עם החיילים האחרונים לפראג זה לא היה פשוט. לחזור לעיר איפה גדלתי ואין אף-אחד. לא מכיר אף-אחד. בבית איפה אנחנו היינו גרים הכרתי חייט לאנקה קראו לו הוא גם... אצלו קיבלתי חדר. הוא נתן לי חדר. עד שהייתי בפראג הייתי גר אצלו. אחרי

שהקומוניסטים נפלו חזרתי שמה לראות אותו. הוא כבר לא היה חי. אבל אשתו הייתה עדיין. רציתי להיכנס לדירה שגרנו. לא נתנו לנו להיכנס. הבית-כנסת איפה היה לי בר-מצווה היה סגור. אבל לא רחוק משם היה בית-כנסת המפורסם של גולם. ויש בפראג הרבה יהודים - די הרבה יהודים חזרו לפראג. בזמני, היו 1600

בשם Kohn שהיה להם טלפון. ואני השם שלי Kohn ...

אחרי החופשה שהיה לי בפראג - נתנו לי חודש ימים חופשה, אני חוזר בחזרה למחנה, ואני רואה שהעבירו אותי לסלובקיה. מה יש לי בסלובקיה? העבירו אותי לאיזה עיירה בשם פרשוב (Preshov), ושם היו אנטישמיים משהו בלתי רגיל ובכל המחנה היו רק שני קצינים מהבריגדה. כל היתר היו סלובקים. אז ראיתי שזה לא עסק בשבילי, אז ביקשתי שחרור. השתחררתי, חזרתי לפראג - בשנת '46, וקצת הסתובבתי שמה עם כל החברה שלנו, שהיו בדנמרק, והתחלתי לעבוד בשביל הסוכנות. עלייה ב'. אני הייתי חבר בארגון "הבריה". אני עבדתי בין בראטיסלבה לוינה. אני כל יום - יום-יום העברתי טרנספורט מבראטיסלבה לוינה. בהתחלה, הלכנו חלק גדול ברגל. ולאט-לאט ארגנתי את זה ככה שעברנו את הכל עם רכבת. זה הלך דרך אזור של הרוסים. והכל היה עם שוחד. בכל מקום אני שילמתי שוחד. ואז סיגריות היה שווה הרבה. ושמה היה לנו מחסני אוכל עצומים של ג'וינט - אם הטרנספורט הזה בא נתנו להם אוכל קונזרבות וזה, ולרוסים נתנו קוניאק וסיגריות. בכל מקום שילמתי שוחד, ובכל מקום זה הלך "פיקס" - מהרכבת בבראטיסלבה עד לוינה. בוינה זה הלך לבי"ח רוטשילד. ברוטשילד אני עזבתי את הטרנספורט. ל"בריה" היה בית בוינה. אני בבוקר חזרתי עם טקסי לבראטיסלבה. זה לא היה מרחק גדול. מבראטיסלבה לוינה זה 35 ק"מ. זה לקח בדרך כלל בין שתיים ל-4 שעות. עם אוטו זה שום דבר - חצי שעה.

שמה הכרתי את רות... רות הייתה בסלובקיה באיזשהו נקודת הכשרה, והיא הייתה מדריכה של הקבוצה. שמה הכרתי אותה וגם לה ההורים לא חזרו גם אח שלה לא חזר - רק שתי אחיות. אז בסלובקיה אנחנו התחתנו ואני המשכתי שמה איזשהו זמן מה עד שיום אחד רצו שאני אעביר טרנספורט לבלגיה. נסענו לבלגיה. היינו שם חצי שנה, ואז הוחלט שנוסעים הלאה. והיה ברור שזה קפריסין. היה ברור שנגיע לקפריסין. אות הייתה בהיריון. לא רציתי להגיע לקפריסין. ואז החלטנו שאנחנו עוברים לפריס. עברנו לפריס, ושמה התחלתי ללמוד מקצוע. בזמנים הפנויים עבדתי אצל חייט - לגהץ מכנסיים. קיבלו אותי לעבוד במפעל מפורסם לנעליים. אבל אז פרצה פה מלחמת השחרור. עזבתי את רות בפריס, ובאתי להנה במטוס ישר ממארסיי למחנה בארץ. באותו יום שרציתי לחזור, קיבלתי מכתב שהיא בדרך עם "קדמה" - הספינה הראשונה של ישראל.

(על הבריחה לשבדיה)

עבדתי בשדה, כשהאיכר בא לקרוא לי, ואמר שהגרמנים באים לקחת אותי. התלבשתי מהר, והתחלתי לארוז. כשרציתי ללכת, שמעתי פתאום אוטו, ואלה היו הגרמנים. קפצתי מהחלון - בצד שלי של החלון היה יער - וברחתי ליער... הסתובבתי ביער כמה ימים, ובסוף הגעתי לאיזו עיירה, והסתתרתי באיזו כנסייה, שהיה לה כומר פרוטסטנטי.

בכנסייה יצרתי קשר עם ארגון סטודנטים. הם העבירו אותי לקופנהגן לדירת מסתור, ושם חיכיתי שיקראו לי. בלילה של ה-9 באוקטובר 1943 - זה היה יום כיפור - באו מהמחתרת לקרוא לי. הם שילמו לדייג שייקח אותנו לשבדיה... נסענו 20 איש על הסירה, מתחת לכיסוי. הדייג לקח אותנו מהעיירה Helsingor בדנמרק לעיירה Helsingborg בשבדיה - מרחק של 8 קילומטרים.

(תוצאות הכיבוש הגרמני)

לא היה כל שינוי, הגרמנים אמנם הסתובבו, ונוכחותם הורגשה, אבל הם לא ידעו שאנחנו יהודים, והדנים לא סיפרו להם. יחס הסביבה לא השתנה כתוצאה מהכיבוש, כולם היו מאוד נחמדים.

(יחס המשפחה)

המשפחה הראשונה התייחסה אליי כאילו שהיא אימצה אותי. התנהגו אליי כאל חלק מהמשפחה. למשפחות שאחרי זה לא היה אכפת.

(ההחלטה לעזוב)

הייתי במחנה קיץ של "עליית הנוער", כשהודיעו שבחרו קבוצה של 30 ילדים... מתוך 200 הילדים בערך שהיו המחנה... לנסוע להכשרה בדנמרק, ואני לא הייתי ביניהם. אנחנו אז לא חשבנו על ההכשרה כעל גלגל הצלה מהנאצים, אף אחד לא חשב שירצחו את היהודים, או לפחות ההורים שלי לא חשבו ככה, חשבנו על זה כעל הרפתקה... ואני החלטתי שאני רוצה לנסוע גם כן. התקשרתי להורים שלי, וביקשתי שהם ישלחו לי מברק שעוד כמה ימים הם נוסעים לאנגליה, ואני נשאר לבד... הם הסכימו שאני אסע לדנמרק, ואבא שלח לי את המברק, ואני הלכתי עם המברק הזה למזכירות, ועל סמך המברק הזה אני נכנסתי לרשימה.

(העזיבה)

הדבר האחרון שזכור לי מהבית, זה שעמדתי בפרוזדור של הדירה בפראג, ואבא שם לי את היד שלו על הראש, ובירך אותי... אני כמוכן לא חשבתי שזו הפעם האחרונה שאני אראה אותו ואת אמא... אז אנחנו חשבנו שזו הרפתקה לזמן קצר. לפני שנפרדנו הוא אמר לי שהוא יבוא לקחת אותי באביב.

לקחתי איתי מזוודה קטנה, עם דברים סטנדרטיים: חולצות, מכנסיים, גרביים, תחתונים, וכלי רחצה. לא לקחתי הרבה דברים. אחר כך ההורים שלחו לי מהבית קופסה של מטר וחצי על מטר וחצי מלאה בבגדים, בכלי מיטה, כלי רחצה, ועוד דברים מהסוג הזה...

את הנסיעה עצמה עשינו ברכבת מפראג לעיירה בצפון גרמניה – נסענו באישור הגסטפו ועברנו דרך ברלין – עד ל- Warnemunde על החוף הגרמני, ומשם נסענו במעבורת לקופנהאגן...

הבגדים שקיבלתי הספיקו לי לשנה בדיוק. באתי לשם בגיל 15, ובגיל 16 הכל כבר היה קטן מדי ולא יכולתי ללבוש את הבגדים האלה יותר. אבל זו לא הייתה בעיה. בגדים יכולתי לקבל בלי בעיה מהאיכר. חוץ מזה, גם קיבלנו מארגוני הנשים קצת כסף, שהיינו אמורים לתרום לקופה המשותפת, אבל לי זה לא נראה, שצריך לבקש רשות בשביל לקנות זוג מכנסיים או ללכת לספר, ואני לא נתתי את הכסף שלי, ותמיד היה לי קצת... אחר כך, כשהיה צריך לבחור קבוצה של ילדים לנסוע לפלסטין, אני לא נבחרתי. כמעט כל החברים שלי מהקבוצה איפה שגרתני נסעו, אבל אותי הענישו ולא בחרו.